

T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN KISSALARINDA MAKASID-I ŞERİA
(Yüksek Lisans Tezi)

TEZİN YAZARI
Gönül SEYİS

RİZE 2012

T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN KISSALARINDA MAKASID-I ŞERİA
(Yüksek Lisans Tezi)

TEZİN YAZARI
Gönül SEYİS

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Ömer Faruk YAVUZ

RİZE 2012

T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN KISSALARINDA MAKASID-I ŞERİA
(Yüksek Lisans Tezi)

TEZİN YAZARI
Gönül SEYİS

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Ömer Faruk YAVUZ

TEZ SAVUNMA TARİHİ

Tez Jürisi Üyeleri

<u>Adı ve Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Başkan :
Üye :
Üye :

Enstitü Müdürü
..... / / 2012
Onay Tarih

RİZE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

06 / 07 / 2012

İmzası

.....

Gönül SEYİS

ÖN SÖZ

Edebiyat derslerinden de hatırladığımız üzere okuduğumuz her parçanın bir ana fikri ve bunu tamamlayan yan fikirleri bulunur. Eğer ana fikri tespit edememişsek, parçadaki sayısız ayrıntı içerisinde sıkılır veya manasız bir ayrıntıya takılıp kalırız. Oysa ana fikri tespit edebilirsek, ayrıntılar konunun daha iyi anlaşılması sağlayacaktır. Buradan her sözlü veya yazılı metnin bir anafikri olduğu sonucuna varabiliriz.

Allah hakîm Kur'an da hikmetli bir kitap olduğuna göre, bu hikmetli kitabın bir gayesinin olmaması düşünülemez. Kur'an'ın amacının olması içerisinde bulunan unsurlardan biri olan kıssaların da gayesinin olmasını gerektirecektir. Ancak yaptığımız araştırmada gördük ki kıssaların maksatları tespit edilirken zaruri ilkeler gözden kaçırılabilmiştir. Bu da kıssaların anlaşılmasında eksiklik meydana getirmiş, İsrailiyat türü haberlerin tefsir kaynaklarına girmiş ve kıssanın asıl anlatılma amacını gölgelemiştir.

Bizim bu çalışmamız kıssaların genel gayelerini tespiti yöneliktir. Bu alanda ilk tez çalışması olması nedeniyle elbette bazı zorluklarla karşılaştık. Bu zorlukları aşmamda katkılarını ve kütüphanesini esirgemeyen saygıdeğer hocam, Doç. Dr. Ömer Faruk Yavuz Bey'e ve kendilerinden istifade ettiğim tüm hocalarıma, manevi desteklerinden dolayı annem, babam ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

Gönül Seyis

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA KISSA 3

I.GİRİŞ 3

A.Etimolojik Açıdan Kıssa 4

B. Kavramsal Açıdan Kıssa..... 7

C. Kuran'da Kıssa Tekniğinin Özellikleri..... 10

D. Kıssa çeşitleri 21

1. Tarihi Kıssa 22

2. Temsili Kıssa 24

3. Mitolojik/Usturi Kıssa 27

İKİNCİ BÖLÜM

MAKASID-I ŞERİA VE KUR'AN KISSALARI..... 30

I. GİRİŞ 30

A.Makasıdla İlgili Kavramlar 30

II. MAKASID-I ŞERİA 35

1.Zaruriyyat 38

a. Dini Korumak 39

b. Canı Korumak 41

c. Nesli Korumak 43

d. Malı Korumak	45
e. Akli Korumak	46
2. Hacıyyat	49
3. Tahsiniyyat	49
II.KUR’AN KISSALARI VE MAKASID-I ŞERİA İLİŞKİSİ ..	51
A. Makasid-ı Şeria Bağlamında Kıssalar.....	52
1.Dini Koruma Açısından Kıssalar	58
2.Canı Koruma Açısından Kıssalar	80
3.Nesli Koruma Açısından Kıssalar	83
4.Malı Koruma Açısından Kıssalar	88
5.Aklı Koruma Açısından Kıssalar	91
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	98
ÖZET	104
ÖZGEÇMİŞ	106

KISALTMALAR

Age:	Adı geçen eser
agm:	Adı geçen makale
a.s.:	Aleyhisselam
AÜİFD:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.:	bin
bkz.:	Bakınız
c.:	Cilt
ç.:	Çoğul
çev.:	Çeviren
DİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.z.:	Hazreti
İFAV:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM:	İslami Araştırmalar Merkezi Yayınları
İst.:	İstanbul
s.:	Sayfa
SBE:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
tahk.:	Tahkik
trc.:	Tercüme eden
ts.:	Tarihsiz
ünv.:	Üniversitesi
vd.:	Ve diğerleri
vb.:	ve benzeri
vs.:	ve sâire
yay.:	Yayınları

GİRİŞ

Dinin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Hz. Âdem ilk insan ve ilk peygamberdir. Dolayısıyla dinin ilk muhatabı da o olmuştur. Hz. Âdem ve eşi şeytanın kendilerini aldatması sonucu hata etmişler, bunun sonucunda başlarına gelen kötülükten kendilerini kurtaracak iyilik kılavuzu aramışlar ve ilahi yardıma mazhar olmuşlardır. Hz. Âdem Allah'tan aldığı kelimelerle¹ –vahiyle- hatasından nasıl kurtulacağını anlamış ve eşiyle birlikte kötülüklerinden sıyrılmışlardır. İşte insanları kötülüklerden sıyırıp çıkararak ve onlara kendileri için iyi olanı öğreten bu kaynak dindir. Kısaca din, insana iyiliği emreder ve ondan zararı giderir. Gönderiliş amacı iyiliği sağlamak olan din, bu amacını insanlara ulaştırmıştır. İlk vahiyden son vahiye kadar bütün dinlerin değişmeyen ilkesi genel anlamda insanların iyilik ve mutluluğunu sağlamaktır. Bu vahiylerin sonuncusu olan Kur'an da insanların iyiliğini, amaçlar. Bunu sağlamak için, değişmeyen ilkeler belirler. Bu ilkeleri de insanlara açık şekilde bildirir. Bu bildiriye en güzel şekilde anlatabilmek için çeşitli yöntemler de kullanır. Bunlardan biri de kıssa tekniğidir. Kur'an, amaçlarını kıssalarla anlatarak, kalıcı izler bırakmayı hedefler. Bu şekilde inanan insanların kalpleri pekiştirilirken inanmayanlara da ders verilir. Bu araştırma, Kur'an'ın genel amaçlarından yola çıkarak, önemli bir yekûn tutan kıssalarda bulunan genel gâyelerin tespitini yapmayı hedeflemektedir.

Makasıd-ı şeria, ilk planda İslam Hukuku'nun sınırları içerisinde görülebilir. Ancak şer'i hükümleri uygulamaya koyan yaratıcının vahyi gönderişinin maksadının olmaması düşünülemez. O halde ilk vahiyden beri süregelen bu maksatları dikkate almak, vahyin muhataplarına düşen bir

¹ el-Bakara, 2/37

sorumluluktur. Biz genel anlamda Kur'an'ın, özel anlamda kıssaların bu maksatlarla olan ilişkisini anlamaya çalışacağız. Bunun için öncelikle kıssa kelimesinin sözlük anlamlarını ve literal anlamını araştırarak, kendisine benzeyen diğer kavramlardan farklı olup olmadığını tespit edeceğiz. Böylece kıssanın nasıl bir anlatım şekli olduğunu anlamış olacağız. Sonrasında Kur'an'da, kıssa kelimesinin nasıl kullanılmış olduğunu tespit edeceğiz. Ardından sadece Kur'an'a has olan kıssa tekniğinin özelliklerini araştırarak, Kur'an'ın bu tekniği neden kullanmış olabileceğini sorgulayacağız. Kıssanın, diğer edebiyat türlerinden farklılıklarını görmeye çalışacağız

İkinci bölümde makasid-i şerianın ne olduğunu ve genel bölümlerini inceleyeceğiz. İlet, hikmet, sebep ve maslahat kavramlarının makasidla kesiştikleri noktalar üzerinde duracağız. Kur'an'ın genel maksatlarının, şeriatın zaruri maksatlarıyla ilişkisini anlamaya çalışacak, bu maksatların Kur'an'ın amaçlarıyla hangi oranda örtüştüğünü ortaya koyacağız. Ardından kıssaların anlatılmasında genel gâyelerin tesirini tespiti çalışarak, bunları örneklendirme yoluna gideceğiz. Elbette ki Kur'an kıssalarıyla ilgili sayısız çalışma bulunmaktadır. Ancak biz Kur'an kıssalarını makasid-i şeria yönünden ele alan herhangi bir çalışmaya rastlayamadık. Öyle zannediyoruz ki bu alanda, birkaç makaleden başka eser bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın yapılacak yeni çalışmalara katkı sağlayacağını umuyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA KISSA

I.GİRİŞ

Kur'an, ilahi kitapların sonuncusudur. Kendisi son peygamber olan Hz. Muhammed, vasıtasıyla muhataplarıyla buluşmuştur. Kur'an neden gönderildi? Sorusunun elbette birçok cevabı vardır ve bunların hepsi de doğrudur. Peki, niçin bu zamanda gönderilmiştir? Sorusuna da verilebilecek olan yanıtlar bellidir. Elbette biz, cevabından hiçbir zaman emin olamayacağımız sorularla uğraşmayacağız. Buna karşılık Kur'an'ı anlamak için, onun indirilmiş olduğu devri iyi tanımak gerektiğini düşünüyoruz. Bu amaçla Kur'an'ın indirildiği dönemdeki insanların genel yaşantılarına göz atmanın faydalı olacağına inanıyoruz.

İslamiyet'in doğuşundan önceki devre; "cahiliye devri"² denmesinin nedeni, kültürel öğelerden habersiz basit halk kitleleri olmaları değildir. Ticari alanda, edebi alanda, oldukça ileri durumda olan cahiliye Arapları, İslamiyet'in kendilerine kazandırdığı güzelliklerden uzaklaşmış bu yüzden bunlardan habersiz anlamında "cahil" adını almışlardır.

İslamiyet onları bu "cahillikten" kurtarmak için gönderilmiş son dindir. İslam'ın yerleştirmeyi hedeflediği ilkelerden ilki doğru Allah inancı yerleştirmektir. Aslında müşriklerin de inançları vardı. Ancak, din adına tapındıkları şeyler, onları doğruluğa değil eğriliğe yöneltiyordu. Kâbe'yi çıplak

² Deyzere Sikâl, *el- Arab-u fi-l Cahiliye*, Dâru-s Sadakati-l Arabiyyeti, Beyrut,1995, s.70

olarak el çırparak tavaf ediyorlar, bunu ibadet sanıyorlardı.³ Putlar için sundukları kurbanlarda bile sapkınlığın eseri görülüyordu. “*Melekler Allah’ın kızlarıdır*” diyorlar, Allah’a dahi iftira atıyorlardı. Kan davaları yaygınlaşmış, koruyanı yoksa insanlar sokak ortasında öldürülür olmuştu. Hiç de ahlaki olmayan, farklı evlenme çeşitleri geliştirilmişti. Ama bu tür evlilikler nesli korumuyor, bilakis onu tamamen bozuyordu. Çocuğun kime ait olduğu, ancak onu doğuran kadının sözüyle belirleniyordu. Mut’a nikâhı adı altında, kadını zarara uğratan bir nikâh türü vardı. Bu nikâhta, evlenirken mihr takdiri ve boşanma da yoktu.⁴ Bu ve benzeri durumlar nedeniyle, bazı babalar, ileride kendisi için utanç kaynağı olacağı düşüncesiyle, kız çocuklarını öldürür olmuştu. Tefecilerden para alan kimseler, bir daha borçlarını ödeyemiyorlardı. Zengin ve güçlü olanlar, istedikleri malı istedikleri fiyattan alıp, satabiliyorlardı.⁵ Yine aklın korunmasını sağlayan her türlü ilke, ihlal edilir olmuştu. Akli giderdiği apaçık ortada olan şarap, fazlasıyla içiliyor, doğru düşünmenin önünde büyük bir engel olan falcılık, büyücülük ve sihir günlük hayatın bir parçası olmuştu.⁶ Görüldüğü üzere; cahiliye devrinde beş temel ilkenin hiçbiri korunur durumda değildi. İşte Kur’an’ın bu devirde indirilme sebeplerinden biri de bu haddi aşmışlık olsa gerektir. Buradan Kur’an’ın ne olduğu sorusu, akla Kur’an’ın en bilindik tanımını, getirir: “Kur’an, Hz. Peygamber’e vahiy yoluyla gelen, Mushaflara yazılan tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Allah kelimadır.”⁷ Elbette ki bu tanım, Kur’an’ı bize tam olarak anlatamaz. Ancak “kendini tanıyan rabbini bilir” özdeyişinden yola çıkarak, Kur’an’ın, yaradılışa uygun ve onu destekleyen bir kitap, olduğunu söyleyebiliriz.

Kur’an, insanları irşat etmek ve doğruya iletmek amacını gerçekleştirmek için, çeşitli yöntemler kullanır. Bu yöntemlerden biri de kıssayla anlatımdır. Tamamen kendine has özellikler gösteren kıssalar, Kur’an’ın büyük bölümünü kaplar. Bu yüzden kıssaların iyi anlaşılması, Kur’an’ın iyi anlaşılması demektir. Bu nedenle; öncelikle, kıssanın ne olduğunu anlamaya çalışacağız.

³ Ali Osman Ateş, *Cahiliye ve Ehli Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yay., İst, 1996, s.153

⁴ Ali Osman Ateş, *Cahiliye ve Ehli Kitab Örf ve Adetleri*, s.331-348.

⁵ Ali Osman Ateş, *Cahiliye ve Ehli Kitab Örf ve Adetleri*, s.153.

⁶ Ali Osman Ateş, *Cahiliye ve Ehli Kitab Örf ve Adetleri*, s.483

⁷ Subhi es Salih, *Kur’an İlimleri*, trc. Said Şimşek, Esra Yay., Konya, 1994, s.20

A. Etimolojik Açından Kıssa

Tefsir usulünde; Kur'an'î ilimler, çeşitli bölümlerde ele alınır. Bunlardan biri de; Kıyasu'l Kur'an'dır.⁸ Kur'an, genel amacına ulaşmak için, çeşitli teknikler kullanmıştır. Kur'an kıssalarının amaçlarını kavrayabilmek için, kıssa tekniği hakkında bilgi sahibi olmak ve Kur'an'ın genel amaçlarıyla örtüşen kıssaların, genel amaçlarını, tespit etmek gereklidir. Biz de bu amaçla, öncelikle kıssa kelimesinin sözlükteki anlamlarını tespit edecek, ardından Kur'an'daki kullanılış şekillerini inceleyerek, bu tekniği daha iyi anlamaya çalışacağız.

Arapça “K-S-S” kökünden gelen kıssa kelimesinin temel anlamı; “*Takip etmek, birinin izini sürmektir.*”⁹ Kur'an'da iki yerde bu anlamda kullanılmıştır. “*Musa dedi ki: “İşte aradığımız O'dur.” Geldikleri yoldan izlerini takip ederek geri döndüler.*”¹⁰, “*Musa'nın annesi (Musa'nın) kız kardeşine; “O'nun izini takip et dedi.*”¹¹

“ Kıssa” kelimesinin temel anlamının yanında, yan anlamları da kullanılmış hatta öyle bir duruma gelmiş ki, neredeyse yan anlam temel anlam kadar meşhur olmuş, onun önüne geçmiştir. Şimdi de bu yan anlamlara göz atalım. “*Bir şeyi birine anlatmak, sözü açıklamak*”¹² Kelime bu anlamda Kur'an'da on yedi yerde kullanılmıştır.

Kıssa kelimesi; “*Bir şeyi kesmek, kırmak, saçı makasla kesmek*”¹³ anlamında da kullanılır. Ancak bu kullanım kıssa ile alakalı olarak Kur'an'da bulunmamaktadır.

Kıssa kelimesini bir başka anlamı da “*Bir şeyin ön cephesi, saçın bittiği yer, göğüs, göğüs kemiğidir.*”¹⁴

⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008, ss. 171-173.

⁹ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ İbnu'l Fâris, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luga*, Beyrut, 1972-1392, V, 11; Eb'ul Fadl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn-i Manzûr, *Lisanu'l Arab*, Beyrut 1990-1410, VII, 73- 75; Ebüt-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît, ve'l-Kabesü'l-Vasitu el-Cami' Lima Zehebe min Lugati'l-Arab Şematit*, Daru'l Marife, Beyrut 1986, II, 313.

¹⁰ Kehf, 18/64.

¹¹ Kasas, 28/11.

¹² İbnu Fâris, *Mu'cem*, V, 11; İbnu Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VII, 74; Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, II, 313.

¹³ İbnu Fâris, *Mu'cem*, V, 11; İbnu Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VII, 74; Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, II, 313.

Ayetlerin tamamına bakıldığında görülecektir ki, “kasas” kelimesi; iki ayette izini sürmek, takip etmek, anlamında¹⁵ ayetlerin geri kalanında ise, anlatmak, ifade etmek, haber nakletmek, hakkı, ayeti, rüyayı açıklamak, anlatmak anlamlarında kullanılmıştır.¹⁶ Yani gerçek anlamıyla iki yerde, yan anlamları ve türevleriyle yirmi üç yerde kullanılmıştır.

Kıssa kelimesi “*anlatmak, açıklamak, haber vermek*” manasına kullanıldığında, anlatanın sadece Allah, peygamberler ve Kur’an olması, Kuran’ın bu anlatımı kendine mâl ettiği ve dolayısıyla diğer anlatım türlerinden farklı olacağı ortaya çıkmaktadır.

Bir de kıssa kelimesiyle aynı kökten gelen, kısas¹⁷ kelimesi vardır ki, iki kişiden birine yapılanın aynısının diğerine “izini takip edilerek” aynen uygulanması manasına gelir. Yani maktul nedeniyle katili öldürmek ya da yaralamaya karşı yaralamaktır. Bu da bir fiil ve cezanın iki taraf için de geçerli olması sebebiyle terim anlamı kazanmış ve Kuran’da dört defa kullanılmıştır.¹⁸

Kur’an’da “kıssa” manasına gelebilen başka terimler de bulunmaktadır. Örneğin; nebe, hadis ve haber kelimeleri kasas kelimesinin benzerleridir.

Hadis, ç. “ehadis”, kelimesi de kıssa kelimesinin benzeridir. Sözlükte “hadese” kök fiilinden türemiş bir kelimedir. Eskinin zıddı olarak yeni, önceden yokken sonradan olan, yeniden meydana gelen manalarına gelir. Arapçada modern karşılığı olarak kullanılmaktadır. Hadis kelimesi Kur’ân’da, “söz ve haber” anlamında kullanılmıştır.¹⁹ Hz. İbrahim’in konukları²⁰ olan meleklerin haberi için, Hz. Mûsâ’nın bir ateş görüp ona doğru gitmesi²¹ ve Allah’la

¹⁴ İbnu Fâris, *Mu’cem*, V, 11; İbnu Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, VII, 74; Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu’l-Muhît*, II, 313.

¹⁵ Kehf, 18/64; Kasas 28/11.

¹⁶ İdris Şengül, “Kıssa”, *DİA*, XXV, 498-501; Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010, s.11.

¹⁷ İbn-i Manzur, *Lisan-ul Arab*, VII, 74; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İst., 2005, s.307

¹⁸ Bakara, 2/178,179,194; Mâide 5/45.

¹⁹ Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, İFAV. Yay., İst., 1996, s. 3-4.

²⁰ Zariyât, 51/24.

²¹ Tâhâ, 20/9.

konusmasıyla ilgili olarak,²² Firavun ve Semûd Kavminin askerlerinin²³ ve kıyamet haberleri²⁴ ile ilgili ayetlerde; “hadîs” kelimesi kullanılmıştır.

Haber ç. ahbar kelimesi ise, herkes tarafından birbirine söylenmeye, her söylenişinde ilk kez söylenmiş gibi dinlenmeye değer söz demektir. Nebe kelimesi daha çok gayb haberleri için, ahbar kelimesi ise, Kur’an inerken gerçekleşen olaylarla alakalı olarak kullanılır.²⁵

Kıssa kelimesinin benzeri olan bir diğer kelime de; “nebe” ç. “enbâdır. Nebe, “önemli haber, ehemmiyet verilmesi, dikkatle dinlenilmesi gereken” demektir. Lâm-ı tarifle geldiğinde bilhassa, nübüvvet haberi veya en büyük haber anlamındadır. Büyük bir fayda ifade etmeyen habere; “nebe” denmez. Nebe, kesin ilim veya zannı galip ifade eder.²⁶ Nebe kelimesi Kur’an’da, on iki yerde bu manalarda zikredilmiştir.²⁷

B. Kavramsal Açıdan Kıssa

İnsan var olduğu günden beri, hayatını olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyen sayısız olay yaşar. Bu yaşantılardan bazıları tarihin akışını değiştirecek kadar etkili olur, bazıları da unutulur gider. İnsan için yaşantıları önemlidir. Gelecek nesilleri tecrübelerinden faydalandırmak ve bu şekilde kendilerini ölümsüzleştirmek isterler. Bunu mağara resimleri, kitabeler, tablet ve resim yazılarında görmemiz mümkündür. Bazı hadiseler de, sözlü anlatımla kuşaktan kuşağa aktarılarak nesiller boyu sürmüştür. Günümüze ulaşabilmiş edebi eserleri gelişim süreci bu şekilde gerçekleşmiştir. Bunların içerisinde hikâyeler, efsaneler, mitolojik anlatılar, meseller ve kıssalar yer alır. Bu türler her ne kadar aynı zannedilse de, birbirinden farklıdır.

Genel anlamda kıssalar, ibretli hikâye demek olsa da, Kur’an Kıssaları farklı bir tekniğin adıdır. “*Kur’an’da kullanılışına göre kıssa; insanların ibret*

²² Nâziât Suresi, 79/15.

²³ Burûc Suresi, 85/17.

²⁴ Gâşiye Suresi, 88/1.

²⁵ Abdülkerim Hatip, *el-Kasasul-Kur’ânî fi Mantûkîhi ve Mefhûmihi*, Kahire 1964, s. 45.

²⁶ Ebu’l Kasım Hüseyin b. Muhammed Ragıp el İsfehânî, *el-Müfredat Elfazi’l Kur’an*, tahkik Safvan Adnan Dâvûdî, Daruş Şamiyye, Beyrut, 1992/1412, ss.788-789

²⁷ bkz. Âl-i İmran: 44; Maide: 27; En’âm: 34; A’râf: 101; Tevbe: 70; İbrahim: 9; Kehf: 13; Hûd: 49, 100, 120; Yûsuf; 102; Taha: 99.

almalarını ve hidayete ulaşmalarını sağlamak amacıyla, çoğunlukla zaman ve mekândan soyutlanmış, geçmiş peygamberler ve toplumlara ilgili anlatılan olaylara” denir.”²⁸ En geniş anlamıyla kıssa, “Kur’an’da bazı peygamberler, fertler ve milletler hakkındaki olayları edebi bir tarzda sunan, dini ve ahlâki amaçlar içeren birimlerdir.”²⁹ Kur’an kıssaları, kesinlikle bir tarih izdüşümü veya hikâye olsun diye anlatılmış değildir. Kur’an’ın amacı hadiseleri tafsilatıyla anlatıp, bilgi vermek de değildir. Aksine O, hidayet rehberi ve öğüttür. Bu nedenle kıssaların anlatılış amacı; ibret vermek ve öğüt alınmasını sağlamaktır.³⁰

Benzerlikleri olsa da, tekniği itibariyle, haber, hikâye, mesel, destan, mitoloji kıssadan farklı türlerdir. Kıssa kavramının daha belirgin olarak ortaya çıkabilmesi için ona benzeyen bu anlatım türlerini genel hatlarıyla tanıtmaya çalışmak, faydalı olacaktır.

İlk bakışta aynı manaya geldiği düşünülen kıssa ve hikâye arasında belirgin farklar vardır. Hikâye, kıssaya oranla daha geniş kapsamlı edebiyat türünün adıdır. Arapçadan dilimize geçen “hikâye” kelimesi ilk zamanlarda, genel olarak “bir olayın anlatımından ziyade “*taklit*” manasına kullanılmış, daha sonraları “*nakil, tekrar*”³¹ anlamlarını kazanmıştır. Sözlük anlamlarına baktığımızda; “*bir işi aynen anlatmak, eksiltmeden anlatmak veya karşılıklı aynı işi yapmak*”³² gibi manalara gelir. Ayrıca “*bir sözü anlatıp haber vermek,*³³ *olması mümkün olsun olmasın, zihne gelebilen konuları bir olay etrafında toplayarak anlatmak*³⁴ manasına da kullanılır. “Hekâ” fiil kökü, Kur’an’da geçmez.³⁵

Edebiyatta hikâyeler kıssa olarak isimlendirilse de Kur’an kıssaları hikâye olarak isimlendirilemez. Çünkü hikâye meydana gelmiş olaylar için kullanıldığı gibi, vâki olamayacak olaylar için de kullanılır. Kıssa ise, “*genellikle geçmişte*

²⁸ Suat Yıldırım, “Kur’an-ı Kerimde Kıssalar”, *Atatürk Üniv. İslami İlimler Fak. Dergisi*, Erzurum,1979/3, s. 38; Sadık Kılıç, “Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar”, *I. Kur’an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1994, ss. 88-89; İdris Şengül, “Kur’an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi”, *I. Kur’an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1994, ss. 134-135.

²⁹ Ömer Faruk Yavuz, *Kur’an’da Sembolik Dil*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006, s.349.

³⁰ bkz. Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, s.94.

³¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1996, s.369.

³² İbn-i Manzûr, *Lisanu-l Arab*, c.XIV, s.191.

³³ Ebu Nasr İsmail bin Hammad el Farabi, *Lugat-i Vankulu, Terceme-i sıhâh-ı Cevherî*, trc. Mehmet Efendi Vankulu, İstanbul, ts, c.1, s.612.

³⁴ Sadık Tural, *Zamanın Elinden Tutmak*, Ecdâd Yay., Ankara, 1991, s.34.

³⁵ Bahaeddin Sağlam, *İlmi ve Edebi Yönleriyle Kur’an Kıssaları*, Tebliğ Yay., İstanbul, 1985.s.8.

*gerçekleşmiş -veya gerçekleşmesi mümkün- olayları doğru bir şekilde anlatarak insanlara ders vermeyi amaçlar.”*³⁶ Kısaca hikâye sesin yankısı gibi olayların benzerinin anlatılmasıdır. Gerçeklik sorunu yoktur. Kıssada ise, bir sonuç çıkarılabilmesi ve bu sonucun insanın hayatını olumlu yönde etkilemesi gerekmektedir. Bu amaçla oluşmuş kıssa tekniğinde belli özellikler ön plana çıkmıştır. Örneğin kıssalarda; zaman, mekân ve şahısların üzerinde çok az durulmuş ya da hiç durulmamıştır. Kıssalar yerine göre kısaltılmış, anlatılış amacına göre bâzı ayrıntılar seçilmiş ve belirginleştirilmiştir. Gerektiğinde olaylara yeni anlamlar yüklenmiştir.³⁷ Bazen de başka ayetlerde geçen kıssa birkaç cümleyle özetlenmiştir. Bazı âlimlere göre, kıssanın hikâyeden bir farkı da kurgusal değil olgusal olmalarıdır. Bu konu, tartışmaya açıktır, tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.³⁸ Kısaca kıssa; tarihi olaylar temsiller ve bazılarına göre de mitolojinin Kur’an üslubu ile din diline aktarılarak dini, ahlâkı, sosyal bir mesaj vermek gâyesiyle oluşturulmuş bir tarzdır. Hikâyeye ise, din dili kapsamında değil, edebi dilde yerini alan bir anlatım tekniğidir.

Kıssa kavramının benzeri olan kavramlardan biri de “mesel”, ç. “emsal” kavramıdır. “Benzemek, benzeri olmak” demektir.³⁹ Sözlükte örnek, misal, numune manalarına gelen mesel, örnek alınacak söz veya terbiye, ahlâka yönelik faydalı hikâyeye, şeklinde tanımlanır ve çoğu kez kurgusal olur.⁴⁰ Kur’ân’da sıklıkla başvurulan anlatım yöntemlerinden biri de “meseller”dir.

Tefsir usulü ilminde mesel; hakikatte meydana gelmeyen ancak tezkir, teşvik, ibret gibi yönlerden gidilerek ahlâki bir netice çıkarmak için Kur’an tarafından kullanılmaktadır.⁴¹ Örneğin, bağ sahiplerinin hikâyesi,⁴² kasaba halkının⁴³ hikâyesi, mesel olarak anlatılır.⁴⁴ Kur’ân, iletmek istediği mesajı çoğu zaman dikkat çekici örnek veya öykü formunda “Meseller” eşliğinde vermektedir.

³⁶ Suat Yıldırım, “Kur’an-ı Kerimde Kıssalar”, *Atatürk Üniv. İslami İlimler Fak. Dergisi*, Erzurum, 1979/3 s. 38.

³⁷ Mehmet Paçacı, *Kur’ân’a Giriş*, İsam Yayınları, İstanbul 2006, ss. 94-95.

³⁸ Sadık Kılıç, “Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar”, *I. Kur’an. Sempozyumu*, s. 89.

³⁹ İsfahanî, *el-Müfredât*, s.758.

⁴⁰ İdris Şengül, *Kur’an Kıssaları Üzerine*, Işık Yay., İzmir, 1994, s.72.

⁴¹ İsfahanî, *el-Müfredat*, ss.759-760.

⁴² Kehf, 18/32.

⁴³ Ya-sin, 36/13.

⁴⁴ Şengül, *Kur’an Kıssaları Üzerine*, ss. 74-76.

Sonuç olarak bir anlatım tekniği olarak kıssa, Kur'an'da bahsi geçen nebe, haber, ahbar, mesel, kavramlarından ve Kur'an'da geçmeyen destan hikâye, masal ve efsane kavramlarından, farklılık arz etmektedir.

C. Kur'an'da Kıssa Tekniğinin Özellikleri

Peygamberler ve ilahi kitaplar, gönderildikleri kavmin öne çıkan özellikleriyle ve fakat onları aciz bırakacak şekilde mucizevî bir üslupla, insanlara hitap ederler. İşte Kur'an'ın, lafzı ve manasıyla mucize oluşunun nedenlerinden biri de cahiliye devrinde öne çıkan, edebiyata ve şiire adeta meydan okuyan üslubudur. Araplar şiire düşkünlüklerinin yanında, diğer edebi türlerde de günümüze kadar gelen, ünlü eserler vermişlerdir. Mitolojiler, meseller, masallar ve Eyyâm-ul Arap⁴⁵ denilen erken dönem Arap hikâyeleri buna örnek olabilir. Arap edebiyatında bundan başka kıssa, hikâye, nadire, uhdûse, hurafe- hurâfât, üstûre-esâtîr, mesel-emsal, semer-esmâr, haber -ahbâr vb. adlar altında muhtelif şekillerde eskilere kadar uzanan bir anlatım tarzı bulunmaktaydı.⁴⁶

Araplar, İslamiyet'ten önce de sonra da edebiyatla bilhassa şiirle yakından ilgilenmişlerdir. Bunun yanında hikâyecilik de süregelmiştir. İslamiyet'ten sonra tercüme eserlerle bu çerçeve daha da genişlemiştir. Okuma yazma imkânları son derece kısıtlı olsa da cahiliye Araplarında, edebiyat oldukça gelişmişti. Bu dönemde Arap halk edebiyatının büyük bölümünü, komşu milletlerin mitolojilerinden kaynaklanan yıldız hikâyeleri, cin ve dev masalları, atasözleri ve hayvan masalları meydana getirir. Ancak asıl Arap hikâyeciliği; Eyyâmü'l-Arap'la başlar. Ekserisi cahiliye dönemine ait olup, bazıları İslâmî döneme kadar gelen ve kabileler arasında cereyan eden olayları içine alan Eyyâmü'l-Arab'ın sekizinci yüzyıldan itibaren yazıya geçirildiği bilinmektedir.

⁴⁵ Eyyâmü'l-Arab: Cahiliye devrindeki Arap kabileleri arasında meydana gelen harplerin adıdır. Bu harpler ya su kaynaklarına veya yeşil bitki örtüsünün bulunduğu bölgelere hâkim olma yarışı sonucu iktisadî sebeplerden veya o zaman için çok önemli değerler olarak addedilen kerem, şeref ve kavmiyetçiliği savunmaya olan rağbetlerinden doğan psikolojik sebeplerden çıkıyordu. Veyahut da her kabilenin, reisliği kendisine layık görmesi ve başkalarına hükmetme sevgisi neticesi ortaya çıkan siyâsî sebeplerden meydana gelirdi. Büas Harbi ve meşhur Ficar harpleri bunlardandır, VII. Y.Y. yazıya geçirilmiştir.(bkz. Nakre Tuhami, *Saykolojiyyetü-l Kıssa fil Kur'an*, eş Şeriketü-t Tunusiyye, Tunus 1974, s. 317, naklen, İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yay. İzmir, 1994, s.64)

⁴⁶ Hüseyin Yazıcı, "Hikâye", *DİA*, XVII, 480.

Cahiliye Arapları arasında, efsanevi konular ve esatir de anlatılmaktaydı.⁴⁷ Bu nedenle Kur'an'daki kıssaları duyduklarında; bunun yeni bir şey olmadığı “*eskilerin masalları*” olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Ama Kur'an'ın “*benzerini getirin*”⁴⁸ meydan okumasıyla karşılaştıklarında bundan aciz kalmışlardır. İslamiyet öncesinde “hikâye” formunda anlatılan eserler bulunduğu gibi, Kur'an'da nakledilen ve Müşrik Araplar tarafından bilinen kıssalar da bulunmaktaydı. Ancak Kur'an, bu kıssaları kendi tekniğiyle ele almış ve içerisindeki şirk kırıntılarını temizlemiştir.

Cahiliye Araplarında hayli gelişmiş olan edebiyat ve şiir İslamiyet'le son bulmadığı gibi tersine iyi ve dini değerleri yok saymayan edebiyatçılar, Rasulullah tarafından,⁴⁹ ödüllendirilmiştir. Ayrıca, Arap halk hikâyeleri, bu dönemde de unutulmamıştır. Bu hikâyelerin bazıları Kur'an'da kısır formunda anlatılmıştır. Sözelimi “Hârut- Mârut”⁵⁰ kıssası cahiliye Araplarınca, Ashab-ı Kehf Kıssası⁵¹ da Yahudilerce, bilinen kıssalardı. Kur'an, bu kıssaları ele alırken içerisindeki şirk çağrışımlarını ve sapkınlıkları temizlemiş ve belli bir maksatla gerektiği kadarını anlatmıştır. Böylece ders çıkarılmasını sağlamıştır

Kur'an gönderildiği toplumda bilinen bazı hikâyeleri kısır üslubuyla yeniden ele almış ve böylece muhatapların bulunduğu bilgi ve ilgi düzeyini mükemmel bir şekilde kullanmıştır. Çünkü Kur'an, muhataplarının bilgi, anlayış, kavrayış, düzeylerini dikkate alan ve buna uygun olarak indirilmiş bir kitaptır. Bu nedenle Kur'an, mesajlarını iletirken, ilk muhatabın iletişim tekniklerini kullanır ve bu şekilde onları etkilemeyi hedefler. İşte bu yüzden Kur'an Kıssalarının kendine özel bir tekniği bulunmaktadır. Bu tekniği oluşturan unsurların bilinmesinin konunun anlaşılmasında faydası olacağını düşünüyoruz

1. Kur'an Kıssalarının Kaynağı

⁴⁷Mücteba Uğur, "Vaa'z, Kıssacılık ve Hadis'te Kussas", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Ankara, 1986, sayı; 28, s. 293-294.

⁴⁸ Tur, 52/34.

⁴⁹ İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s.330.

⁵⁰ Bakara, 2/102

⁵¹ Kehf, 18/9-22

Kur'an kıssalarının vahiy olmayıp peygambere yazdırıldığı iddiası aslında ilk olarak; Mekkeli müşrikler tarafından başlatılmıştır. Onlar Kur'an için "esatir"⁵² eskilerin masalları demişlerdir.

Genellikle, Kur'an kıssalarının kaynağının, tarihi hadiseler olduğu kabul görse de, kaynağın diğer ilahi kitaplar ve mitolojik hikâyeler olduğunu ileri sürenler de olmuştur.⁵³ Bu iddialarını diğer ilahi kitaplar ve Kur'an'ın benzerlikleriyle temellendirmeye çalışmışlardır. Bu iddialar aslında Kur'an'ın ilahi kitap olduğuna delildir. Çünkü kaynağın aynı olması benzeşmeyi zarûfî kılacaktır. Bu türden iddialar kıssaları Kur'an'dan koparmak ve onlarla vurgulanmak istenen genel amaçları yok etmek içindir.

Günümüzde de, kıraat farklılıklarından yola çıkarak, Kur'an'ın insan sözü olduğunu ispatlamaya çalışan oryantalistler bulunmaktadır.⁵⁴

2. *Kıssalardaki Tekrarlar*

Kur'an'da bazen bir kıssanın, bazen de büsbütün bir ayetin tekrarlandığını görülmektedir.⁵⁵ Bunun Kur'an dili ve mantığı çerçevesinde ele alındığında, hiçbir sorun oluşturmadığı bilinir. Tekrar, Kur'an dili için lüzumludur. Bunu dikkate almadan Kur'an'ı inceleyen müsteşrikler, tekrarın; sıkıcı ve bıktırıcı olduğunu söyleyerek, bunun gereksizliği üzerinde durmuşlardır. Hâlbuki ahlâkçılar insanda davranış değişikliği olabilmesi için o davranışın tekrarlanmasının şart olduğunu vurgularlar.⁵⁶ Çünkü öğrenilen şeyler, davranış olarak gözlemlenmeli, alışkanlığa dönüşmeli ve akılda tutulmalıdır ki, buna öğrenme denilebilsin.⁵⁷ Yani öğrenmek; hayata geçirmek, uygulamak demektir. Kur'an'a baktığımızda o, tevhid ilkesini yerleştirmeyi kendisine bir hedef olarak tayin etmiş ve yaklaşık yirmi üç yılın sonunda bunu gerçekleştirmiştir. Bunu

⁵² Ahkaf, 46/17.

⁵³ Fazlurrahman, "Müslüman Toplumunda Gayri Müslim Azınlıklar", *İslami Yenilenme*, Makaleler II, trc. Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay.,Ankara, 1999, ss. 99-116.

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz., Ignaz Goldziher,İslam Tefsir Ekolleri, Çev. Mustafa İslamoğlu, Denge Yay., 1997, İst., s. 22

⁵⁵ bkz. Bakara, 2/30, Araf 7/12; Rahman,33 defa "O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz."; Mürselat, 10 defa "O gün (Kıyamet'te) inkârcıların vay haline."

⁵⁶ Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlâk İlmi İslam Ahlâkı*, Nur Yayınları, Ankara, 1991, s.15.

⁵⁷ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitime Giriş*, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1994, s.25,26.

yaparken tüm eğitim süreçlerini de kullanmıştır. Ayrıca Mekke Müşrikleri'nin ısrarla puta tapıcılıklarını savunmalarına karşılık, aynı ısrarla tevhit mücadelesini başlatmıştır.⁵⁸ Allah da, Hz. Peygamber'e (sav) "(*Ey Resulüm!*) Öğüt ver, şüphesiz öğüt müminlere fayda verir"⁵⁹ ayeti ve benzerleriyle⁶⁰ öğüt ve nasihatte bulunmasını emretmiştir.

Bu konunun daha iyi anlaşılması için Kur'an'ın nasıl bir metin olduğu üzerinde kısaca durmak gerekmektedir. Kur'an'ın nüzul sürecine baktığımızda toptan indirilmiş bir kitap olmadığını görürüz. Bu süreçte vahyin oluşumunu etkileyen unsurlar da söz konusudur. Gerçekleşen bir iftira,⁶¹ savaşa gitmekte aceleci davranmayı ilahi azara müstahak olanlar,⁶² esirlere nasıl muamele edileceği sorunu,⁶³ hatta neredeyse Kur'an'ın tamamı, bir bağlam üzere indirilmiştir. Kur'an, muhataplarıyla doğrudan konuşan bir kitaptır "*çürümüş kemiklere kim can verecek?*"⁶⁴ sorusunun cevabını da hemen vermiştir. Muhataplarını bâzen gayretlendirmiş, bazen de azarlamıştır. Kısaca karşılıklı ilişkide yaşanan her durumu Kur'an'da bulmakta zorlanmayız. İşte bu nedenle Kur'an'da tekrar bulunması, gâyet normaldir. Zira insan, çabuk unutulabilir. Kalbinin yatışması için yinelenen telkine ihtiyaç duyabilir. Veya bir grup Rasulullah'ı dinledikten sonra başka kimselere anlatmış, onlar da bir daha sormuş olabilir. Benzer sorunlar meydana geldiğinde metin hatırlatılabilir. Bir surenin birkaç yerde indirildiği iddiası bundan kaynaklanıyor olabilir. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı, kıssalarda ve Kur'an'ın genelinde tekrar bulunmaktadır ve bu tekrarlar gereksiz değildir. Müşrikler kıssalar için "*eskilerin masalları*"⁶⁵ deseler de, tekrarlarla dolu bir kitap dememişlerdir.⁶⁶

Bir kıssanın farklı surelerde çeşitli üslûplarla aktarılması; tekrar değil, aynı manayı farklı bir ifade ile dile getirmek gibi son derece dikkat çekici bir hitaptır.

⁵⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, ss. 173-174.

⁵⁹ Zâriyât Suresi, 51/55.

⁶⁰ bkz. A'lâ:9; Ğâşiye:21.

⁶¹ Nur, 24/11,12.

⁶² Tevbe, 9/118.

⁶³ Enfal, 8/67.

⁶⁴ Ya-sin 36/78.

⁶⁵ Ahkaf, 46/17;En-am 6/25; Enfal, 8/31; Kalem, 68/15; Mü'minun, 23/83.

⁶⁶ Ömer Faruk Yavuz, *Varlık ve Yorum Açısından Kur'an Tasavvuru*, Rize, 2007, ss 102-112.

İnsanların değişiklikten ve ufak ayrıntıdan hoşlandığı gerçeği ihmal edilmemiş, kıssalar bu sayede daha çekici hâle getirilmiştir. Böylece Kuran'ın mucizevî üslubu bir kez daha ortaya konulmuştur.

Kıssalardaki tekrarlara gelince; bunlara “manasız” demek mümkün değildir. Olayların ve bazı sahnelerin her defasında farklı ortamlarda, farklı lafızlarla değişik manalarda ve görüntülerle mucizevî bir üslupla ele alınmıştır.⁶⁷ Kıssaların gâyesi, tarihi bir olayı anlatmak değildir.⁶⁸ Kıssanın öncesinde ve sonrasında neden bahsediliyorsa, neye dikkat çekilmek isteniyorsa, kıssanın o bölümü ele alınmış, kıssa ayetlerden koparılmamıştır. Kıssalara baktığımızda, farklı şekillerde ve farklı amacı vurgulamak için tekrarlanmış oldukları görülmektedir. Kimi zaman tekrar gibi görünen unsurların tekrar olmadığını, her birinin farklı amaç için ve farklı şekillerde kullanıldığını belirtmek gerekmektedir.

Kur'an'da en çok tekrar edilen kıssalardan biri olan Hz. Musa kıssasında, Musa'nın (a.s.) doğumu, gençlik dönemi, Medyen'de uzun yıllar kalması ve Hz. Şuayb'ın kızlarından biriyle evlenmesi gibi hususlar tekrar edilmemiştir. Ancak Musa'nın (a.s.) Firavunla karşılaşması⁶⁹ birçok yerde, ihtiyaca göre farklı şekillerde ve farklı amaçlar için tekrar edilmiştir.

Tekrarın bir nedeni de, insanlardaki davranış değişikliğinin kısa sürede sağlanmasının imkânsız oluşudur. Yukarıda da belirtildiği üzere eğitim uzun soluklu bir süreçtir. Bunun sonucu davranış olarak gözlemlenir istenilen davranış değişikliği gerçekleşmişse, eğitim gerçekleşmiş demektir.⁷⁰ Kur'an'ın hedefinin, tevhid ilkesini gerçekleştirmek olduğu bilinmektedir. Bu nedenle tekrar edilen kıssalar, büyük ölçüde tevhit eksenli olup, hak-batıl mücadelesini sembolize etmektedir. Sözelimi Âdem (a.s.) kıssası en çok tekrar edilen kıssalardan biridir. Bunun nedeni Şeytan'ın iğvalarının, tuzaklarının bizden uzak olmadığı, iyilik ve

⁶⁷ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, ss. 252-254.

⁶⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* ss173-174.

⁶⁹ Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, trc. Kamil Çetiner, Arslan Yayınları, İstanbul, 1997, ss.156-16.

⁷⁰ bkz. Başaran, *Eğitime Giriş*, s.25.

kötülük arasındaki mücadelenin⁷¹ bitmeyecek olmasıdır.

Kur'ân her seviyedeki insanlara, anlayışlarına göre hitap ettiğinden, çoğu zaman benzer hakikatleri çeşitli üsluplarla muhataplara açıklamaktadır. Kur'ân'daki bütün üslup şekillerinde olduğu gibi, tekrarda da Allah, kulların seviyelerine uygun hitapta bulunmuştur.⁷² Kur'an, peş peşe gelen, usandırıcı bir tekrarı değil, öğüt veren bir büyük gibi, ihtiyaca binaen hatırlatmayı seçmiştir. Kur'an, sözlü metin formundan yazılı metne aktarılınca bile, konulara ve fasıllara ayrılmamasının sebeplerinden biri de, bizler için dahi aralıklarla tekrarı gerçekleştirmek olsa gerektir.⁷³

Kur'ân kıssalarındaki zikredilen bu anlatım tarzı ilk anda bir tekrar olayını hatırlatsa da gerçek manada bir tekrar değildir. Çünkü Kur'ân, yirmi üç sene zarfında nazil olmuş, İslâm dininin bir mecmuası hükmündedir. Bu müddet zarfında Kur'ân, davet üslubunda da tedricî bir metod takip etmiştir. Zira muhataplarının seviyesini, ahlâkı düzeylerini, anlayışlarını, dikkate almayan bir metin, yaşamın dışında kalacaktır. Kur'an muhataplarını dikkate almıştır. Bunun göstergesi de, Kur'an-ın nüzulünün yirmi üç seneye yayılmış olmasıdır. Çünkü bir toplumu düzeltmek, inşa etmek üç beş senede gerçekleşecek bir hadise değildir. Bunun için de tekrarlarla ve hatırlatmalara, ihtiyaç duyulacaktır; İbn-i Kuteybe Tevili'nde tekrarların nedenini şöyle açıklamaktadır.

“Hz. Peygamber'e, Müslüman olmak için Arap kabilelerinden heyetler geliyordu. Sahabeler onlara Kur'an'dan bazı pasajlar okutuyor ve bu onlar için yeterli oluyordu. Hz. Peygamber ayrıca çeşitli kabilelere sureleri öğretmek için öğreticiler gönderiyordu. Eğer kıssalar tekrar edilmemiş olsaydı, Musa kıssası bir kabileye, İsa kıssası bir kabileye, Nuh kıssası bir kabileye, Lût kıssası da sadece bir kabileye ulaşacak; tabiatıyla bu kabilelerden hiçbiri tüm kıssaların bilgisine vâkıf olamayacaktı. Ancak, Allah, lütfünden ötürü bu kıssaların

⁷¹ Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, ss.255-258.

⁷² İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s.250.

⁷³ bkz. Hüseyin Atay, *Kur'ân'a Göre İman Esasları*, Ajans Türk Matbası, Ankara-1961 s. 110.

yeryüzünün dört bir tarafına yayılmasını ve hedef kitlenin idrakine bir kez daha sunmayı, böylece onları uyarmayı diledi ve bu yüzden bazı kıssaları aralıklarla tekrar etti.”⁷⁴

Bu da bir kez daha gösteriyor ki Kur’an, muhataplarını devre dışı bırakmayan, onların sorduğu sorularla, insanların vahye muhatap oluşlarıyla şekillenen bir kitaptır.

3. *Kıssalarda Zaman ve Mekân Algısı*

Zamanın, somut bir kavram olmaması, anlaşılmasını ve tanımlanmasını zorlaştırır. Nitekim zamanın, genel kabul gören bir tanımı yapılmamıştır. Zaman kavramı, Kur’an’da çeşitli şekillerde yer almıştır. Sözelimi, kıssalarda zaman için kullanılan, gece,⁷⁵ gün,⁷⁶ gündüz,⁷⁷ akşam,⁷⁸ kavramlarının yer alması, kıssaların anlatımında zaman unsurundan faydalandığını gösterir. Ancak Kur’an’ın, bu konuda çok fazla ayrıntıya girmediği ortadadır. Nadir de olsa, tam zamanlı kıssalar da vardır. Sözelimi Hz. Musa’nın Allah’la buluşmasıyla ilgili olarak önce otuz, sonra buna on gün daha ilave edilerek “kırk gece”⁷⁹ lafzı kullanılmaktadır. Hz. Nuh’un kavminin arasında “dokuz yüz elli yıl” kalışı,⁸⁰ mağara ashabının mağarada “üç yüz dokuz yıl kalması”⁸¹ kesin sayılar ifade etse de, Kur’an’ın genelinde belirsiz zamanın daha ağır bastığı görülür.

Kur’an mekânlardan da bahsetmiştir. Ancak bu konuda Tevrat’ta olduğu kadar ayrıntıya girilmemiştir. Kur’an, içerisinde geçen mekânlarla ilgili genel ifadeler kullanmıştır. Dikkatle incelendiğinde kıssalardaki mekânların çok belirgin olmadığı görülecektir. Kur’an’da “Karye”,⁸² “Eyke”,⁸³ “Medyen”,⁸⁴ “Tubba”,⁸⁵

⁷⁴ İbn Kuteybe Ebu Muhammed Abdullah b.Müslim, *Te’vil-u Muşkili-l Kur’an*, Tahk. Seyyid Ahmed Sakar, Daru-l İhyai-l Kutubi-l Arabiyye, Kahire, ts, s. 234.

⁷⁵ Hud, 11/18; 77.

⁷⁶ Yusuf, 12/92.

⁷⁷ Ta-Ha, 20/59.

⁷⁸ Yusuf, 12/16.

⁷⁹ Araf, 7/142.

⁸⁰ Ankebut, 29/14.

⁸¹ Kehf, 18/25.

⁸² Ya-sin, 36/13-32.

⁸³ Hicr, 15/78.

⁸⁴ Sad, 38/13-14.

“Ress”,⁸⁶ “Sebe”,⁸⁷ “Uhdud”,⁸⁸ “Cûdî”,⁸⁹ gibi mekâna delalet eden isimlere rastlamak mümkündür. Bahsedilen yerler çok net değilse de, ilk muhataplardan “çok da uzak”⁹⁰ olan yerler değildi.

4. Kıssalarda Kronolojik Sıralama

Kur'an, bir tarih kitabı değildir. Kıssaları sunarken belli bir amaç gözetir. Ancak kıssalar, tarihi gerçeklikle ters düşmemektedir. Hz. Musa'nın mücadelesi, Hz. Nuh ve helak olan kavmi, Hz. Salih ve diğer peygamberlerin kıssalarında tarihsel durum, bâriz bir şekilde görülmektedir. Ancak Kur'an, bir tarih kitabı değildir. Dolayısıyla Kur'an kıssalarında ayrıntılardan uzak durulmakta, tarih ilminin temel taşları olan yer ve zaman gibi unsurlardan gerektiği kadar söz edilmektedir.⁹¹

Kur'an'da tarihi sıralamaya çok da önem verilmemiştir. Sözgelimi “*Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi.*”⁹² ayetinde yer alan “Harun” isminin, Hz. Harun'a ait olduğu görüşünün⁹³ de bulunması, bunu desteklemektedir. Bu konuya bir başka örnek de; Sa'd Suresi 48. ayette “*İsmail, el-Yesa' ve Zülkiyl'i de an. Onların her biri iyi kimselerdi.*” ifadesi, tarihi sıralamaya uygun değildir. Buna benzer birçok ayette de, aynı üslup söz konusudur. Bu durumun aksine, tarihi sıralamayı gözetken kıssalar da bulunmaktadır. Örneğin Meryem suresinde⁹⁴ anlatılan kıssa, İmran'ın Karısı'nın hamile olması ve çocuğu Allah'a adamasıyla başlar, Hz. İsa'nın doğup beşikte konuşmasıyla sona erer. Her ne kadar fasılalar olsa da, kıssada tarihi sıralamaya dikkat edilmiş tarihsel geçişler olmamıştır. Bu veriler göz önünde bulundurulursa, Kur'an'ın kronolojik sıralamayı olmazsa olmaz bir şart olarak

⁸⁵ Duhan 44/37.

⁸⁶ Furkan, 25/38-39.

⁸⁷ Sebe, 34/15-21.

⁸⁸ Buruc, 85/4-9.

⁸⁹ Hud, 11/44.

⁹⁰ Hud, 11/89.

⁹¹ Sadık Kılıç, "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar," *I. Kur'an. Sempozyumu* s. 88.

⁹² Meryem, 19/28

⁹³ bkz. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, çev. Cahid Koytak, İşaret Yay.1996, İst, c.II, s.612; Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur'an*, çev. Abdulaziz Hatip- Mahmut Kanık, Beyan, İst., 2000, s.454.

⁹⁴ Meryem, 19/16-35.

görmediği anlaşılır.

5. *Kıssalarda İsmi Geçen Kişilikler ve Özellikleri*

Her kıssada olduğu gibi Kur'an kıssalarında da mutlaka bir kahraman bulunur. Kur'an, î'cazı gereği bu kahramanları etkileyici şekilde ifade etmektedir. Kıssalarda bazen isimler açıkça belirtilirken,⁹⁵ bazılarında sadece işaret vardır.⁹⁶ Örneğin Salih kul,⁹⁷ Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen mümin adam,⁹⁸ Salih a.s. kavminden olup deveyi boğazlayan en azgınları,⁹⁹ Belkıs'ın tahtını getiren Hz. Süleyman'ın arkadaşı,¹⁰⁰ şehre gelen üç resule imanını açıklayan kişi,¹⁰¹ harap olmuş kasabaya uğrayan kimse,¹⁰² kıssalarındaki kahramanların ismi belirsizdir. İsimlerin zikredilmeme nedeni ise bahsi geçen kıssaların belli anlatılış amaçları olması ve konunun uzamasına ve dikkatin dağılmasına neden olabilecek her türlü ayrıntıdan kaçınılmak istenmesidir.¹⁰³

Allah'ın kendisine çokça mal verdiği bununla kibirlenip azgınlaşan Karun,¹⁰⁴ Mısır'ın tüm imkânlarını ele geçirinca azgınlaşıp kendini tanrı zanneden Firavun,¹⁰⁵ yine Firavun'un yanında bulunan önemli şahsiyetlerden biri olan Haman,¹⁰⁶ yirmi beş peygamber ve mücadeleleri, Tâlut,¹⁰⁷ Câlut,¹⁰⁸ ismen veya sıfat olarak zikredilen, şahıslardandır. Kur'an-ı Kerim'in mucizeliğine uygun olarak bu isimlerin de zikredilmesinin elbette bir nedeni vardır. Bu isimler sembolleşmiş ve adeta bir marka olmuşlardır. Sözelimi; Karun ve Firavun isimleri; küfrün, kibrin, ahiret yurdunu unutmuşluğun simgeleridir.¹⁰⁹ Zikri geçen peygamberler ise tevhit hakikatlerinin korunması ve vahyin gönderiliş gâyesini

⁹⁵ Araf, 7/155.

⁹⁶ Şems, 91/11-15.

⁹⁷ Kehf, 69/65.

⁹⁸ Mü'min (Ğafır), 40/ 28.

⁹⁹ Şems, 91/11-15.

¹⁰⁰ Neml, 27/40.

¹⁰¹ Şems: 91/11-15.

¹⁰² Bakara, 2/ 259.

¹⁰³ Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, Muhammed trc. Şaban Karataş Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.s.309-313.

¹⁰⁴ bkz. Kasas: 28/76.

¹⁰⁵ bkz. Kasas, 28/ 76; Araf, 7/103-141.

¹⁰⁶ Kasas, 28/6,8,38; Ankebut, 29/39; Mü'min, 40/24,36.

¹⁰⁷ Bakara, 2/247,248,249,250.

¹⁰⁸ Bakara, 2/249,250,251.

¹⁰⁹ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s 205-212.

gerçekleştirmek için azımsanmayacak eziyetlere maruz kalmış, sabırlarını kaybetmemiş, yine mücadelelerine azim ve kararlılıkla devam etmişlerdir. İşte bu mücadeleleri onlara dikkat çekmeyi gerektirmiş, böylece Muhammed (a.s.) in bir nevi rehberleri olmuşlardır.¹¹⁰

Kıssaların özelliklerinden biri de kahramanları ele alış şekli ve kahramanın misyonudur. Kur'an kıssalardaki kahramanlar hakkında da şunları söyleyebiliriz; Kur'an kıssalarında her olayın bir kahramanı vardır ve bu bazen bir peygamber, bazen bir insan, bazen de insan dışındaki varlıklardır. Burada önemli olan kıssanın ne söylemek istediğidir.

Kıssalarda gerek hayır, gerek şer örneği olan, kadın ya da erkek şahsiyetlerden de bahsedilmiştir. İsmen zikredilen şahsiyetlerde, erkek yoğunluğu bâriz olarak göze çarpmaktadır.¹¹¹ Arap toplumunun ataerkil yapıya sahip olması, peygamberlerin bilinenlerinin erkek olmaları, Arap dilinin yapısı, bunun nedenleri arasındadır.¹¹²

Kur'an'da ismi en çok anılan peygamber; Hz. Musâdır. Onun bu kadar çok zikredilmesinin nedeni; tevhit mücadelesinin zorluğu,¹¹³ bu mücadelenin uzun yıllar sürmesi,¹¹⁴ her kesimden insanla dinin korunması adına mücadele vermiş olması,¹¹⁵ sabrının ve tevekkülünün mükâfatlarını bu dünyada almış¹¹⁶ olmasıdır. Ayrıca Hz. Musa o kadar canlı bir karakterdir ki adeta yanı başımızda durmaktadır. Öfkeyle levhaları yere atıp, kardeşinin sakalını yolması,¹¹⁷ yanlışlıkla adam öldürmesi,¹¹⁸ bu işi yapınca korkup gizlenmesi,¹¹⁹ zor durumda kalınca Allah'a yakarışı,¹²⁰ asası yılan olunca korkup kaçması,¹²¹ Firavun'a

¹¹⁰ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s 205-210.

¹¹¹ Kur'an de ismen zikredilen tek kadın, Hz.Meryemdir. 33/7, 8; 3/36, 37,42, 44, 45, 47-49.

¹¹² İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, ss 210-212.

¹¹³ Araf 7/103;148-154.

¹¹⁴ Ahzab 33/ 69.

¹¹⁵ Ahzab33/ 69.

¹¹⁶ Araf 7/107;138.

¹¹⁷ Araf, 7/150.

¹¹⁸ Kasas, 18/28.

¹¹⁹ Kasas, 18/28.

¹²⁰ Kasas, 18/21,22.

¹²¹ Kasas, 18/30.

tebliğe gitmekten çekinmesi,¹²² sabredeceğine söz vermesine rağmen sözünü tutamaması,¹²³ O'nu "insan peygamber olarak" karşımıza çıkarmaktadır.

Yine Hz. İbrahim Allah'ın sevgili kulu olarak karşımızda durmaktadır. Tevhit mücadelesine devam etmesi,¹²⁴ babası için vefalı bir evlat oluşu,¹²⁵ çok merhametli oluşu,¹²⁶ Allah'a gönülden bağlanması¹²⁷ ve kendinden sonraki nesiller için bile sürekli dua etmesi,¹²⁸ sorgulayan bir zihin örneği¹²⁹ olması, yönleriyle örnek bir şahsiyettir. Hatta önemine binaen, Kur'an'da bulunan surelerden birine adı¹³⁰ verilmiştir.

Hz. Musa'ya karşı küfrüyle öne çıkan Firavun'un şahsında da, Allah'a isyan, kibir ve gurur, zulüm, zenginlikle övünme, yerilmiş, bu tür davranışları sergileyenlerin dünya ve ahirette zillete düşeceği, ifade edilmiştir.¹³¹

Kur'an'da ismen geçen tek hanım olan Hz. Meryem de iffetin, kulluğun, temizliğin, takva'nın ve adanmışlığın¹³² timsalidir. Bir sureye de onun adı verilmiştir. Hz. Meryem'in ismen anılmasının hikmeti,¹³³ işaret edildiği gibi Hıristiyan teslis anlayışına karşı çıkararak, Hz. İsa'nın, (as) Allah'ın oğlu olmadığı, Hz. Meryem'in de tanrısal niteliklerinin olmadığını açıkça ortaya konulması için bir vurgu olsa gerektir.¹³⁴

Bir de ismi zikredilmeyip Kur'an'da bahsi geçen şahıslar vardır ki bunlar da yukarıda bahsedildiği gibi ismen zikredilmesine gerek olmayıp meslekleri veya ilintileri isimlerinin önüne geçmiş şahıslardır. Örneğin Yusuf (a.s.) kıssasında

¹²² Kasas, 18/34.

¹²³ Kehf, 18/69.

¹²⁴ Mümtetine 60/4; Ankebut 29/24; Bakara 2/258.

¹²⁵ Şuara, 26/86.

¹²⁶ Hud, 11/74.

¹²⁷ Saffât,37/102-110.

¹²⁸ Ankebut, 29/32; Bakara, 2/126.

¹²⁹ Bakara, 2/260; En-am, 6/80.

¹³⁰ bkz. İbrahim.

¹³¹ A'râf: 7/122-126; İsrâ, 17/101; Şu'ara, 26/25-29; Zuhruf, 43/50-52; Ğafir, 40/36-37 Nazi'ât, 79/20-24; İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, ss. 211-212.

¹³² bkz. Meryem,19/ 15-20, Al-i İmran, 3/37,42,43,45,47

¹³³ bkz. Bakara, 2/87, 253; Âl-i İmrân, 3/36-37, 42-45; Nisa, 4/156-157, 171; Maide, 5/17. 46. 72, 75, 78, 110, 112, 114, 116; Meryem, 19/16, 27, 34.

¹³⁴ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s.215.

geçen; “Aziz'in karısı”,¹³⁵ Hz. Süleyman kıssasında geçen; Sebe Melikesi¹³⁶ bunlardan bazılarıdır.

Kur'an'da melekler, cinler,¹³⁷ şeytan¹³⁸ ve hayvanların¹³⁹ diyalogları gibi insan olmayan karakterlere de yer verilmiştir.

Kur'an'da kıssalar, gerek konusu ve ifade tarzı gerek olayların götürdüğü yön itibarıyla dini amaçları gerçekleştirmeye yöneliktir.¹⁴⁰ Olayların tamamı değil, maksat hâsıl olacak kadar anlatılır. Bu şekilde icaz gereği gereksiz uzatmalardan kaçınılmış muhataba en etkili şekilde ulaşılmıştır. Kıssalardan bazılarında olayların başı, bir başkasında sonu, diğerinde olay anlatılmayıp imâ edilmesi yoluna gidilmiştir.¹⁴¹ Yusuf kıssası hariç, baştan sona anlatılan kıssa yoktur.¹⁴² Hz. İbrahim'in kıssası delikanlılık çağında¹⁴³ sorgulamasıyla başlamaktadır.¹⁴⁴ Bazı kıssalar ise ileriki yaşlardan başlatılmaktadır. Hz. Nuh, Hud, Salih, Lût, Şuayb peygamber kıssaları, bu türdendir.¹⁴⁵

Kur'an'da yer alan kıssaların aktarılmasında belli bir teknik uygulandığı görülmektedir. Kıssalar, muhataba hitap eder tarzdadır. Canlı ve akıcı anlatım, tekrarların anlamlı ve uygun şekillerde bulunması, her türden canlıdan kahramanların bulunuşu ve bu kahramanların neredeyse tamamının toplum tarafından biliniyor olması, çok az cümleyle en veciz ifadelerin kullanılması, Kur'an kıssa tekniğinin özelliklerini yansıtmaktadır.

D. Kıssa Çeşitleri

Kur'an, kıssa kelimesini kendine has bir üslupla ele almış ve ona özel bir

¹³⁵ bkz. Yûsuf, 12/25; 30-32; 51-53.

¹³⁶ Sebe, 27/ 29-44.

¹³⁷ Cin, 72/1

¹³⁸ Şeytan'ın mahiyeti, O'nun cinlerden mi yoksa meleklerden mi olduğuna dair bkz. Kehf, 18/50.

¹³⁹ Neml, 27/18,20

¹⁴⁰ Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, s.203.

¹⁴¹ Kutub, *Kuranda Edebi Tasvir*, ss. 187-189-234; Suat Yıldırım, “Kur'an-ı Kerimde Kıssalar”, *Atatürk Ünv. İslami İlimler Fak. Dergisi*, Erzurum,1979/3, ss. 61-62.

¹⁴² Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, s.236.

¹⁴³ En-am, 6/76.

¹⁴⁴ Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, s.236.

¹⁴⁵ Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, s. 237.

anlam yüklemiştir. Ancak genel anlamda kıssa, anlatılış özelliklerine göre üç bölüme ayrılabilir. Bunlar tarihi kıssalar, temsili kıssalar ve mitolojik kıssalar olmak üzere ele alınabilir. Her ne kadar mitolojik kıssa ile ilgili farklı görüşler bulunsada, bu konuyla ilgili söylenenleri de kısaca değerlendirmek istiyoruz. Aslında bu şekilde bir tasnifi ilk yapan Halefullah'tır.¹⁴⁶ O'nun, temsili ve tarihi kıssalarla ilgili görüşü genellikle benimsenmiş, ama mitolojik kıssayla ilgili tezi reddedilmiştir. Şimdi biz de kıssalardaki bu ayrımı değerlendirmeye çalışalım.

1. Tarihi Kıssalar

Tarihi kıssaların ne olduğunu incelemeye geçmeden evvel, tarihin nasıl bir bilim dalı olduğunu anlamak, tarihi kıssaları anlamak için gerekli gözükmektedir. Bunun için sözlüğe baktığımızda tarihin tanımının; *“geçmiş zamanlarda yaşayan insan topluluklarının her türlü faaliyetlerini yer ve zaman bildirerek, sebep-sonuç ilişkisi içinde anlatan bilim dalı”* olduğunu görürüz. Bu tanımlamaya bakıldığında bir kıssaya tarihi kıssa ismini verebilmek için bu şartları taşıması gerektiği anlaşılacaktır. Ancak Kur'an kıssalarının çoğunluğu için, bu şartların tamamının gerçekleşmesi söz konusu değildir. Bu itiraz tahmin edilmiş olmalı ki, bir kıssaya tarihi denilebilmesi için vuku bulmuş olması yeterli görülmüştür. *“Tarihi kıssa, zamanın akışı içerisinde vuku bulmuş olan, kıssa türüdür.”*¹⁴⁷ Bu tanımlamada da görüldüğü üzere; tarihi kıssanın, tarihi vakia olarak gerçek olması gerekmektedir. Tarihi kıssalar, gerçek olay ve gerçek kişilerden oluştuğu için anlaşılması ve ders çıkarılması kolaydır.¹⁴⁸ Bir kıssanın gerçek olması ona inandırıcılık yönünden artı bir değer katacaktır.

Kıssalarla ilgili dikkat edilmesi gereken husus; olay örgüsünün değil, kıssanın asıl anlatılış maksadını tespit etmektir. Bu yönüyle kıssalar adeta Kur'an binasının görünen yüzü olmaktadır.¹⁴⁹ Örneğin, Hz. Musa kıssasına baktığımızda Hz. Musa var olmuş ve yaşamış bir peygamberdir.¹⁵⁰ Hz. Musa'nın suya

¹⁴⁶ bkz.Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, ss. 157-205.

¹⁴⁷ Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil*, s.361.

¹⁴⁸ Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil*, s.352.

¹⁴⁹ Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil*, s.352.

¹⁵⁰ Ta-ha, 20/37-38,59; Şuara, 26/37-39.

bırakılması,¹⁵¹ Firavun'un sarayında büyümesi,¹⁵² Kıpti'yi öldürmesi,¹⁵³ Mısır'dan kaçıp Hz. Şuayb'ın yanında çalışması,¹⁵⁴ evlenmesi,¹⁵⁵ kendisine peygamberlik verilmesi,¹⁵⁶ Firavun'la mücadelesi, sihirbazları yenmesi vs. tarihi gerçeklikleri ifade etmektedir. Bu olayların tamamında Hz. Musa'nın nübüvvetinin doğruluğuna, aslında onu peygamber olarak gönderen Allah'ın varlığına, vurgu yapılmaktadır.¹⁵⁷

Kıssalarda gerçekleşen olağanüstü durumlara gelince bunları helak ve mucize olmak üzere iki bölümde inceleyebiliriz. Her iki gruptaki olayların anlatılış amacı aynıdır. Yani mucize ve helak olayları anlatılırken onlar üzerinden peygamberlerin getirdikleri dinin doğruluğu, bu itibarla iman edilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.¹⁵⁸ Bu noktada mucize tanımını da sınırlandırmak doğru olacaktır. "*Nübüvveti ispat bağlamında ortaya konulan doğaüstü hallere mucize denir.*" Yani her olağanüstülük mucize olmamalıdır. Mucizelere Hz. Musa'nın sihirbazlarla mücadelesi örnek olabilir.¹⁵⁹ Firavun tarafından yarışmaya davet edilen Hz. Musa, bunu kabul eder ve sihirbazlarla karşılaşır. Sihirbazların attıkları iplerin yılan gibi kıvrıldığını¹⁶⁰ görünce, içine korku düşer.¹⁶¹ Ancak ona, korkmaması ve elindeki asayı yere atması konusunda vahyolunur.¹⁶² Hz. Musa'nın asası ejderha olup, sihirbazların iplerini yutuverir.¹⁶³ Sihirbazlar gerçeği görerek, iman ederler.¹⁶⁴ Firavun kendisinden izin alınmadan iman ettikleri gerekçesiyle, sihirbazların ellerini ve ayaklarını çaprazlama kestirir.¹⁶⁵ İşte bu kısa bir mucizeye işaret etmektedir. Bu olaylar tarihi gerçeklik ifade etmektedir. Ancak olaydan çıkarılması gereken hisse olayların evrensel boyutudur. O da Allah'ın ilahlığının hakikati, onun yenilmez mutlak güç sahibi oluşu,

¹⁵¹ Kasas, 28/7.

¹⁵² Kasas, 28/9.

¹⁵³ Kasas, 28/15.

¹⁵⁴ Kasas, 28/21.

¹⁵⁵ Kasas, 28/27.

¹⁵⁶ Kasas, 28/32.

¹⁵⁷ Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil*, s. 352.

¹⁵⁸ Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil*, s. 35.

¹⁵⁹ Ta-ha, 20/37,38,59.

¹⁶⁰ Araf, 7/115-116.

¹⁶¹ Ta-ha, 20/66-67.

¹⁶² Ta-ha, 20/68-69; Araf 7/117.

¹⁶³ Şuara, 26/45

¹⁶⁴ Şuara, 26/47-48.

¹⁶⁵ Ta-ha, 20/61.

peygamberinin hak oluşu¹⁶⁶ olabilir.

Helak olayları da, olumsuz mucize kapsamında incelenebilir. Semud kavminin helakini bu duruma örnek verebiliriz. Salih a.s. Semûd kavmine tebliğde bulunsa da onu ciddiye almaz ve kendisinden mucize getirmesini isterler.¹⁶⁷ Mucize olarak kayadan çıkan bir deve gönderilir.¹⁶⁸ Semud kavmi Hz. Salih'in uyarılarını dinlemez, üstelik Hz. Salih'i de öldürmek için de, bir plan yaparlar.¹⁶⁹ Sonunda helak gerçekleşir.¹⁷⁰ Bu kıssa da selbi mucizeye örnek olabilir.

Kıssaların Mekke toplumunca bilinen olaylar olması etkisini artırmıştır. Dinî söylemin varlık nedeni, insanlara hakikati öğretmek ve onları bu hakikate göre eğitmek olduğu için, peygamberler ve kutsal metinler, mesajlarını mecaz, kıssa, mesel gibi anlatımlarla somutlaştırmışlardır.¹⁷¹ Hz. Nuh'un halkı da Mekke toplumuyla büyük benzerlik göstermektedir. Hz. Nuh'a inanlarla Rasulullah'a inananlar arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Her iki toplumda da peygambere inananlar alt sınıftan, zayıf insanlardı.¹⁷² Bu da, kıssaların ilk muhataplara mesaj verdiğini, aynı zamanda evrensel maksatlarının da olduğunu gösterir.¹⁷³

2. Temsili Kıssalar

Kur'an mesajını iletirken Araplara özgü anlatım tekniklerini kullanmıştır. Bu anlatım tarzlarından biri de mesellerle anlatımdır. Meseller kıssa formunda olmamakla birlikte ona yakın bir tarzdır. Kur'an'da mesellere de yer verilmiştir.

Tefsir ilmine göre meseller, vuku bulma şartı aranmayan, gerçekleşmesi mümkün, konusu itibariyle doğru olan öğüt, ders ve ibret vermek amacıyla sunulan etkileyici anlatım biçimleridir.¹⁷⁴

¹⁶⁶ Yavuz, *Kur'anda Sembolik Dil*, s.354.

¹⁶⁷ Şuara, 26/154.

¹⁶⁸ Şuara, 26/155.

¹⁶⁹ Şuara, 26/156-157.

¹⁷⁰ Şuara, 26/158.

¹⁷¹ Latif Tokat, *Dinde Sembolizm*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s. 73.

¹⁷² Şuara 26/105-122.

¹⁷³ Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, 130-131.

¹⁷⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulu*, s.174; Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s.55.

Mesel kelimesiyle aynı kökten türetilmiş olan temsili kıssa ise; zaman, mekân, konusunda belirsizlikler taşıyan, içerisinden dersler çıkartılabilecek, konusu doğru kıssalardır.¹⁷⁵

Temsili kıssaların gerçekliği meselesine gelince; evvel emirde Kur'an'daki kıssalardan hangilerinin temsili olduğu konusunda ittifak bulunmamaktadır. Bazı kıssaların temsili olduğu konusunda genel bir kabulden söz edilse bile itiraz eden âlimler her devirde çıkmıştır.¹⁷⁶ Zaman, mekân ve kahramanlarla ilgili belirsizlikler taşıyan kıssaların temsili olma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bu konu her ne kadar Halefullahla gündeme gelmiş olsa da, ilk devirlerden beri tartışılan bir durumdur.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, temsili kıssanın varlığı konusunda bazı müfessirlerin görüşlerini nakletmek istiyoruz. Taberi Camiu-l Beyan isimli tefsir kitabında; havarilerin gökten bir sofraya istemesiyle ilgili kıssanın yorumunda¹⁷⁷ zikri geçen ayetlerde temsili ifade bulunabileceğini kabul etmiş, ancak kendisi kıssanın tarihi olduğu görüşünden yana olmuştur.

Taberi diyor ki: "Sofranın fiilen indirilip indirilmediği hususundaki iki görüşten, tercihe şayan olan görüş, sofranın indirildiğini söyleyen görüştür. Zira buna dair Rasulallah'tan, sahabelerden ve onlardan sonra gelen müfessirlerden haberler zikredilmiştir. Bu itibarla sofranın indirildiği muhakkaktır."¹⁷⁸

Bu kıssadaki zaman mekân konusundaki belirsizlikler bir peygamberin mucize istemesi (bilindiği üzere mucize Allah tarafından gerçekleştirilir peygamberler mucize talebinde bulunmazlar) kıssanın temsili olabileceği görüşü ortaya çıkarmıştır.

¹⁷⁵ Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, s.188.

¹⁷⁶ Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil*, s.361

¹⁷⁷ Maide, 5/112-114.

¹⁷⁸ Ebû Câfer Muhammet İbn-i Cerir et Taberî, *Câmiu-l Beyân, an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân, Daru-l Fikr*, Beyrut,1988, c.V, s. 131-136.

Hz. İbrahim'in Allah'a ölüleri nasıl diriltildiğini sormasıyla ilgili kıssa¹⁷⁹ hakkında da Fahrettin Râzi olayın tarihi bir kıssa olduğunu ifade etmişse de, temsili olduğunu söyleyen Ebu Müslim'in görüşünü de nakletmiştir.

Ebu Müslim ayetteki bazı lafızların parçalama kesme anlamı taşımadığından hareketle bu kıssanın temsili olduğu görüşünü benimsemiştir.¹⁸⁰ Görüldüğü üzere Ebu Müslim, Hz. İbrahim'in böyle bir şey talep etmiş olmasını pek de manalı bulmamış, bu yüzden çeşitli dil kuralları çerçevesinde bunu mantıken izah etmeye çalışmıştır. Zaten bir peygamberin (kalbinin mutmain olması için bile olsa) ölüleri nasıl diriltileceğini sorması, çok da anlamlı olmasa görünmemektedir. Zira bu inanılması gereken bir durumdur Bir peygamber dahi kalbinin tatmin olması için, bunu görmek isterse diğer insanların inanması elbette çok daha zor olacaktır. Ayrıca kıssayı tarihi kabul etsek bile, Hz. İbrahim'in dirilmeyi apaçık göremediğini anlıyoruz. “*Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”¹⁸¹ ayette görüldüğü üzere dirilmekten bahsedilmemektedir. Bu durumda bu kıssanın da aslında insanların ölümden sonra dirilmeye ilgili şüphelerini gidermek için anlatılan temsili kıssa olduğu söylenebilir.

Hz. Âdem kıssası ise, tarihi kıssa olarak ele alındığında anlaşılabilir boyutların olması¹⁸² nedeniyle temsili kıssa kapsamında değerlendirilmiştir. Cennette bulunan ve yasaklanmasının nedeni bir türlü bulunamayan ağaç vb. mantıki ve dini çelişkiler nedeniyle bu kıssanın temsili kıssa olarak ele alınması daha uygun görülmüştür.¹⁸³

Zemahşerî de Kur'an'da temsili kıssanın varlığını kabul etmiş ve Sa'd suresi 21-25. ayetlerde geçen Hz. Davut ve davacılar kıssasını, temsili olarak nitelendirmiştir.

¹⁷⁹ Bakara, 2/260

¹⁸⁰ Fahrettin Muhammed b.Ömer b.Huseyin er-Râzi, *Tefsiru-l Kebîr*, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 2000/1421, c.VII, s.37-38.

¹⁸¹ Bakara, 2/260.

¹⁸² Kıssada yer alan cennetin yeri âlimler tarafından tartışılmış bir sorundur. Çünkü ebedi kalınacak olan Cennette, “şeytanın ebedi olacaksınız.” (Ta-ha, 120, Hicr, 48) bahanesine kanmış olmaları manasız olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, *Kıssaların Dili*, s.141.

¹⁸³ bkz. Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil*, s.363; M. Öztürk, *Kıssaların Dili*, ss, 125-156.

“Yukarıda koyunlarının zikredilmesinin ne anlamı var? Diye sorulursa şöyle cevap verilebilir. Ayetlerdeki davacılar olayı Hz. Davut ve davacıların konuşmaları temsilden ibarettir Çünkü temsil hatayı en iyi düzeltme yöntemidir. Bu yüzden kinâyeli anlatım tercih edilebilir.”¹⁸⁴

Buradan hareketle tefsir âlimlerinin, Kur’an’da temsili kıssa bulunmasını caiz gördüklerini anlayabiliriz. Çoğunluk ise, kıssaların tarihi olduğu görüşündedir.

3. Mitolojik Kıssa

Mit (myth) kelimesi köken olarak söz ya da konuşma anlamlarına gelir ve genel anlamda “söz konuşma öykü” manalarını içine alır.¹⁸⁵ Mit denilince akla, objektif gerçeklerle ilgisi olmayan anlatılar gelmektedir. Bu, mitin gerçeklerle hiçbir alakası yoktur demek değildir. Mit, salt masaldan farklı bir anlatıdır her ne kadar masalımsı anlatım özelliği gösterse de, dini imgeleri içerisine alarak anlatılması zor dini içerikleri masallaştırarak anlatır. İncil’deki mitolojik anlatımların da aslında din hakkında basitleştirerek düşünme olduğu görüşünde olan Bultman da Mitolojiyi Tanrı hakkında basitleştirilmiş düşünce olarak ifade eder.¹⁸⁶ Aslında mitoloji, inanılabilir olsun ya da olmasın yaradılışla ilgili öyküdür. Bu nedenle öznel olan mitle nesnel olan arasında kesin bir ayrım yoktur.¹⁸⁷ Eliade’a göre mit, kutsal bir öyküyü, başlangıçtaki masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde kozmosun ya da bir parçasındaki gerçekliğin nasıl ortaya çıktığını anlatır. Mitlerin tarihsel durumu söz konusu değildir. Mitler rüya zamanı diyebileceğimiz hayale dayalı tasarımlardır.¹⁸⁸ Görüldüğü üzere mitler yaradılış ve oluşla ilgili gerçeklerin öyküleştirelerek anlatılmasıdır.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Ebu-l Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *Ez-Zemahşerî, El Keşşaf an Hakaiki Ğıvamizi-t Tenzil Uyuni-l Ekavil fi Vucuhit Te’vil*, Darul kutubu-l İlmıyye, Beyrut, 2003/1424, c.III, s.368.

¹⁸⁵ Sadık Kılıç, *Mitoloji Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an-ı Kerim*, Nil Yayıncılık, İzmir, 1993, s.81-82.

¹⁸⁶ Sadık Kılıç, *Mitoloji Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an-ı Kerim*, s.81-82.

¹⁸⁷ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rıfat, Simavi Yay., İstanbul 2001, s.13.

¹⁸⁸ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, s.13.

¹⁸⁹ Turan Koç, *Din Dili*, Rey Yay., Kayseri, 1995, s.129.

Kur'an kıssaları ise, mitlerden farklı özellik göstermektedir. Çünkü mit, kutsal bir öyküyü eski zamanda olup bitmiş bir olayı, doğaüstü varlıklar sayesinde bir gerçekliğin yaşama nasıl geçtiğini anlatır. Yani mit, her zaman bir "yaratılışın öyküsüdür."¹⁹⁰ Mitlerdeki kişiler, doğaüstü varlıklardır. Mitlerin tarihi niteliği olmayıp, tamamıyla hayale dayalı, kişiler ve toplum tarafından yansıtılan olaylardır.¹⁹¹ Mitin kıssalardan bir farkı da zamanıdır. Kıssalar genellikle tarihi olayları aktarırken, mitler tarih dışı ve belirsizlik içeren aynı zamanda gerçek dışı konuları da içerebilen niteliktedir. Mitlerin konusu daha çok yaratılış öyküleri iken kıssalar insanın tavır, davranış ve eylemlerini ve bunların olumlu ve olumsuz sonuçlarını aktarmaktadır. Mit kahramanları, Tanrısal ve doğaüstü özellikler gösterirken, kıssalardaki kişiler, insanlardan, nadiren de melek, şeytan, cin vs gibi doğaüstü olarak nitelenebilecek varlıklardan oluşmaktadır. Mitlerde olaylar olağanüstü özellikler gösterirken kıssalardaki olaylar insanın hayatı boyunca yaşayabileceği gerçekleşebilen olaylardır. Ancak az da olsa, olağanüstü olaylara rastlanmaktadır. Bunlar mucize veya azap kabilinden olaylardır. Kıssalarla mitler arasındaki önemli bir farklılık da mitlerin toplum hafızasına dayanan masalımsı öğeler içermesi, kıssaların tarihi bir temelinin bulunması veya gerçek olabilecek nitelikte olmasıdır.¹⁹² Bütün bunlar dikkate alındığında kıssaların insanlık tarihi içinde, insanın etrafını saran gerçeklikler içinde yer bulduğunu, mitlerin ise tarih dışında masal ya da rüya zamanı diyebileceğimiz bir kesitte cereyan ettiğini yani tarih dışı olayların tarihi gerçeklikleri ifade etmek üzere kurgulandıklarını söyleyebiliriz.¹⁹³ Kıssaların insana yol gösterici özelliği de zaten bu insani yönünden kaynaklanmaktadır.¹⁹⁴ Bu nedenle kıssalar mitlerin aksine yol gösterici ve hayatı düzenleyici özellik taşımaktadır.¹⁹⁵

Halefullah Kur'an'da "esatir" in reddedilmediğini iddia ederek Kur'an'da mitolojik kıssanın varlığını kabul etmiştir. O, Kur'an'ın esatir lafzını değil, "Kur'an'ı kendi yazdı" iddiasını reddettiğini söylemiş, iddiasını ispat etmek için

¹⁹⁰ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, s.13.

¹⁹¹ Sadık Kılıç, "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar", *I. Kur'an Sempozyumu*, s. 88.

¹⁹² Hikmet Zeyveli, "Kur'an Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mucizeler", *II. Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara, 1996, s.97-106.

¹⁹³ Yavuz, "Kur'an'ın Temel Amaçlarının İfade edilmesinde Kıssaların Rolü", *Milel ve Nihal*, c.VI, sayı I, s.125.

¹⁹⁴ Bk.Sadık Kılıç, "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar", s. 88.

¹⁹⁵ Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil*, s.350.

de konusuyla ilgili ayetleri nuzul sırasına göre toplamıştır. Arkasından bu ayetlerin ortak yönlerini ortaya koymaya çalışmış, bazı genellemelere varmıştır. O, Kur'an'da “*esatirin*” varlığının değil, tersine ayetlerdeki geçen diğer olumsuzlukların, reddedildiğini belirtmiştir.¹⁹⁶

Esatir, “*gerçeğe uymayan düzensiz, asılsız, boş sözler*” anlamlarına gelen ve Kur'an'da “*evvelin*” tamlamasıyla birlikte kullanılan bir tabirdir. Tamlama bu şekliyle, Kur'an'da dokuz yerde geçmektedir.¹⁹⁷ Ayetlere bakıldığında, Arapların “*esatir*” diye alay konusu ettikleri şeylerin, öldükten sonra dirilme ve azap haberleri olduğu görülecektir.¹⁹⁸ Buradan öyle anlaşılıyor ki, Müşriklerin esatirle kastettikleri; ba's, hesap, bununla ilgili önceki peygamberlere gelen uyarılar ve helaktır. Bunları eskilerin masalları sayarak, aslında gerçek olmadıklarını söylemeye çalışmışlardır.¹⁹⁹ Bu açıdan bakıldığında iman esaslarını da yok sayan, esatir denilen kıssa türünün, Kur'an'da yer alması, tartışmalı olmakla birlikte mümkün görünmemektedir. Buradan şu sonuca ulaşmak mümkündür; Kur'an'da yer alan kıssalar tarihi ve temsili kıssalardan oluşabilmektedir. Tabi bu konuda da müfessirler hemfikir olamamışlardır. Fakat Kur'an'da mitolojik kıssa çeşidini bulmaya çalışmak zorlamadan ibaret olacaktır. Zaten mitoloji ve Kur'an kıssaları konuları itibariyle de farklıdır. Mitolojinin bir oluş hikâyesi olduğu dikkate alınır, aralarındaki fark ortaya çıkacaktır. Aslında mitolojik kıssa olabileceği üzerinde tartışma bulunan kıssalar, temsili kıssa formunda değerlendirilirse²⁰⁰ daha anlamlı sonuçlara ulaşılabilecektir.

Sonuç olarak, kıssalar, Kur'an'ın büyük bölümünü oluşturan ve özel bir tekniği olan, hikâye, haber, öykü, nebe gibi edebiyat türlerinden farklı, Kur'an dili içerisinde özel bir anlatım tekniğinin adıdır. Bu bölümde kıssanın genel özellikleri irdelidik ve diğer edebiyat türlerinden farklı olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Gelecek bölümde ise, makasın ne olduğu üzerinde duracak ve onunla ilgili kavramları inceledikten sonra, Kur'an'daki makasın ve kıssalardaki makasın üzerinde duracağız.

¹⁹⁶ Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, s.210-219.

¹⁹⁷ Nahl,16/24; Furkan, 25/5; Kalem, 68/15; Mutaffifin, 86/13; En'am, 6/25; Enfal, 8/31; Mü'minun, 23/83; Neml, 27/68; Ahkaf, 46/17.

¹⁹⁸ Mü'minun, 23/81-83; Neml 27/67-68; Ahkaf 46/17; Mutaffifin 83/10-13.

¹⁹⁹ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s.108-136.

²⁰⁰ *Bakara* 2/259-260

İKİNCİ BÖLÜM

MAKASID-I ŞERİA VE KUR'AN KISSALARI

I. GİRİŞ

Kıssalar, tekniği itibariyle diğer türlerden farklılık arz ederken, anlatılış amacı bakımından tümel maksatları gerçekleştirme gâyesini içermektedir. Şimdi bu maksatların ne olduğunu incelemeye çalışalım.

Aslında İslam hukuku terimi olan makasid-i şeria'nın, Kur'an'la birlikte anlaşılmaya çalışılması, Kur'an'ın, birey ve toplumda gerçekleştirmeyi hedeflediği amaçların, daha iyi anlaşılması gereğini doğurmuştur. Bu konuyla ilgili çalışmamızın sınırı, Kuran'ın ana gâyelerini ortaya koymak ve örneklerle bu gayelerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Bu gâyelerin, dayandığı hukuk terimlerini incelemek, bizi bu konuda, yanlış düşmekten koruyacaktır. Bu nedenle illet, hikmet, sebep, maslahat kavramlarına da değinerek Kur'an'ın ve dolayısıyla kıssaların ana gayelerini tespit etmeye çalışacağız.

A. Makasidla İlgili Kavramlar

1. *İllet*

İllet, sözlükte hastalık, kişiyi ihtiyacını görmekten alıkoyan durum, zafiyet, sebep ve gerekçe gibi manasına gelmektedir.²⁰¹ Hukuki terim olarak illet; “*Hükme alem kılınan, kendisi bulunduğu zaman hüküm de bulunan ve hükmü de tarif eden şey*”²⁰² manalarına gelir. İlet, kıyas işleminin en önemli unsurudur. Çünkü kıyas yaparken aslın hükmünün fer’e taşınması için illetinin bilinmesi gerekir.²⁰³

Kur'an'da illet kelimesi ve türevleri geçmez. Hadislerde bu kelimenin; “*hastalık, sebep ve gerekçe*”²⁰⁴ anlamlarında kullanıldığı görülür

İlletleri tespit ederken kurulan akli bağ, maslahatı gözetmek için zaruri maksatlarla kurulan bağıdır.²⁰⁵ Örneğin ramazan ayında yolculuk yapan kimse oruç tutmak veya tutmamak arasında muhayyer bırakılmıştır. Bu serbestliğin illeti, yolculukta karşılaşılabilecek meşakkattir. Ancak meşakkat, nesnel bir illet olmadığı için, hükmün illeti; yolculuk olarak tespit edilmiştir. Bu nedenle yolcu, karşılaşılabilecek zorluklar nedeniyle oruç tutmayabilir.²⁰⁶

Sonuç olarak, illeti tespit edilebilir hükümler üzerinde, genel maslahat ve maksatlara uymayan durumlar söz konusu olursa, maslahata uygun hüküm verilebilir. Ancak bu durumun netleştirilmesi için, illetin nesnel ve tespit edilebilir olması savunulmuştur.²⁰⁷

2. Hikmet

Hikmet kelimesi, “Yargıda bulunmak” anlamındaki “hüküm” mastarından veya “engellemek, alıkoymak, gemlemek, sağlam olmak” manalarına gelen ihkâm mastarından gelmektedir.²⁰⁸ İbn Manzûr, hikmetin özellikle Allah'a nispeti halinde

²⁰¹ İbrahim Kâfi Dönmez, “İlet” *DİA*, XXII, 117-120.

²⁰² Muhammed bin Ali eş-Şevkani, *İrşadu-l Fuhul İla Tahkiki-l Hakkı min İlmi Usul*, tahkik, Şaban Muhammed İsmaili, Daru-s Selam, Kahire, 1998/1418, c.II, s.605.

²⁰³ Ferhat Koca, “Kur’an-ı Kerim’deki Fikhî Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliğini Tespit Konusunda Bir Deneme” *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar*, Rağbet Yayınları, İst., ts., c.I s.83.

²⁰⁴ Buharî, *Ezan*, 637, c.V, s.53.

²⁰⁵ Gazzali *el-Mustasfa*, c.II, s.361-362.

²⁰⁶ Abdurrahman Haçkalı, *İslam Hukuk Tarihinde Gâyeci İçtihat Metodunun Gelişimi*, Etüd Yay. Samsun, 2004, s.68.

²⁰⁷ Ferhat Koca, *a.g.m.* s.87.

²⁰⁸ İlhan Kutluer, “Hikmet”, *DİA*, .XVII, .503.

"en değerli varlıkları, en üstün bilgiyle bilmek" manasına geldiğini belirtir.²⁰⁹ Hikmet ve hüküm kelimeleri, Kur'an'da kullanılır.²¹⁰ Meselâ. "Ona -Hz. Yahya'ya- çocuk iken hüküm verdik"²¹¹ ayetinde geçen hüküm "bilme ve anlama" manasına gelmektedir.

İslâm hukukçularına göre hikmet, hükmün konuluş amacı, sağlanmak istenen maslahat veya -defedilmek istenen mefsetet- manalarına gelmektedir. Bazı hukukçular illele hikmeti aynı anlamda kullanarak, hikmetle hüküm çıkarmanın aslında maslahatla hüküm çıkarmak olduğunu ifade etmek istemişlerdir. Hikmetle illet benzeşse de hikmetle hüküm verirken, sonuçlar göz önünde bulundurulur. Bu da maksatlara göre hüküm çıkarmak demektir. Daha açık söyleyecek olursak; hükümlerin maksadını tespit etmek için hikmetini tespit etmek lazımdır.

Rasulullah "evlenilecek kimseye bakılmasını istemiş"²¹² bunun hikmetini eşler arasında sevgi bağının doğması ve uyuşup anlaşmanın devamlılığı ile açıklamıştır. Ebu Hanife ve öğrencileri de hikmetle hüküm çıkarmıştır. Örneğin Ebu Yusuf, "Savaşa yaya katılana ganimetten bir pay, at için ise iki pay vermek gerekir." şeklinde fetva vermiş ve bu hükmü maslahata dayandırmıştır. Bu konudaki maslahat; Müslümanları, düşmana karşı daha güçlü olmayı sağlayacak hazırlığa ve at yetiştirmeye teşvik etmektir.²¹³

Sonuç olarak hikmet, hükümlerle ulaşılmak istenen amaçtır. Bu yönüyle makası ile ilgilidir. Dolayısıyla hikmetle talil makasında yöneliktir denilebilir. Hikmetle talil yapılmasında sakınca görmeyen İslam Hukukçularına göre; Kur'an'da sünnette, sahabe ve mezhep imamlarının içtihadında hikmetle ta'lil yapılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, hikmetle talili nesnel ilkelere dayandırabilmektir. Bu konuyla ilgili karşılaşılabilecek sorunların halli ise İslam hukukçularına düşmektedir.

3. Sebep

²⁰⁹ İbni Manzur *Lisanu-l Arap*, c.XII, s.141.

²¹⁰ İlhan Kutluer, "Hikmet," *DİA*, XVII, 502.

²¹¹ Meryem, 19/12.

²¹² Tirmizî, "Nikâh", 5.

²¹³ Ferhat Koca, a.g.m., c.I, ss. 107-112.

Sebeup lüğatte ip ve kendisiyle başkasına ulaşılana şey manasına gelir.²¹⁴ Nitekim "Artık o kimse tavana bir ip uzatsın"²¹⁵ ayetindeki "sebeup," "ip" manasıdır. İstılahta ise "bulunduğı yerde hükmün bulunduğı, bulunmadığı yerde de hükmün de bulunmadığı, hüküm için alâmet olan şeydir."²¹⁶ şeklinde tanımlanır.

Sebeup, Şâri tarafından belirtilmiştir; yani şer'î teklifler, Allah'ın emir ve nehiyleridir. Tekliflerin sahibi Allah olduğuna göre, hükümleri sebeplere bağlayan da odur.²¹⁷ Sebeup bazen illetle aynı anlamda kullanıldığı gibi bazen de illet ve sebeup birbirinden farklı olmaktadır. Oruç tutmamanın mubahlığı için yolculuk, içkinin haramlığı için sarhoşluk, çocuk üzerinde velayet hakkı için küçüklük hem sebeup hem de illete örnektir. Görüldüğü üzere bu sebepler akılla anlaşılabilir. Sarhoşluk akılları bozmaktadır. Aklı bozulmaktan korumak için, içkinin haram kılınması uygundur. Bu örnek kendine bağlı hükümler için birer sebeup ve aynı zamanda birer illettir.²¹⁸

Sebeuple hükmün alakası kurulamıyorsa bu durumda sebeup aynı zamanda illet olmaz.²¹⁹ Oruç tutmanın farz olması için Ramazan ayına yetişmek bir illet değil sebeptir. Çünkü akıl orucun vucûbu ile Ramazan ayına sağ olarak yetişme arasındaki münasebeti anlayamaz. Yine güneşin batışı akşam namazının vucûbu için bir sebeptir. Birinci örnekte olduğu gibi akıl bu iki olay arasında doğrudan bir münasebet kuramaz. Bundan dolayı Ramazan ayına yetişmek ve güneşin batışı sadece sebeup olarak isimlendirilir. Şu halde her "illet sebeptir; ancak her sebeup "illet değildir."²²⁰ İlet ile sebebinin aynı anlama geldiğini kabul eden usul âlimlerinin bulunduğı da bilinmektedir.²²¹

Sebeuple illet arasındaki en önemli fark, sebebin daha çok, taabbudi hükümlerin gerekçeleri için kullanılması, illetin ise, Şâri tarafından konulmuş

²¹⁴ Şevkani, *İrşadu-l Fuhul*, c.II, ss. 604-606.

²¹⁵ Hac,22/15.

²¹⁶ Abdülkerim Zeydan, *Fıkıh Usulü*, çev. Ruhi Özcan, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.64.

²¹⁷ Ebu İshak, İbrahim bin Musa b. Muhammed el- Lahmi eş-Şâtıbî, *El-Muvafakat fi Usûli's Şeria*, yersiz,1461, c.I, ss. 298-301

²¹⁸ Zekiyyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkıh)*, TDV. Yay., trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara,1996, s.262

²¹⁹ Şâtıbî, *El-Muvafakat*, c.I, ss298-301

²²⁰ Zekiyyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, s.261.

²²¹ Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü*, MÜİFV Yay., İst., 1992, s.136.

olabileceği gibi, içtihat yapan tarafından da tespit edilmiş olmasıdır. Bazen, sebeple illet birlikte bulunur. Bu durumda sebeple hüküm çıkarılabilir. Ancak sebep tek başına bulunduğu anda sebeple hüküm arasında akli bir bağ kurulamadığından kıyasa çok uygun görülmemektedir. Yani sebebe bağlanan sonuç, mükellefin iradesine bırakılmış değildir. Çünkü sebep, insan tarafından değil, Şâri tarafından belirlenmiştir.²²²

Sonuç olarak sebeplerin büyük çoğunluğunun taabbudi olduğu ortaya çıkmaktadır. Sebeplerin taabbudi olması ise, makasıda aykırı bir durum değildir. Zira Allah, hükümleri koyarken kulların maslahatını gözetmiştir. Ayrıca sebebe bağlı hükümler genellikle ibadetlerle ilgili alanda yer almaktadır.

4. Maslahat ve Mesâlih-i Mürsele

Makasıd-ı Şeria ile doğrudan alakalı hatta aynı olduğu tartışılan kavramlardan biri de maslahattır. Maslahat kavramını, makasıdın eş anlamlısı olarak gören âlimler olduğu gibi ikisinin birbirinden farklı manalar ifade ettiğini söyleyenler de olmuştur. Maslahat Arapçada s-l-h kökünden türemiş iyilik, fayda, yarar, hayır ve barış²²³ manalarına gelmektedir. Maslahatın en yaygın olan anlamı, yararın elde edilmesi zararın giderilmesidir.²²⁴

İslâm hukukunun bütün hükümleri insanların maslahatlarını ön plâna almıştır. Nitekim Kur'an'da, “*Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*”²²⁵ ve “*Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, gönüllere bir şifâ ve hidayet, mü'minlere bir rahmet gelmiştir*”²²⁶ buyrulmuştur.

Bu konuda, sahabenin de uygulamaları vardır. Örneğin, Hz. Ebu Bekir'in yerine halife olarak Ömer'i tavsiye etmesi, Hz. Ömer tarafından divanların teşkili, Müslümanlar için para basılması ve hapisane tesisi gibi işler tamamen maslahat gereği idi. Hz. Peygamber'in Mescidi karşısında duran vakıflar ve bu mescidin Hz.

²²² Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, trc. Abdulkadir Şener, Fecr, Ankara, 1986, ss. 53-56.

²²³ İbn-i Manzur, *Lisanu-l Arab*, c.II, s.,516.

²²⁴ Abdulkerim Zeydan, *Fıkıh Usulü*, ss.353-357.

²²⁵ Enbiya, 21-107.

²²⁶ Yûnus, 10- 57.

Osman tarafından genişletilmesi aynı gerekçeye dayanıyordu."²²⁷ San'â'da bir topluluk bir şahsı öldürmüştü. Hz. Ömer de o topluluğa dâhil olanların hepsini idam ettirmiş ve "*bütün San'â halkı bu cinayete katılsaydı hepsini idam ederdim.*" diyerek bu tür öldürme olaylarının önünü kapatmıştır.²²⁸ Öyle görünüyor ki Hulefa-i Raşidin de maslahat delilini fazlasıyla kullanmıştır. İslam Hukukçuları maslahatı olmazsa olmazlık koşuluna göre üç bölüme ayırmışlardır: Zaruriyyat, hacciyat, tahsiniyyat.

Bizim maslahat delilini konuya dâhil etme nedenimiz, maslahatla maksadın aynı anlamı taşıdığı dolayısıyla maslahatla hüküm çıkarmanın, hikmet ve maksatla hüküm çıkarma olacağı iddiasıdır. Bu konuları maksad-ı Şeria bölümünde ele alacağız.

II. MAKASID-I ŞERİA

Kur'an'ı anlamak, Kur'an'ın maksatlarını anlamakla gerçekleşir. Çünkü kişinin bir ayeti anlaması, Şari'in bugün için ondan neyi kastettiğini idrak etmesiyle olur. Kur'an'ı açıklamak, onun maksadını ortaya koymaktır. İctihat usulleri ise, insanı maksada götüren kılavuzlardır. Kur'an'ı anlamak, aynı zamanda ne demek istediğini de anlamak demektir. Çünkü ne dediğini anlamak, ne demek istediğini kavramadıkça, eksik bir anlama olur. Her ne kadar bazı tefsirlerde ayetin ne dediği belirtildikten sonra, ne demek istediğine de kısaca yer verilmiş olsa da bu husus genellikle fazla irdelenmemiştir. Yani Kur'an'ın maksatlarını belirleyebilmek için sadece satırları değil satır aralarını da okumak gerekmektedir.²²⁹ Şimdiye kadar illet, hikmet, sebep ve maslahat kavramlarını ele alarak bunların maksadıyla ilişkilerini ortaya koymaya çalıştık.

“Makâsıd” kelimesi, Arapçada ka-sa-de kökünden türemiş bir kelimedir ve “Maksıd” sözcüğünün çoğuludur. Maksıd kelimesi, ism-i mekân olarak “hedeflenen yer” anlamına gelmektedir. Kelime, yönelmek, güvenmek, mutedil

²²⁷ Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, s.244.

²²⁸ Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, s.242.

²²⁹ Zafer Koç, *Kur'an Tefsirinde Yöntem Arayışları*, (basılmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2007 s.249.

olmak, kolaylık, yol istikameti, hedef, niyet, adalet anlamlarına gelmektedir.²³⁰ Aynı zamanda “Maksad” şeklinde ikinci baptan mimli mastar olarak da kullanılan bu kelime, ism-i meful manasında kullanılmaktadır. Fıkıhta maksad denilince, hüküm koyucunun niyeti ve yöneldiği istikamet anlaşılır. İbn Aşur, usulcülerin “makasidu’ş-şeria” deyimini; “Kanun koyucunun hükümleri vaz’ ederken, gözettiği ve hedeflediği, hikmet, hedef, gerekçe ve manalardır.” şeklinde tanımladıklarını belirtir.²³¹ Şâtıbî, dinin gönderiliş amacının insanların dünyevi ve uhrevi faydayı temin etmek olduğunu söylerken genel faydaları kastetmiştir.²³² Yani maksatlar; genel ve mutlak faydalardır diyebiliriz. Bir kimse: “Benim bu sözden, bu işten maksadım şudur.” deyince bundan, içinde sakladığı niyet anlaşılır. Makasid kelimesi, Kur’an’da²³³ “doğru yol, orta yol, ölçü, hidayet, kolaylık” manalarında kullanılır.

Fıkıh usulü eserlerinde "makâsîdü'ş-şerîa, makâsîdü'ş-şâri'. makâsîdü't-teşrî', el-makâsîdü'ş-şer'iyye" gibi isimlerle ifade edilen makâsîd bazen de "ehdâfû'ş-şeria (şeriatın hedefleri), rûhu'ş-şerîa (şeriatın ruhu) gibi isimlerle ifade edilmektedir.²³⁴

Makasıdla ilgili en kapsayıcı ifade ise, “İslâm'ın getirdiği hükümlerin gâyeleri” demekten ibaret olacaktır. Buna göre "zarûrât-ı hamse" olarak da ifade edilen "din, can, nesil, mal ve aklın muhafazası"²³⁵ formülasyonu bir yönüyle şâriin genel amacını teşkil ederken, bir yönüyle de insanların maslahatlarını gözetmektedir. Meselâ malın muhafazası için; hırsızın, neslin muhafazası için; zina eden kimsenin cezalandırılması vb. hükümler Şâriin temel amaçlarına uygun olduğu gibi insanların yararlarına da uygundur.²³⁶

Şer’i hükümlerin gâyesini insanlar için “iyiliği” sağlamak ve bunu her iki âlem için de gerçekleştirmektir. Nitekim "*Allah bozgunculuğu sevmez.*²³⁷,

²³⁰ İbn Manzur, *Lisanu-l Arab*, c.III. ss353-356.

²³¹ Muhammed et-Tahir İbn Aşur, *İslam Hukuk Felsefesi*, trc. Mehmet Erdoğan, Vecdi Akyüz, Rağbet Yay., İst.2006, s.205.

²³² Şâtıbî, *El-Muvafakat*, c.II, ss.17-23.

²³³ Nahl, 16/9; Lokman 31/19; Maide 5/66. Ayrıca bkz. Lokman 31/32; Fâtır 24/32; Tevbe 9/42.

²³⁴ Ertuğrul Boynukalın, “Makasîdü-ş Şeria”, *DİA*, XXVII, 423.

²³⁵ Abdulkerim Zeydan, *Fıkıh Usulü*, ss. 353-359.

²³⁶ Ferhat Koca, “İllet”, *DİA*, XVII, 514.

²³⁷ Bakara, 2/205.

“Birbirinizin mallarını haksız yollarla yemeyin”²³⁸, “Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez.”²³⁹ “Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya yardım etmeyi emreder.”²⁴⁰ gibi ayetlerle “Din kolaylıktır.”²⁴¹, “Zarar vermek ve zararlar karşılık vermek yoktur.”²⁴² gibi hadislerde hükümlerin ana gâyesinin, insanların faydasını gözetmek ve onlardan zararı savmak, olduğu belirtilmektedir.²⁴³ Bu açıdan makâsîd ile mesâlih arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Hatta bu iki kavram birbirinin yerine kullanılmıştır. İslâm âlimlerince zikredilen diğer genel hukukî gâyeler ise maslahat kavramı kapsamında sayılmakta ve onun gerçekleşmesine vasıta olarak görülmektedir.²⁴⁴

Makasîd terimini ele alırken, sınırlarını iyi belirlemek gerekmektedir. Bu yönüyle baktığımızda evrendeki her varlığın bir gâyesi olmakta bu gâyeliliğin merkezinde insan oturmaktadır. Kur’an’ın insanlara yönelik bir gâyesinin olmaması düşünülemez. Dolayısıyla Kur’an’ın da genel gâyeleri vardır diyebiliriz.

Rasulullah vefat edip hüküm çıkarma zorunluluğu doğunca fıkhi hükümlerin “illeti” tespiti çalışılmıştır. Bu dönemde her hüküm için ayrı illet tespiti yapılmış, ama bu tespitler genel bir kurala dönüşmemiştir.

Makasîd kavramını hukuk terimi olarak kullanılmaya; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'yle başlanmıştır denilebilir. Cüveynî, maksûd, maksîd, makâsîd ve garaz kelimelerini “şeri hükümlerin gâyeleri”, anlamında eserlerinde kullanmış ve hükümlerin gâyeleri olması gerektiğini vurgulamış, bunu anlayamayanların basiretsiz olduğunu belirtmiştir.²⁴⁵

Gazali de hocasının görüşlerini devam ettirmiştir. Daha sonra makasîd konusunu geniş şekliyle ele alan Şâtîbî; el-Muvâfakât’ında bu kitabı yazmasının ana amacının gâye meselesini işlemek olduğunu belirtmiş, klasik fıkıh usulü eserlerinde ele alınan konulara makâsîd bahsini ilâve ederek, makasîdî usul ile

²³⁸ Nisa, 4/29.

²³⁹ Bakara, 2/185.

²⁴⁰ Nahl, 16/90.

²⁴¹ Buharî “İman”, 29.

²⁴² İbn-i Mace “Ahkâm”, 17.

²⁴³ Ertuğrul Boynukalın, “Makasîdu’ş-Şeria”, *DİA*, XXVII, 423-426.

²⁴⁴ Ertuğrul Boynukalın, “Makasîdu’ş-Şeria”, *DİA*, XXVII, 423-426.

²⁴⁵ Abdul Melik b. Abdullah Yusuf el-Cüveynî Ebu’l Meâli, el-*Burhan fi Usul-i Fıkh*, Tahkik, Abdul Azim Mahmud, Vefa Mensura, Mısır, 1418, II, ss. 721-730

birleştirmiştir. Beş ciltten oluşan kitabının, ikinci cildini makasid konusuna ayırmıştır. Hanefi ve Malikilerin usulünü kullandığını belirterek bidatçilikle suçlanmaktan kaçınmak istemiştir.²⁴⁶

Tâhir İbn Âşûr da, Şâtıbî'nin yolunu izleyerek “*Makasidü's-şeriatil-İslâmiyye*”²⁴⁷ isimli eserinde, maksatları asıl ve fer'i olmak üzere iki kısma ayırmış ve sadece şer'i hükümler için değil, Kur'an'ın tamamının makasid bakış açısıyla incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁴⁸ Bu tarihi gelişim sürecinden öyle anlaşılıyor ki, fıkhi hükümlerin hikmeti manasında kullanılan makasid terimi, daha sonra genişletilerek, tüm Kur'an'ın hikmetini kavrayabilme manasına kullanılmıştır. Aslında olması gereken de budur. Çünkü nasıl ki Kur'an'ın maksatların tespiti, hukuki alanda oldukça kolaylık sağlamışsa, Kur'an'ın genel maksatlarını anlayabilmek de Kur'an'ı doğru anlayabilmek yolunda büyük kolaylık sağlayacaktır. Böylece birbiriyle ilgisiz ve çelişen nice hükümler yerine, genel çerçeve belirlenmiş olacaktır.

Bugün Müslümanlara düşen görev Kur'an'ın değer öğretisini sistematik bir şekilde ortaya koymaktır. Yani Kur'an'daki hangi değerlerin araç, hangilerinin asıl maksat olduğunu tespit etmek zaruridir. Bu şekilde Kur'an'daki değerler sistemi belirlendiğinde Allah'ın bizden ne istediğini anlamak daha kolaylaşacaktır. Kısaca; Kur'an'ın maksatlarını tespit etmek, kavramak ve hükümleri uygularken bu maksatları dikkate almak gerekmektedir. Bu, Kur'an'ın evrenselliğine veya hüküm koyuculuğuna gölge düşürmeyecek, aksine nassların gayesi tespit edilerek, İslam mesajı evrenselliğini koruyabilecektir.²⁴⁹ Aksi durumda ise Kur'an, hayatın dışında kalan donuk bir kitap olacaktır.

1. Zaruriyyat

Zaruriyyat, isminden de anlaşılacağı üzere gözetilmesi gereken, dinin gönderilişinin asıl amacı olan ilkelerdir. Bunlar ortadan kalktığında, aslında din ortadan kalkmış olur. Zaruri ilkelerin Mümtehine Suresi 60. ayette şöyle

²⁴⁶ Şâtıbî, “Mukaddime” *El-Muvafakat*, c.I, ss. 32-33.

²⁴⁷ Kitap, “*İslam Hukuk Felsefesi*” olarak Türkçeye çevrilmiştir.

²⁴⁸ Ertuğrul Boynukalın, “Makasidü-ş Şeria”, *DİA*, XXVII, 423-426.

²⁴⁹ Mehmet Paçacı, *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, 78-79.

sıralandığını görüyoruz. “Ey Peygamber! Mü’min kadınlar, Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlerini kabul et ve onlar için Allah’tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Görüldüğü üzere ayette, şirkten uzak durmak ve peygambere itaat edip biat etmekten bahsedilmiştir. Bununla dini koruma ilkesine vurgu yapılmıştır. Bu şekilde, dini koruma ilkesi tevhit ve nübüvvet bağlamında ele alınmıştır. Ayetlerde hitap kadınlardır ancak, Rasulullah’ın, erkeklerden de aynı şekilde biat almış olması dolayısıyla geneldir. İstenen şeylerden biri de; hırsızlık yapmamalarıdır ki o da malı koruma ilkesinin esasını teşkil eder, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek ve iftira uydurmamak da nesli koruma ve canı koruma ilkesi kapsamında değerlendirilir. İman edenin aslında fitratını koruduğu düşünülürse, iman eden her mü’minin, bu noktada aklı koruma ilkesini gerçekleştirdiği söylenebilir. Bu ayette ve başka ayetlerde,²⁵⁰ zaruri ilkeler bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Zaruriyyat’ın korunması iki şekilde olur; birincisi aslı korumaya çalışmak bu da asılların devamını sağlayacak şeylerin emredilmesi, ikincisi ise, asılların karşısına çıkan bozukluğu kaldırılmasıdır. Bu beş temel kaideyi bozacak durumlara fırsat verilmemelidir.²⁵¹

Kur’an’a baktığımızda hemen her ayetin, bu beş temel esasla bir şekilde bağlantı halinde olduğu görülecektir. Şimdi de bu külli kaideleri Kur’an ayetleri üzerinde inceleyelim.

a. Dini Koruma

Din, insanların bu dünyaya neden geldikleri sorunsalının çözümünü içinde barındırması nedeniyle, insan hayatının olmazsa olmazı olan bir ilkedir. Bu bağlamda dine inanmak, önemli olduğu kadar, bunu kendi seçimiyle ve zorlanmadan benimsemek de aynı oranda önemlidir. Kur’an’da toplum içinde insanın dinini/inancını korumaya yönelik pek çok örneğe rastlayabiliriz.

²⁵⁰ Zaruriyyatla ilgili başka bir ayet için bkz. Lokman, 31/11-19.

²⁵¹ Şâtîbî, Muvafakat, c.II, ss. 17-23; Abdurrahman Haçkalı, Şâtîbî’de Makasid ve Fıkıh Usulü, Rağbet Yay., İst., 2010, s.94.

Dini koruma kapsamına; tevhit, Allah'ın sıfatları, nübüvvet, ahiret inancı, ibadetle ve ahlâkla ilgili tüm hükümler girmektedir. Tevhidin en açık şekilde vurgulandığı sure; İhlâs suresidir. *“De ki: O, Allah birdir. O Allah eksiksizdir. Doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur”*²⁵² Görüldüğü üzere sure; Allah'ın bir olduğu vurgusuyla başlamış, arkasından selbi sıfatlar yani, Allah'ın ne olmadığı sıralanmıştır. Böylece Allah'ın sonradan olan hiçbir şeye benzemeyeceği vurgulanmıştır. Bir başka ayette²⁵³ *“De ki: “Allah'ı bırakıp da taptıklarınızı gördünüz mü? Bana gösterin, yeryüzünden neyi yaratmışlardır? Yoksa göklerin yaratılışında onların bir ortaklığı mı var?”* buyrulurak Allah'la putlar karşılaştırılmış taptıkları şeyde hatalı olduklarını anlamaları için akli deliller getirilmiştir. Bu şekilde insanlar şirkten uzak tutulmaya çalışılmıştır.

Dini koruma ilkesinin alanına giren, Allah'ın sıfatlarından bahseden ayet-i kerimeler vardır. Ahzab suresindeki ayetlerde, Allah'ın merhametinin genişliği vurgulanmış özellikle müminlere karşı olan merhametinden bahsedilmiştir. *“O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size merhamet edendir... Allah, müminlere çok merhamet edendir.”*²⁵⁴

Nübüvvet ve peygamberlere imanla ilgili ayetler de, dinin korunması kapsamındadır. Ahkaf suresinde cinlerden bir grup Rasulullah'ı dinler ve kavimlerine bu davete uyma çağrısında bulunurlar. *“Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun, ona iman edin...”*²⁵⁵ Ahzab suresi kırkıncı ayette de Rasulullah'ın son nebi oluşuna vurgu yapılmıştır. *“Fakat o, Allah'ın Resulü ve nebîlerin sonuncusudur.”*²⁵⁶

Dini koruma ilkesinin, ahirete imanla da doğrudan ilgisi vardır. Zaten imanın önemli aşamalarından biri de; Ahiret hayatının varlığına ve öldükten sonra dirilmeye inanmaktır. Ahzab suresi yirmi dokuzuncu ayette; ahirete inandığını söyleyenlerin iyilik yaparlarsa cenneti hak edecekleri vurgulanmıştır. *“eğer... ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir*

²⁵² İhlâs, 112/1-4.

²⁵³ Ahkaf, 46/4.

²⁵⁴ Ahzab, 33/43.

²⁵⁵ Ahkaf, 46/31.

²⁵⁶ Ahzab, 33/40.

*mükâfat hazırlamıştır.*²⁵⁷ Yasin suresinde çürümüş kemiği eline alarak; bunu kim diriltecek diye soran kişiye, *“onları ilk kez yaratan diriltecektir.”*²⁵⁸ şeklinde cevap verilmesi de ahiret hayatının ve ölümden sonra dirilmenin varlığının ispatlanması içindir. Kıyamet ve gaybla ilgili ayetler de Ahiret’e iman kapsamında incelenebilir. *“Sûr’a üflendiği gün de mülk o’nundur. Gaybı da, görülen âlemi de bilendir...”*²⁵⁹ “Cennet”,²⁶⁰ “cehennem”,²⁶¹ “hesap günü sorguya çekiliş”,²⁶² “mahşer”,²⁶³ “kıyamet”,²⁶⁴ vb. ile ilgili nice ayetler aynı konu içerisinde incelenebilir.

Kötülüklerden uzaklaştıran ve Allah’a yaklaştıran ibadetler de dini koruma kapsamı içerisindedir. Örneğin namazın öneminden bahsedilen ayette namaz kılmanın aynı zamanda insanı kötülüklerden alıkoyacağı ifade edilmiş ve namaz teşvik edilmiştir. *“...namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah’ı anmak elbette en büyük ibadettir...”*²⁶⁵ “Oruç”,²⁶⁶ “zekât”,²⁶⁷ Bakara suresinin seksen üçüncü ayetinde, İsrail oğullarına namaz kılmaları ve zekât vermelerinin emredildiği belirtilmiş, dolayısıyla bu ibadetlerin evrensel olduğu ortaya çıkmıştır. “Hac”²⁶⁸ ve diğer farz ibadetler²⁶⁹ de dini koruma ilkesinin sınırları içerisinde incelenmelidir.

b. Canı Koruma

İnsanın canının korunması, tüm insanlık tarafından kabul görmüş genel geçer bir ilkedir. İnsanın yaşama hakkı elinden alınırca diğer hakların hiçbir önemi kalmaz. Canı korumak demek, bireyin ve toplumun canlarının korunması demektir. Canın korunması ilkesini üç esas oluşturur. Birincisi helal yoldan türemenin meşru olması, ikincisi bu şekilde oluşan nefsin yaşamının devamı için

²⁵⁷ Ahzab, 33/29.

²⁵⁸ Ya-sin, 36/79.

²⁵⁹ En’am, 6/73.

²⁶⁰ Al-i İmran, 3/15.

²⁶¹ Ahkaf, 46/20.

²⁶² Ankebut, 29/13.

²⁶³ Ahkaf, 46/6.

²⁶⁴ Ahzab, 33/63.

²⁶⁵ Ankebut, 29/45.

²⁶⁶ Ahzab, 33/35.

²⁶⁷ Bakara, 2/83.

²⁶⁸ Al-i İmran, 3/97.

²⁶⁹ Cuma, 62/9.

her türlü ihtiyacını karşılamak. Üçüncüsü de bazı yasaklamalar getirerek; canı korumaya çalışmaktır.²⁷⁰ Bu esaslardan yola çıktığımızda, canı koruma ilkesinin kapsamının çok geniş olduğunu görebiliriz.

Canın korunması için çeşitli yasaklamalar konulmuştur. Bu yasaklamalar. “*Onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah’ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar.*”²⁷¹ ayetiyle vurgulanmaktadır. Kısas ise canın korunması için ihdas edilmiş bir emirdir.²⁷² Allah’ın haram kıldığı cana kıymanın neticesidir.

Canlar, sadece kısasla korumaz. Çünkü kısas; cana verilen zararın karşılığını vermektir. Bu ceza, yeni canlara kıyılmaması için bir tedbirdir. Önemli olan kayıp vermeden tedbir alabilmektir ki katile verilen cezalar bu işten uzaklaştırıcı ve caydırıcı nitelikler taşır. Bu ilke o kadar önemlidir ki, savaş esnasında bir kimsenin kâfir olma şüphesi bulunsa bile mümin olduğunu söyleyenin öldürülmemesi gerekir.²⁷³ Ayette vurgulanan dünya hayatının geçici menfaati için lafzı, müminlerin canlarını korumanın kendi malını veya genel olarak malı korumaktan daha öncelikli olduğunu göstermektedir. Bu da, canı korumak için konulmuş bir yasaklamadır. “*Ey iman edenler! Size selâm veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek, “Sen mümin değilsin” demeyin.*”²⁷⁴ Ayeti de bu durumu en güzel şekliyle ortaya koyar.

Öldürme yasağı, bütün insanları kapsar zira her can kutsaldır. Hastalıklara karşı tedbir almak, ihmalden kaçınmak da bu yasağı uygulamaya yöneliktir. Kasıtsız öldürmede dahi diyet konularak, insanların bu konudaki hassasiyetleri artırılmaya çalışılmıştır. “*Bir müminin bir mümini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka. Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse, bir mümin köleyi azâd etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir.*”²⁷⁵

Kendi canına kıymanın yasak, dünyevi ve uhrevi karşılığı gerektirir oluşu da yine canı korumak için konulmuş selbi bir hükümdür. “*...Kendinizi helâk*

²⁷⁰ Şâtıbî, Muvafakat, c.II, ss 17-23; Abdurrahman Haçkalı, *Şatibi’de Makasid Anlayışı ve Fıkıh Usulü*, s.94.

²⁷¹ Furkan, 25/68.

²⁷² Bakara, 2/179.

²⁷³ Nisa, 4/94.

²⁷⁴ Nisa, 4/94.

²⁷⁵ Nisa, 4/92.

etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”²⁷⁶ Ayeti kendi kendine zarar vermenin dahi, mümkün olmadığını zira bu canın bir emanet olduğunu, göstermektedir. Hatta adam öldürme, kişi hakkı kapsamında değerlendirilmiş ve katili ancak ölenin yakın akrabalarının bağışlayabileceği belirtilmiştir²⁷⁷ “*Haklı sebepler olmadıkça, Allah’ın muhterem kıldığı cana kıymayın. Bir kimse zulmedilerek öldürülürse, onun velisine yetki verdik.*”²⁷⁸ buyrulurak kısas hakkı, birinci derece akrabalara verilmiş, böylece kan davası gibi haksız yere adam öldürmelere sebep olacak durumların önüne geçilmiştir.

Geçim sıkıntısı veya başka sıkıntılar nedeniyle, çocukların ve hatta ceninin öldürülmesinin yasaklanması da bu ilkeyle doğrudan ilişkilidir. “*Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız.*”²⁷⁹; veya bir başka ayette “*Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızıkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur.*”²⁸⁰ ayetlerinde görüldüğü üzere, her ne sebeple olursa olsun doğmuş ya da henüz doğmamış çocukların öldürülmesi, kesin olarak yasaklanmış böylece kendini savunma imkânı bulunmayan varlıkların da korunması sağlanmıştır.

c. Nesli Koruma

Kur’an’da neslin korunması ile ilgili ayetler de bulunmaktadır. Neslin korunması ile kastedilen, çocuğun kime ait oluşunun tespit edilişi değildir. Eğer kastedilen bu olsaydı, günümüz şartlarında zinanın haram olması anlamsız olurdu. Çünkü çocuğun kime ait olduğunu tespit etmek, artık hiç de zor değildir. Ancak neslin korunmasından kastedilen insanlığın yanlış yola girmesini engellemek ve bu yanlışlığa sapmış olanları kurtarmaktır.

Temiz bir neslin oluşması için ebeveynlik görevlerinin yerine getirilmesi, geçimlerinin sağlanması, iyi bir eğitim verilmesi, ebeveyn ve evlatlar için duada bulunulması, temiz neslin devamı için zinanın ve ona götüren unsurların yasaklanması ve evliliğin tavsiye edilmesi neslin korunması adına yapılmıştır.”*Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir*

²⁷⁶ Nisa, 4/29.

²⁷⁷ Tahir Bin Aşur, *İslam Hukuk Felsefesi*, s.140-141.

²⁷⁸ İsrâ, 17/33.

²⁷⁹ En-am, 6/151.

²⁸⁰ İsrâ, 17/31.

yoldur.”²⁸¹ Hatta Kur’an’da, zinaya yaklaşmamak için özgür olmayan kadınlarla evlenilmesi tavsiye edilmiştir. ”*Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir.*”²⁸²

Müminler, zinadan uzak tutulmaya çalışılırken, buna aykırı davrananlar cezalandırılmış ve bu konuyla ilgili iftirada bulunanlara da had uygulanmıştır. “*Mü’min erkekleri ve mü’min kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.*”²⁸³ İftira atmanın cezasının da neredeyse zina etmeye denk olması, bunun ne derece kötü bir iş olduğunu göstermektedir. “*Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun.*”²⁸⁴

Neslin doğru yolda ilerleyebilmesinin ilk şartı; Allah’ı tanımak, ardından ana babaya saygı duymaktır. Anne babaya duyulan saygı, neslin korunması için önemli unsurlardandır. Zira düzgün nesil yetiştirecek olan ana babalardır. Ayrıca dünyaya gelişimizin vesilesi de, onlardır. Bu yüzden Kur’an’da, Allah’a imandan hemen sonra; Ana Babaya iyilik tavsiye edilmiştir. Ayrıca anne baba için ve gelecek nesiller için dua edilmesi de tavsiye edilmiştir. “*Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Bana ve anne babama verdiği nimetlere şükretmemi, ilham et... Neslimi de salih kimseler yap.*”²⁸⁵

Neslin sıratı müstakim üzere olması için iyiliği tavsiye etmenin önemi tartışılmaz. “Emri bi-l maruftan”,²⁸⁶ bahseden ayetleri de bu kapsama alabiliriz.

Tesettürün emredilmiş olması, dikkat çekici hareketlerin uygun görülmemesi, mahrem olan kişiler hariç gözü korumanın önemi, neslin korunmasına yönelik tedbirlerdir.²⁸⁷ Yine neslin korunması için, evlere ve odalara²⁸⁸ izinsiz girmek yasaklanmıştır. “*Ey iman edenler! Kendi evlerinizden*

²⁸¹ İsrâ, 17/32.

²⁸² Nur, 24/32.

²⁸³ Ahzab, 33/58.

²⁸⁴ Nur, 24/4.

²⁸⁵ Ahkaf, 46/15.

²⁸⁶ Asr, 103/3.

²⁸⁷ Nur, 24/31.

²⁸⁸ Nur, 24/58.

*başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selâm vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor.*²⁸⁹

Boşanan veya eşleri ölen kadınların iddet beklmeleri,²⁹⁰ bu dönemde evlenme telifinde bulunulmaması,²⁹¹ boşanma tamamlanmadan kadının evinden çıkarılmaması ve nafakasının sağlanması,²⁹² “mihr”²⁹³ takdir edilip ödenmesi de nesli koruma kapsamında incelenebilir.

d. Malı Korumak

Kur’an, ayetlerinde bireylerin ve toplumların malını koruma amacına yönelik ayetler zikredilmiş, bu ilkeleri çiğneyenler için ceza takdir edilmiştir. Çünkü İslam’da mülkiyet vardır ve onu korumak gerekir. Bu nedenle kendisine ait olmayan belirlenen sınırın üzerindeki mala el uzatan kadın veya erkek cezalandırılır.

Elbette ki cezaların amacının toplumu doğru yola sevk etmek, suçun karşılığını vermek ve yanlıştan uzaklaştırmak olduğu bilinmelidir. *Erkek hırsız ve kadın hırsızın yaptıklarına karşılık ve Allah’tan ibret verici (bir ceza) olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir.*²⁹⁴ Başkasına ait olan mal, haram kapsamındadır. Sahibinin izni olmaksızın alınamaz. O mala haksız yere sahip olabilmek için yapılan tüm gayri meşru işler de yasaklanmıştır. *“Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için... Hâkimlere vermeyin.”*²⁹⁵ Özellikle yetim malı yemenin haramlığı birçok ayette vurgulanmış, buna dikkat etmeyenler tehdit edilerek, sahipsiz kişilerin hakkının zayi olup gitmesi, bu yolla önlenmeye çalışılmıştır. *“Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş*

²⁸⁹ Nur, 24/27.

²⁹⁰ Talak, 65/2.

²⁹¹ Bakara, 2/235.

²⁹² Talak, 65/6.

²⁹³ Nisa, 4/20.

²⁹⁴ Maide, 5/38.

²⁹⁵ Bakara, 2/188.

tıkınmış olurlar”²⁹⁶ Yine mirasın adil paylaşılması²⁹⁷ da malın korunması kapsamındadır.

Zekât²⁹⁸ ve sadaka²⁹⁹ da, mallar üzerindeki Allah hakkını teslim ederek malın korunmasına vesile olan unsurlardandır. Borçların yazılmasıyla ilgili³⁰⁰ ayet de, borç verenin rahat etmesi, borç alanın unutmaması veya ödemek zorunda kalması için yapılmış, malın korunması sağlayan tavsiyedir. Yine ticaret yaparken insanları zarara sürüklememek, rızası olsa bile malını haksız yere yememek, gerektiği ifade edilmiştir.³⁰¹ Bu ve daha ilave edilebilecek benzeri ayetler, malı koruma ilkesine dayalı olarak yapılması ve yapılmaması tavsiye edilen hususlardır. Faizin haram³⁰² borç vermenin³⁰³ ve ticaretin helal³⁰⁴ sayılması, kumarın³⁰⁵ ve insanların mallarının haksız yere yenilmesine vesile olan her türlü durum³⁰⁶ da bu kapsamda görülebilir.

e. Akli Koruma

Toplumun ve bireyin akıl sağlığını muhafaza etmek dinin en önemli gâyeleri arasında yer alır. Zira akli sağlıklı olmayan bireyler fitrata uygun hareket edemeyeceği gibi emir ve yasaklara uyma ve uygulama konusunda da acizyet gösterir. Dini anlamak için arı duru akla ihtiyaç vardır ve bu açıdan insanların aklını izale edecek her türlü engel yasaklanmıştır.

Kur’an’da, akli koruma ilkesi, apaçık görülmektedir. Bu ayetlerden bazılarını inceleyecek olursak, *“Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Bunlardan uzak durun ki, kurtuluşa eresiniz.”*³⁰⁷ Ayette akla zarar veren şeyler arka arkaya sırlanmıştır. Şarap insanı

²⁹⁶ Nisa, 4/10-11.

²⁹⁷ Nisa, 4/11.

²⁹⁸ Bakara, 2/43.

²⁹⁹ Ahzab, 33/35.

³⁰⁰ Bakara, 2/182.

³⁰¹ Nisa, 4/29.

³⁰² Al-i İmran, 3/130.

³⁰³ Bakara, 2/245.

³⁰⁴ Bakara, 2/275.

³⁰⁵ Bakara, 2/219.

³⁰⁶ Bakara, 2/188.

³⁰⁷ Maide, 5/90-91; Ayrıca bk. Bakara, 2/219; Nisa, 4/43.

sarhoş ederek doğru düşünmesini engeller. Kumar bağımlılık yaratır ve bu şekilde insanın hem aklını tahakküm altına alır hem de malını yok eder.

Falcılık da aslında dine zarar veriyor görünse de bağımlılık yaparak insanın iradesini devre dışı bırakarak aklını kullanamaz hale getirir. Bu nedenle, akli koruma ilkesinin de sınırlarına girmektedir.

Ayrıca “*bilmiyorlar mı, anlamıyorlar mı, düşünmüyorlar mı*”, şeklinde ifade edilen ayetler de, aklın korunmasıyla ilgilidir. “*İlimde derinleşmiş olanlar, Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.*”³⁰⁸ Bu ayetlerde salim aklın sahibinin mutlaka iman etmesi gerekliliği, akıllı olmanın göstergesinin inanmak olduğu vurgulanmıştır.

Biraz uzak ve zorlama olarak gözükse de salim fitratı bozan, bu nedenle, yasaklanan yiyecekler, içecekler, oyunlar ve akli iptal eden her bağımlılık, bu kısımda zikredilebilir.

Bilmenin öneminden bahseden, “*Böyle bir kimse mi Allah katında makbuldür, yoksa gece vakitlerinde, secde hâlinde ve ayakta, ahiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak itaat ve kulluk eden mi? De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.*”³⁰⁹ ayetlerdeki “bilenlerle” kastedilen, Allah’ı bilen, O’na, iman eden, demektir.³¹⁰ Dolayısıyla akıllı olmanın göstergesi iman etmek ve Allah’ı tanımaktır diyebiliriz.

Allah’ın kudretini ve yeryüzü ayetlerini görebilmek düşünebilmek, duyabilmek ve bunları başkalarına anlatmanın gerekliliğiyle ilgili ayetlerin hepsi, akli kullanma ilkesiyle ilgilidir. Yine Allah’ı tanımamakta ve dini inkârda inat eden kâfirler; sağır, dilsiz ve körlere benzetilir. “*Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı anlamazlar.*”³¹¹

Öyle anlaşılıyor ki Kur’an, aklını kullananın mutlaka iman edeceğini söylerken, akıllı olmanın ilk şartının da iman etmek olduğunu vurgulamıştır. “*Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca*

³⁰⁸ Al-i İmran, 3/7.

³⁰⁹ Zümer, 39/9.

³¹⁰ Taberî, *Camii-l Beyan*, c.XXIII, s.201.

³¹¹ Bakara, 2/171.

gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır.”³¹² Aynı ayetin devamında iman edenlerin imanlarını korumak için yaratılan şeyler üzerinde düşünerek imanlarını kemale erdirmeleri gerektiği, böylece akıllarını doğru kullanmış olacaklarından bahsedilmektedir. “...Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler...”³¹³

Kur’an’da yer alan mesaj ve hükümlerin her birinin bir amaca yönelik olduğu perspektifinden Kur’an’a bakılırsa, “makasıdu-l Kur’an”; Kur’an’ın ve Şari’in gâyeleri daha net ortaya çıkar. Bu, Kur’an’daki ayetlerin geneliyle bir şekilde bağlantılıdır.

Kur’an’da yer alan birçok sure, konumuyla ilgili tali fikirler içermekle birlikte, genel amaçlardan biriyle de alakalı görülmektedir. Sözelimi bir temel amaçla bağlantılı değilmiş gibi gözükken Allah’ın sıfatlarından söz eden, pek çok ayet vardır. Bu ayetlerde, Allah’ın birliği, kudreti, sınırsız bilgisi, görmesi, işitmesi ve daha birçok niteliklerden bahsedilmektedir. Aslında bu içeriğe sahip ayetlerin temel amacı; muhatap toplumu şirkten uzaklaştırarak, doğru Allah inancını,³¹⁴ vermektir.

Yine Kur’an’da Allah’ın her şeyin yaratıcısı³¹⁵ olduğundan, yerlerden, göklerden,³¹⁶ rüzgârlardan,³¹⁷ dağlardan,³¹⁸ yıldızlardan,³¹⁹ ölü toprağın su ile diriltilmesinden,³²⁰ kısacası tabiattan bahseden, pek çok ayet bulunmaktadır. İşte bunlar da, Allah’ın kudreti, yaratıcılığı, sonsuz bilgisini vurgulamakta ve dolayısıyla gerçek ilah dururken, putlara tapınmanın saçmalığını gözler önüne sermektedir. Bu tür ayetlerin temel amacı, topluma doğru Allah inancını tanıtmak ve yerleştirmek olup, dinin korunmasını hedeflemektedir. Aynı şekilde ölü

³¹² Al-i İmran, 3/190.

³¹³ Al-i İmran, 3/191.

³¹⁴ Ahkaf,46/2,4,33; Ahzab, 33/24,29; A’la, 87/7.

³¹⁵ Ahkaf, 46/33; Ankebut, 29/19.

³¹⁶ Araf, 7/54; Bakara, 2/117.

³¹⁷ Araf, 7/57.

³¹⁸ Enbiya, 21/31.

³¹⁹ Araf, 7/54; En’am, 6/97; Fussilet, 41/12.

³²⁰ Hacc, 22/5.

toprağın diriltilmesi³²¹ örneğinde olduğu gibi, ahiret inancı da, tabiattan söz eden ayetler de dinin korunmasını hedeflemektedir.³²²

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kur'an'ın hangi ayetini ele alırsak alalım, makasıdu'ş-şeriayı oluşturan beş tümel amaçtan birinin gerçekleştirilmesi gâyesiyle indirilmiş olduğunu görürüz.

2. Hacıyyat

Hacıyyat, zaruriyyat kadar mecburi olmamakla birlikte, kolaylık sağladığı için ihtiyaç duyulan, bulunmadığı zaman sıkıntıya sebep olan durumlardır. Ancak bu sıkıntılar, zaruriyyat bulunmadığı zamanki kadar büyük olmaz. Örneğin yolculuk meşakkat halidir bu yüzden namazı “kasra” ihtiyaç duyulur.

Hacıyyat iman konularını ele almaz, ibadet, muamelat, adet ve cezalarla ilgilidir. Hacıyyata İbadetler için konulan ruhsatları örnek verebiliriz. Hacıyyat hastalık ve yolculuk sebebiyle arız olabilecek meşakkatin ortadan kaldırılmasını amaçlar. Avın helal kılınmasını, helal olmak kaydıyla yiyecek, içecek, giyecek, barınak ve binek gibi şeylerin; iyi ve kaliteliğini kullanmanın helal olması, adetlerle ilgili hacıyyata örnek olabilir.

Muamelât konusunda hacıyyata ise, mudârabe,³²³ müsâkât,³²⁴ selem³²⁵ gibi akitleri, alış veriş muamelelerinde ağacın meyvesi, kölenin malı gibi tâbi durumunda olan şeyleri itibara almamak, örnek olarak gösterilebilir. Cezaî hükümler bahsinde ise, levs,³²⁶ tedmiye,³²⁷ ve kasâme³²⁸ ile hükmetmek, diyeti âkile,³²⁹ üzerine yüklemek ve benzeri konular örnek olarak hatırlanabilir.³³⁰

3. Tahsîniyyât

³²¹ Ya-sin, 36/33.

³²² Ö.Faruk Yavuz; “Kur'an'ın Temel Amaçlarının İfade edilmesinde Kıssalarının Rolü” *Milel ve Nihal*, s.119.

³²³ Emek- sermaye ortaklığı

³²⁴ Bahçe- emek ortaklığı

³²⁵ Paranın peşin verilmesine rağmen malın veresiye ödenmesi

³²⁶ Levs; maktulün ölmeden beni falan kişi öldürdü demesi.

³²⁷ Tedmiye; katil zanlısı olan kişinin kıyafetinde kan bulunması vb. delil bulunması.

³²⁸ Kasâme; katilin bulunamaması durumunda maktülün bulunduğu yerdeki herkesi bir şey görmediğine dair yemin etmesi.

³²⁹ Kişinin baba tarafından erkek akrabaları

³³⁰ Şâtübî, *El-Muvafakat*, c.II, ss.17-23

Tahsiniyyat, güzel ahlâk anlayışına ters hareketlerden uzak durarak, ahlâklı davranış sergilemektir. Güzel olan işlerin devam etmesini, çirkin olanlarınsa sonlandırılmasını temine yönelik ilkedir.

Tahsîniyyât da, zarûriyyât ve hâciyyâtın geçerli bulunduğu sahalarda söz konusu olmaktadır: İbadete başlamadan önce yapılması gerekli temizlikler, bu kapsamdadır. Örtünme, temiz ve helal elbiselerin giyilmesi, nafîle ibâdetler, farz ya vacip olmayan sadaka ile ilgili hükümler, tahsîniyyât türündendir.

Beşeri davranışlarda tahsiniyyat ise, yeme ve içme kuralları, pis ve iğrendiren yiyecekleri yemekten uzak durmaktır. Ayrıca israftan da cimrilikten kaçınma da tahsiniyyatın beşeri boyutuna örnektir. Cezai durumlardaki tahsiniyyat ise, cihat esnasında bile kadınların, çocukların ve rahiplerin öldürülmemesidir.

Tahsîniyyattan olan hükümler, zarûriyyât ve hâciyyâtın olan aslî maslahatlar ahlâki yönden en üst seviyeye taşıma amacına yöneliktir Çünkü bunların bulunmaması durumunda ne zarurî ne de hâcî maslahatların gerçekleşmesi söz konusu değildir. Ancak bunlar tahsiniyyatla birlikte bulunurlarsa üstün ahlâk anlayışını gerçekleştirirler.³³¹

Haciiyyât ve tahsiniyyât niteliğindeki, ferdî ve toplumsal ihtiyaçların giderilmesini amaçlayan ayetler, bu beş temel ihtiyacın, ahlaki bir form çerçevesinde yerine getirilmesini hedeflemektedir. Böylece haciiyyât ve tahsiniyyâtı hedefleyen ayetler de yine beş temel amaçtan biri kapsamına girmektedir. Genel olarak, ibadetlerle ilgili hükümler dinin korunmasına yönelik olsa da, bunlarla ilgili sağlanan kolaylıklar, tahsiniyyat kapsamına girmektedir. Sözelimi dört rekâtlık farz namazlar, sefer ihtiyacından dolayı, kasr edilmiştir.³³² Bu, ihtiyaç durumu ortaya çıktığında, namazın en iyi şekilde yerine getirilmesini sağlamak amacıyla konulmuş bir hükümdür. Sağlanan bu kolaylık tahsiniyyattır. Yine Anneye babaya iyi davranma da Kur'an'ın nefsi/canı korunma amacını destekleyen, aynı zamanda neslin korunması için temel olan ve ona ahlâki bir

³³¹ Şâtibî, *el- Muvafakat*, c.II, ss17-23.

³³² Bkz. Nisa, 4/101.

amaç kazandıran, hükmüdür. “*Onlara (Anne-babaya) öf bile demeyin*”³³³ ayeti, onlar, yaşlandıklarında en iyi şekilde ihtiyaçlarını karşılayın ve yaşatın; bunu yaparken de onların gönüllerini kıracak en ufak bir şey bile söylemeyin anlamına gelmektedir. Burada anne babanın varlıklarını sürdürmenin, yani onların canını korumanın, tahsiniyyat boyutuna vurgu yapılmaktadır.³³⁴

Kur’an’ın muhataplarının hayatında gerçekleştirmeyi hedeflediği temel amaçları olduğu, bir hakikat olarak karşımızda durmaktadır. Her ne kadar İslam hukukunun kullandığı argümanlar da olsa Kur’an’ın da maksatları olacağı reddedilemez bir hakikattir. Bu amaçların, aslında insanın iyiliğini gözeten onu hayra yöneltmeyi amaçlayan maksatlar, olduğu anlaşılmaktadır.

Bu kriterleri de göz önünde bulundurarak Kur’an’daki hemen her ayetin bir maksadı olduğu ve bunu tespit etmenin zor olmadığı görülecektir. Kur’an’ın asıl maksadı, bu beş amacın insanların hayatında gerçekleşmesi ve fitrata uygun bir varoluş sergilenmesidir. Ancak Allah, bu amaçlarını gerçekleştirmek üzere gönderdiği mesajlarını sadece emir kipleri kullanarak yalın bir dille anlatmamıştır. Muhatabın olgusal, tarihsel, kültürel ve iletişim durumunu dikkate alarak, gönderdiği mesajların daha etkili ve kısa sürede amaçlarına ulaşabilmesi için; onların bildiği, aşına olduğu ve etkilendiği çeşitli anlatım tekniklerini de kullanmıştır. Müteşabih anlatım, seci, kıssa, mesel, tekrarlar, yeminler bu anlatım tekniklerinden bazılarıdır. Biz bu anlatım tekniklerinden kıssayı ele alarak, yukarıda söz ettiğimiz Kur’an’ın temel amaçlarının ifade edilmesindeki rolünü açıklamaya gayret edeceğiz.

III. KUR’AN KISSALARI VE MAKASID-I ŞERİA İLİŞKİSİ

Kıssaları ve genel özelliklerini birinci bölümde işlemiştik. Kıssalardaki amaçların Kur’an’ın genel amaçlarından farklı olmayacağını ancak kıssaların belli

³³³ İsrâ, 17/23.

³³⁴ Ömer Faruk Yavuz, “Kur’an’ın Temel Amaçlarının İfade edilmesinde Kıssalarının Rolü”, *Milel Ve Nihal*, s.120.

bir tekniği olan etkileyici ve ders verici bir anlatım biçimi olduğunu ifade etmiştik. Bu bölümde ise tezimizin ana konusu olan; Kur'an kıssalarındaki makasídı inceleyeceğiz. Kur'an'ın ana gâyelerinin kıssalarda nasıl ifade edildiğini ve temel amaçların Kur'an kıssalarının anlaşılmasındaki sağladığı kolaylıkları ortaya çıkarmaya çalışacağız.

A. Makasíd-ı Şeria Bağlamında Kıssalar

Kur'an kıssalarının genel amaçları genellikle şu sıralamayla ele alınır. İman esaslarını ortaya koymak, Allah'ın Peygamberini teselli etmesi ve müminlerin gönüllerini pekiştirmek, her ilahi dinin özünde aynı hakikati ifade ettiğini açıklamak, şeytan'a karşı insanları uyarmak.³³⁵ Kur'an kıssalarının gâyeleri arasında elbette bunlar da vardır ancak peygamberi teselli etmenin, evrensel boyutunu kavramak gereklidir. Aksi takdirde kıssalar, günümüz insanlığına bir şey söylemeyecektir. Elbette kıssaların, peygamberi teselli etmek, müminlerin kalplerini yatıştırmak gibi tali amaçları³³⁶ da vardır. Ancak Hz. Peygamberi ve mü'minleri teselli etmenin, kıssaların temel amacı olduğunu söylemek doğru olamaz. Temel amaç, insanları peygambere ve onun getirdiklerine; iman etmeye ikna olabilir.

Bu noktada Kur'an'ın da vurguladığı,³³⁷ peygamberi tesliye işlevi ise, nübüvvete iman etme gâyesini destekleyen, ikinci dereceden psikolojik bir unsur olarak ele alınabilir. Nübüvvete iman ise dini koruma ilkesinin unsurlarındandır.

Yine muhatapları düşündürmek ve ibret almalarını sağlamak, İslam'ın evrenselliğini ortaya koymak, ilahi dinlerin esasta bir olduğunu ve aynı kaynaktan geldiğini göstermek³³⁸ gibi amaçlar da genel değil, tali amaçlar kapsamında incelemelidir.³³⁹

Kıssalar, Kur'an'ın temel amaçlarını muhataba ulaştırabilmeyi hedeflemektedir. Bu amaçla Kur'an, kıssa tekniğinden yararlanır. Bu tümel

³³⁵ İdris şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, ss. 309-312.

³³⁶ Ö.Faruk Yavuz, "Kur'an'ın Temel Amaçlarının İfade edilmesinde Kıssaların Rolü", *Milel ve Nihal*, s.126.

³³⁷ Hud, 11/120.

³³⁸ İdris şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s.298.

³³⁹ Yavuz, "Kur'an'ın Temel Amaçlarının İfade edilmesinde Kıssaların Rolü" *Milel ve Nihal*, s.126.

amaçlar zaruriyyat dediğimiz olmazsa olmaz asıllardır. Yani, dini/inancı, canı, nesli, malı ve akli koruma ilkeleridir. Dolayısıyla bir anlatım tekniği olarak kıssanın, bu beş tümel amacı muhataba iletmek; başlıca işlevi ve gâyesidir. Kıssada yer alan diğer vurgular ya da satır arası anlamlar, beş tümel gâyenin ahlâki bir amaçla gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Burada Kur'an'ın, beş tümel ilkeye ön plana çıkarıp, ahlâki ilkeleri ikinci plana ittiğini söylemek istemeyiz. Yine kıssaların sadece beş tümel ilkeyi hedeflediği söylemekle, onların ahlâki ve psikolojik unsurları ihmal ettiğini söylemiş de olmuyoruz. Zaten beş tümel ilkenin asıl gâyesi, ahlâklılı ve bozulmamış fitrata uygun bir toplum oluşturmaktır. Çünkü Kur'an'ın temel hedeflerinden biri de, ahlâki ilkeleri gerçekleştirmektir.

Kıssaları incelemeden önce, bir hususa daha dikkat çekmek istiyoruz. Kur'an'da yer alan kıssalar, birden fazla tümel amaçtan bahsediyor olabilir. Örneğin toplumda malı koruma amacına yönelik olarak indirilen miras bölüşümü ile ilgili ayetlerin sonunda, doğru Allah inancını vurgulayan ifadeler, dinin korunması amacına da vurgu yapıldığını gösterir. Bu durumda bu ayetlerde, hem malı koruma hem de dini koruma ilkesinden bahsedilmiştir.³⁴⁰“Allah, size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder... Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Görüldüğü gibi ayetin başında miras taksiminden bahsedilirken sonunda Allah'ın hikmetli oluşundan söz edilmektedir. Bu şekilde tümel ilkelere çoklu bahsedilmesini kıssalarda da görebiliriz. Kabul etmek gerekir ki, her bir kıssa tümel amaçlardan birine ağırlık verir; fakat aynı kıssada diğer temel amaçlardan bir veya bir kaçını vurgulayan mesajlar da yer alabilmektedir.³⁴¹

Kur'an'ın, kıssa tekniğini kullanım tarzı da genel amaçlarla paralellik arz etmektedir. Zira Yusuf suresi hariç bütünüyle aynı surenin içinde anlatılıp tamamlanan kıssa yoktur. Kıssaların bütünüyle anlatılmamasının nedenlerinden biri de genel amaçların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Örneğin Hz. Musa'dan

³⁴⁰ Nisa, 4/11.

³⁴¹ bkz. Yavuz, “Kur'an'ın Temel Amaçlarının İfade edilmesinde Kıssalarının Rolü” *Milel ve Nihal*, s.127.

bahsedilen kıssalardan bazılarında dini koruma ilkesi³⁴² ön plana çıkarken, bazısında canı koruma³⁴³ ilkesi ve diğer ilkeler ön plana çıkabilir. Dolayısıyla kıssaları incelerken içerisinde bulunduğu sure, ayetler grubu, nuzul sebebi ve nuzul zamanından bağımsız değerlendirmek düşünülemez.

Kur'an yazılı bir metin değildir. Kur'an muhatabın tarihsel şartlarını, olgusal durumlarını dikkate alarak onlarla bir ilişki çerçevesinde metinleşmiş sözlü metin özelliği taşıyan bir kitaptır.³⁴⁴ Genellikle kıssaların mesaja uygun bölümü zikredilmektedir. Bu temel amaçlar da kıssanın ilk muhatabının durumu, şartları ve ihtiyacı çerçevesinde oluşmakta, kıssaların ilgili bölümleri, vurgulanmak istenen temel amaç çerçevesinde anlatılmaktadır.

Kur'an kıssalarını, Kur'an'ın maksatlarını ifade etme hususunda, birincisi genel, ikincisi de özel olmak üzere iki açıdan değerlendirebiliriz. Genel olarak değerlendirecek olursak diyebiliriz ki, kıssalarda Allah'ın görme, işitme, ilim, kudret vs. sıfatlarına, tevhid ilkesine, peygamberlerin nübüvvetinin doğruluğuna, vurgu vardır. Bazılarında da ahiret inancına vurgu yapılarak, hitap edilen birey ve toplumlara doğru inancı yerleştirmek, bazen de canın, neslin, malın ve aklın korunması gibi temel amaçlara vurgu yapan mesajlara da rastlanabilmektedir.

Özellikle Mekke müşriklerinin Hz Peygamberin nübüvvetine şiddetle karşı çıktıklarında, müşrikliklerini ısrarla sürdürdüklerinde, ahireti şiddetle reddettiklerinde, kıssalar anlatılarak doğru itikada yönlendirilmeye çalışılmışlardır. Örneğin Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Musa gibi peygamberler hakkındaki Kur'an kıssalarında bu durum fark edilmektedir. Bu genel izlenimden hareketle, hemen her kıssanın dinin korunması temel amacına yönelik olarak anlatıldığını söyleyebiliriz. Dinin korunma ilkesinin kapsamı oldukça geniştir. İnanç esasları ve bu çerçevede anlaşılacak sıfatlar, ibadetler dini koruma ilkesiyle ilgilidir. Yine Peygamberin nübüvvetine inanılması gerektiğini vurgulayan pek çok kıssa da, dini koruma ilkesiyle ilgili bulunmaktadır.

³⁴² Ankebut, 29/39,50; Araf, 7/120, 121, 148.

³⁴³ Araf,127,160, Bakara, 2/67-74.

³⁴⁴ Geniş bilgi için bk. Ömer Özsoy, "*Kur'an Hitabının Tarihselliği ve Tarihsel Hitabın Özgün Anlamı Sorunu*", *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Kitâbiyât, Ankara 2004, s.57; Ömer Faruk Yavuz, *Varlık ve Yorum Açısından Kur'an Tasavvuru*, s.105- 115.

Ashabu'l-Karye ve Nuh kıssası, Hz. Peygamberin nübüvvetinin hak olduğunun ispatı için anlatılmış kıssalardandır. Dikkat edilirse Yasin suresinde geçen Ashabu-l Karye kıssası “*Onlara örnek ver.*” diye başlar. Yani inanmamakta ısrar eden müşriklere bu kıssayı örnek ver ki, senin peygamberliğinin gerçek olduğuna iman etsinler de helâki hak etmesinler demektir. Bu kıssanın maksadı, Rasulullah’ın nübüvvetinin gerçekliğinin ispatlanması ve iman etmeyenlerin, kötü bir sonla karşılaşacaklarının bildirilmesidir.³⁴⁵

Durmaksızın devam eden çağrısına kulak tıkayan ve inanmamakta ısrar eden kavmine karşı, Hz. Nuh’un serzenişinin, ifade edildiği ayetler de yine Rasulullah’ın nübüvvetinin ispatına yöneliktir.³⁴⁶

Kur’an, ilk muhataplarına bu ve benzeri kıssalar anlatarak, Hz. Peygamber’e inanmaları gerektiği, inkâr ve şirkin kendilerine bir hayır getirmeyeceği vurgusunu yapmaktadır. Allah’ın eşi benzeri ve ortağı olmadığı, onun yarattığı güzelliklerle vurgulanmış, ondan başka gerçek ilahın bulunmadığı, malın ve evladın fayda sağlamayacağı, ondan başkasına ibadet edilmemesi gerektiği, hususunda insanlara örnekler verilmiştir. Nuh kıssası da bu duruma örnek olabilir.

Dini koruma temel ilkesi sınırları içerisinde incelenebilecek olan muhatapı ahiret inancına ikna etmeyi hedefleyen bir örnek de İbrahim kıssasında bulunmaktadır. Bu kıssada Müşriklerin de ataları saydıkları ve bu nedenle saygı gösterdikleri, Hz. İbrahim’in, yaşadığı bir dinî tecrübe üzerinden yeniden dirilmenin mümkün olduğu ve bu konuda hiçbir kuşku duyulmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Hz. İbrahim bir gün şöyle dua eder; “*Rabbim ölüleri nasıl dirilttiğini göster.*” Allah’ın “*yoksa inanmadın mı*” hitabı karşısında “*kalbimin tatmin olması için*” der. Ardından Hz. İbrahim’den kuşları kendine alıştırıp ayrı dağlara bırakması istenir böylece kuşları çağırınca koşarak geleceklerdir.”³⁴⁷ Bu kıssa şöyle tamamlanabilir: İşte ölüler de rabbi tarafından çağrılınca böyle gelecektir. Kıssa, ahiret inancı ve öldükten sonra dirilme inancını pekiştirme amacına yöneliktir. Burada görüldüğü gibi dini koruma ilkesi üzerinden ahiret

³⁴⁵ Ya-sin, 36/13-14.

³⁴⁶ Nuh, 71/5-10.

³⁴⁷ Bakara, 2/260.

inancı vurgulanmıştır. Ayrıca Allah'ın Aziz ve Hâkim sıfatları zikredilerek, Allah inancının nasıl olması gerektiği, dini koruma ilkesi üzerinden gözler önüne serilmiştir.

Yukarıdaki örnekler dışında, Kur'an'da doğru inancın/dinin fert ve topluma kazandırılması ve korunmasını hedefleyen, daha pek çok mesajlar bulunmaktadır. Bu mesajları daha sonra ayrıntılı olarak ele alacağız. Ancak, birkaç örnek zikretmeden geçemeyeceğiz. Kur'an'da kıssa tekniği kullanılarak toplumda nefsin/canın korunmasını amaçlayan, mesajlar da verilmiştir. İnsanın canının ne kadar değerli olduğu ve ona kıymanın ne korkunç bir günah olduğunu ifade eden, Hz. Âdem'in iki oğlunun kıssası, canı koruma ilkesini açıkça vurgulamaktadır.³⁴⁸ Kıssanın hemen arkasından gelen ayetlerde, de bir cana kıymanın bütün insanlığı öldürmek gibi meş'um bir suç olduğundan bahsedilerek,³⁴⁹ canı koruma ilkesine vurgu yapılmış ve meşru bir sebep olmadıkça hiçbir cana kıyılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Bu kıssanın anlatılmasındaki asıl gâye, birey ve toplumun can güvenliğini sağlamaktır. Yani kıssada canı koruma ilkesi açıkça vurgulanmıştır.

Kur'an kıssalarında, toplumda mal güvenliğini amaçlayan mesajlar da bulunmaktadır. Bu konuya Şuayb (a.s) ve kavmi ile ilgili kıssa, örnek olabilir. Hz. Şuayb halkına peygamber olduğunu bildirdikten sonra, ölçü tartıda eksiklik yaparak insanların haklarını üzerlerine almamalarını tavsiye etmiştir.³⁵⁰

Kur'an kıssalarında, toplumda nesil/namus güvenliğini hedefleyen mesajlara da rastlanmaktadır. Bu mesajlarla erkek kadın arasındaki gayri meşru ilişki yasaklanmakta, bunun kötülük olduğu bildirilmekte ve bunların başkalarına örnekler olmaması için cezalandırılması istenmektedir. Aynı zamanda aile hayatı kurmanın öneminden bahsedilerek, evlenmeye gücü yetmeyenlerin, cariyelerle evlenmeleri tavsiye edilmiştir. Bu konudaki en güzel örnek, Hz. Yusuf'un iffet dolu hayatıdır. Böylece nesli koruma ilkesi, herkesin anlayabileceği bir şekilde anlatılmıştır. Hz. Yusuf, kadının kötü çağrısına icabet etmemiş, zindana girmeyi

³⁴⁸ Maide, 5/27-31.

³⁴⁹ Maide, 5/32.

³⁵⁰ Şuara, 26/176-183.

tercih etmiştir.³⁵¹ Bu kıssada açık bir şekilde nesli koruma ilkesinden bahsedilmektedir. Böylece Mekke toplumunda da yaygın olan zinanın kötülüğü ortaya konulmuştur. Dolayısıyla bu kıssa neslin korunması ilkesini tesis etme amacını gütmektedir.

Kur'an'ın bazı kıssalarında peygamberler kavimlerine akıllarını kullanmayı tebliğ etmişler, atalar dinine düşünmeden uymanın yanlışlığını vurgulamışlardır. Ayrıca Kur'an, akıl sağlığını tehlikeye atan bütün yiyecek, içecek vs. konusunda da uyarıda bulunmaktadır.³⁵² Bu da dolaylı olarak akli korumaya yönelik temel amacı gerçekleştirmek içindir.

Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi, Kur'an'da kullanılan kıssa tekniği ile hedeflenen amaç, aynen Kur'an'ın bütününde olduğu gibi, makasıduş-şeria olarak ifade edilen beş tümel amacın etkili bir şekilde ulaştırılmasından başka bir şey değildir. Çünkü kıssalarla anlatılmak istenen amaç dinleyiciye edebi ve etkili bir tarzda aktarılmıştır. Bir başka şekilde söyleyecek olursak, Kur'an'da kıssa tekniğinin kullanılmasının amacı, soyut ifadeleri somut modeller üzerinde göstererek hem örneklendirmek, hem de etkileyerek dine uymayı kolaylaştırmaktır. Bu da kıssaların fert ve toplumlar için, uygun hayat modelleri oluşturduklarını göstermektedir. Bu modellerler, öncelikle Kur'an'ın ilk muhataplarına, ardından tüm insanlığa, sorunların nasıl halledilebileceğini gösteren ve pratik çözümler sunmaktadır.³⁵³

Biz, öncelikle Kur'an kıssalarında makasıdı inceledik. Bu bölümdeyse Kur'an kıssalarını ağırlıklarına göre ayırarak, dini koruma, canı koruma, nesli koruma, malı koruma ve akli koruma ile ilgili kıssalar olmak üzere beş kategoride incelemeye çalışacağız. Bunu yapmaktaki amacımız ise, Kur'an'ın genel olarak maksadı olan bir kitap olmasının yanında, kıssaların da genel maksatları olduğunu ortaya çıkarmaktır. Elbette ki bunu yaparken, hata yapmış olma ihtimalini de elden bırakmıyoruz.

³⁵¹ Yusuf, 12/24-25;32-33.

³⁵² Ö.Faruk Yavuz, "Kur'an'ın Temel Amaçlarının İfade edilmesinde Kıssaların Rolü" *Milel ve Nihal*, s.132.

³⁵³ Ö.Faruk Yavuz, "Kur'an'ın Temel Amaçlarının İfade edilmesinde Kıssaların Rolü" *Milel ve Nihal*, s.133.

Kur'an'ın maksatlarının; Zaruriyyat, Hacıyyat ve Tahsiniyyat olmak üzere üç ana başlıkta ifade edilebileceğini söylemiştik. Elbette ki Kur'an'ın asıl maksadı zaruriyyat, hacıyyat ve tahsiniyyatın hep birlikte gerçekleşmesidir. Ancak zaruriyyatın mutlaka gerçekleştirilmesi gereklidir.

Kıssalar Kur'an'ın bir parçası olduğuna göre, Kur'an'ın da maksatları olduğuna göre, bu, kıssalar için de geçerli olmalıdır. Tezimizin bundan sonraki kısmında, Kur'an kıssalarındaki maksatları bulmaya çalışacağız. Bu amaçla, Kur'an'da bu özellikte olan kıssaların tamamını göz önünde bulundurduk. Ancak her kıssada sadece bir maksat vurgulanmamış birden fazla maksadı ifade etmiştir. Birkaç maksadın ifade edildiği kıssaları, ilgili maksadın altında ayrıca ele aldık. Kur'an'da kıssaların tekrarı söz konusudur. Tekrar edilen kıssa, aynı maksadı içeriyorsa biz onu tekrar ele almadık. Ancak kıssalar, birbirinden farklı maksatlarla ifade edilmişse, ilgili kısımda bir kez daha ele aldık. Kıssaları, nuzul sırasına göre sıralamaya gayret ettik. Bu şekilde kıssaların anlaşılmasının daha kolay olacağını düşündük. Kıssaların maksatlarını belirlerken, tefsirleri tarayarak dikkat çeken anekdotları konu içerisinde ekledik. Şimdi Kur'an Kıssalarını Zaruriyyat ilkeleri yani; dini, canı, nesli, malı ve akli koruma yönünden ele alalım.

1. Dini Koruma Açısından Kıssalar

İnsanın dünyaya gönderiliş nedeni; rabbini tanımak, iyi işler yapmaktır.³⁵⁴ Bu nedenle Kur'an ve içerisindeki kıssalarda, dini koruma ilkesine yoğunluk verilmiştir. Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları, imanın genel esasları, ibadetler, şeytanın tuzaklarından sakınma konulu kıssalar dini koruma ilkesi kapsamındadır. Örneğin bahçeye varis olanların³⁵⁵ anlatıldığı kıssada, Allah'ın kudretinin büyüklüğü ve her şeye gücü yeteceği vurgulanmıştır. Ayetlerin devamında ise, nimetlere nankörlük yapanların elinden alınacağı üzerinde durulmuştur. Bu şekilde mal ve evlatlarıyla övünen Kureyş müşriklerine, gözdağı verilmiş ellerinde bulunan nimetin her an yok olabileceği³⁵⁶ tehdidinde bulunularak iman etmeleri istenmiştir.

³⁵⁴ Bkz. Hud, 11/7; Kehf, 18/7.

³⁵⁵ Bkz. Fahrettin Râzi, *et Tefsiru-l Kebir*, c.XXI, s.107-109.

³⁵⁶ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Meal Tefsir*, D.İ.B: Yayınları, Ankara 2006, c.V, s.432.

Biz, dini koruma ilkesinin daha iyi anlaşılması için onu bazı başlıklar altında inceleyeceğiz. Bu şekilde dini koruma ilkesinin farklı boyutlarını kıssalar üzerinde görmüş olacağız. Allah'ın birliği, (tevhit) sıfatları, şeytanın aldatması, tövbe ile ilgili kıssalar birinci kısımda, nübüvvet ve onun ispatı sadedinde mucizeler ikinci kısımda, öldükten sonra dirilme, ahirete iman ile ilgili kıssalar üçüncü kısımda, İmanın ayrılmaz parçası olan ibadetlerle ve kullukla ilgili hususlar da son bölümde ele alınacaktır.

a. Allah'a İman ve Sıfatları Bağlamında Dini Korumayla İlgili Kıssalar

Fil olayı, tahminen peygamberimizin doğumundan elli gün önce müşriklerin gözü önünde gerçekleşen bir hadisedir. Ebrehe isminde Habeş hükümdarı çeşitli nedenlerden dolayı, Kâbe'yi yıkmaya, Kureyş'lileri köleleştirmeye ve bol kazançlarına el koymaya karar verir. Bu amaçla fil ordusuyla Mekke'ye gelir. Ancak Kâbe'yi yıkmaya ulaşmadan kendisi ve ordusu helak olur. Özetle Fil suresinde muhataplara şöyle bir mesaj verilmektedir. “Allah sizin de bildiğiniz gibi evini hiçbirinizden yardım almadan korudu. Yine isterse dinini de bu şekilde koruyacaktır. Dolayısıyla onca nimeti ihsan eden Allah'a inanma zamanı gelmiştir. Bundan kaçınmak ise zararınıza olacaktır.” Ayrıca Allah'ın sıfatlarından biri olan kudret sıfatıyla, fil ordularını helak edişi anlatılmış Allah'ın her şeye gücünün yeteceği ve bu helakin Allah için zor olmayacağı vurgulanmıştır. Mekkeli müşriklere, çok iyi bildikleri örnekle ibret verilmiştir. Bu şekilde tam da Müslümanlara yönelik şiddetin arttığı anda indirilen bu sureyle dinin korunması hedeflemiş, bu manada Allah'ın sıfatlarına vurgu yapılmış ve bu şekilde dine karşı yapılan saldırıların önlenmesi hedeflenmiştir.³⁵⁷

Hiz. Âdem'in yaratılışının anlatıldığı Sa'd suresinde, Hiz. Âdem ile İblisin kıssasını anlatılarak, Rasulullah'a karşı kibirlenenler kınanmış ve onların aslında peygambere değil, Allah'a karşı geldikleri ve Şeytanın durumuna düştükleri vurgulanmıştır.³⁵⁸ Bu kıssadaki maksadın, asıl düşmanımız olan şeytanın iğvaları

³⁵⁷ bkz. Fil, 1-5.

³⁵⁸ Sa'd, 38/71-86.

karşısında uyanık olmak, Allah'ın yüceliği karşısında büyülenmemek ve tövbe kapısının açık olduğunu unutmamak olduğu söylenebilir.

Araf suresindeki Hz. Âdemden bahseden kıssa, yukarıdaki kıssanın devamı sayılabilir. Kıssada Allah, Hz. Âdem ve eşine bir ağacı yasaklar, ama onlar, şeytanın; o ağaç, “*melek olmayasınız veya ebediyen burada kalmamanız için yasaklandı.*” sözüne inanırlar. Hataya düşer, ardından hemen tövbe eder ve Allah'ın kendilerini bağışlaması için dua ederler. Bu kıssa, insanları şeytanın tuzaklarından sakındırmak ve yanlıştan dönmekte acele etmenin gerekliliğini vurgulamaktadır.³⁵⁹

Hud kıssası da bir yönüyle tevhid bağlamında dini koruma ilkesine yönelik olarak anlatılmıştır. Hz. Hud, kavmine peygamber olarak gönderilince, onlara şöyle hitap eder: “*Ey kavmim Allah'a kulluk edin. Sizin için ondan başka hiçbir ilah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?*” Görüldüğü üzere Hz. Hud kavmine Allaha başka ilah olmadığını anlatır. Böylece tevhit ilkesini yerleştirmeye çalışır.³⁶⁰ Hz. Hud peygamber olur olmaz Allah'ın dışındaki ilahların reddedilmesinin gerekliliğini anlatmış ve putlara ibadet edilmesinin saçmalığını ifade etmiştir. Hz. Muhammed de peygamber olup, “*akrabalarını davet et emri*” gelir gelmez³⁶¹ Kureyş'i (yani kardeşlerini) Allah'ın birliğine iman etmeye çağırmıştır.

Hz. Salih de Hz. Hud gibi tevhid ilkesini vurgulamış ve kavmini; “*Yalnızca Allaha kulluk edin; Ondan başka tanrınız yok.*”³⁶² diyerek uyarılmış ve onları, Allah'ın birliğine inanmaya davet etmiştir.

Ashabu'l Karye kıssasında, elçilerin yalanlandığını gören iman etmiş bir kimse, Allah'a olan imanını şu sözlerle açıklar; “*Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyeyim. Oysa siz de yalnızca O'na döndürüleceksiniz.*” O'nu bırakıp da başka ilâhlar mı edineyim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek istese, onların

³⁵⁹ Araf, 7/11-27.

³⁶⁰ Araf, 7/66-70.

³⁶¹ Şuara, 26/ 214-220.

³⁶² Araf, 73-79

şefaati bana hiçbir fayda sağlamaz ve beni kurtaramazlar.”³⁶³ Kıssada doğru Allah inancının şirkten uzak olması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Allah’ın insanlardan peygamber göndermesine şaşırın insanlar, bir süre sonra insan peygamber olan Hz. İsa’ya iftira atarak; O’nun Allah’ın oğlu olduğunu söylediler. Ona, ilahlık yakıştırdılar. Kur’an da Hz. İsa’nın dini tebliğ için gönderilmiş peygamber olduğunu, dünyaya gelişinin en başından anlatarak insanların bu konudaki yanlış inançlarını düzeltmeye çalışmış ve onun Allah’ın oğlu değil, Meryem’in oğlu olduğunu apaçık vurgulamıştır.³⁶⁴ Böylece İsa’ya ilahlık yakıştırmak, dinin en önemli ögesi olan tevhidi bozan tüm yanlış anlayışlara karşı çıkmış ve bunların tevhid hakikatine aykırı olduğu ortaya konulmuştur.³⁶⁵

Meryem suresinde, Hz. İsa’nın babasız olarak dünyaya gelişinin Allah için zor bir iş olmadığı şöyle anlatılıyor: *“Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım hâlde, benim nasıl çocuğum olabilir?” dedi. Cebrail, “Evet, öyledir. Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu, zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir” dedi.*³⁶⁶ Bir başka ayette de Hz. İsa’nın doğumunun, Hz. Âdem’in yaratılışı³⁶⁷ gibi olduğu bunun Allah için zor olmayacağı anlatılmıştır. Hz. Âdem’in yaratılışı ve Hz. İsa’nın ilka edilişi, Allah’ın yoktan var eden, her şeyden evvel tek bir ilah olduğunu sıfatlarının ortaya konulması içindir. Kıssada Hz. İsa’nın Allah’ın oğlu değil, insan olduğuna özellikle vurgu yapmış, böylece Allah’ın *“doğurmamış”* oluşu ortaya konmuştur.

İnsanların kendisini ayıplamasından dolayı üzülen ve susma orucu tutan Hz. Meryem, sorulan soruları cevaplaması için beşikteki bebeğe işaret etmiştir. Onlar şaşkın halde; *“Beşikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?” dediler. Bebek şöyle konuştu: Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi.”* Rasulullah devrinde yaşayan Hıristiyanlardan bazıları Hz. İsa’nın, Allah’ın oğlu olduğunu

³⁶³ Ya-sin 22/25.

³⁶⁴ Bkz. Râzi, *et Tefsiru-l Kebir*, XXI, 195-216.

³⁶⁵ Meryem, 19/16-34.

³⁶⁶ Meryem, 19/16-34.

³⁶⁷ Al-i İmran, 3/59.

söyleyerek onu yüceltiyorlardı. Bu kıssa O'nun ağzından tevhide ve Allah'ın tek ilah olduğuna işaret etmektedir.³⁶⁸

Meryem Suresinde Allah'a inanmamakta ısrar eden müşriklere, ataları kabul ettikleri, kendisi de babasına derin saygı duyan, Hz. İbrahim³⁶⁹ Allah'ın bir olduğu hakikatini babasına şöyle anlatır: *“Babacığım! İştmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?”*³⁷⁰ Hz. İbrahim'in, her ne kadar atası da olsa, babasının yanlış yolda olduğunu vurgulaması, atalarına derin saygı besleyen Mekkelilere, bir uyarı olsa gerektir. Yine Hz. İbrahim, putlara tapmanın şeytana tapma olduğu vurgulayarak, babasını ve tüm muhatapları şeytana uymamaları için uyarmaktadır. *“Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahmân'a isyankâr olmuştur.”*³⁷¹ Kendisinin o toplumda Allah'ın bir olduğuna ilk inanan olduğunu vurgulamış ve babasına yanlış yolda olduğunu söylemiştir. Bu şekilde onu Allah'a koştuğu ortaklardan vazgeçirmeye çalışmıştır. Bu kıssada dini koruma ilkesinin tevhid boyutu öne çıkarılmıştır.

Ashab-ı Kehf Allah'a olan gönülden bağlılıklarını şöyle ifade ederler; *“Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Biz asla O'ndan başkasına yalvarıp yakarmayacağız, (çünkü böyle bir şey yaparsak) çok çirkin bir şey dile getirmiş oluruz! dediler.”*³⁷² Kıssada, Allah'tan başka ilahların varlığı reddedilmiş, bunun çirkinliği gözler önüne serilmiştir.

Kehf suresinde üzüm bağları yan yana olan iki komşunun kıssası, anlatılır. Bunlardan biri, kendisine verilen nimetlerden dolayı kibirlenir, Allah'a şirk koşar, kıyameti ve Ahireti inkâr eder. Komşusu onu şu sözlerle uyarır: *“Seni topraktan, sonra bir damla sudan yaratan, sonra da seni (eksiksiz) bir insan şeklinde düzenleyen Allah'ı inkâr mı ediyorsun? Fakat O Allah, benim rabbimdir. Ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam.”*³⁷³

³⁶⁸ Meryem, 19/16-34.

³⁶⁹ Zemahşerî, *El Keşşaf*, c.III, s.17.

³⁷⁰ Meryem,19/41.

³⁷¹ Meryem,19/44.

³⁷² Kehf, 18/14

³⁷³ Kehf, 18/37-39.

Bu kıssada, Kureyş müşriklerinin, putlardan koruma, rızık ve yardım beklmelerinin anlamsızlığı hatırlatılırken, tek kudret sahibinin Allah olduğu temellendirilmiştir.

b. Nübüvveti İspat Bağlamında Dini Koruma İlkesiyle İlgili Kıssalar

Hz. Nuh, peygamberimizle benzeyen özellikleri ve tebliğdeki sabrı nedeniyle Kur'an'da birçok surede zikredilen peygamberlerdendir. Kamer suresinde, Hz. Nuh, Hz. Hud ve Hz. Salih kıssaları anlatılmıştır. Nuh'un kıssası "*Onlardan önce Nuh'un kavmi de yalanlamıştı.*"³⁷⁴ ayetiyle başlamış ve bu şekilde Kureyş'in kendisini yalanlaması ve deli olduğunu iddia etmesi nedeniyle büyük üzüntü çeken Rasulullah'a bunun peygamberler için olağan bir durum olduğu ifade edilmiştir. Hz. Nuh'un halkı onu yalanlamış, bu nedenle helak olmuştur. Bu manada muhataplarına geç olmadan kendilerine gelen elçiye iman etmeleri gerektiği hatırlatılmaktadır. "*Yok mu ibret alan?*" ayetinin tekrarlanması da bunu pekiştirmek içindir.³⁷⁵

Hz. Nuh'un kavminden sonra, Hz. Hud'un kavmi de kendilerine gelen elçiyi yalanlamış ve bu nedenle helake maruz kalmışlardır. Bu yüzden henüz ibret alma şansları olanlara kendilerine gelen elçiye iman etmeleri tavsiye edilmiştir.³⁷⁶

Müşriklerin, Rasulullah'a inanmamak için ileri sürdükleri bahanelerin daha önceki peygamberler için de söz konusu olduğu vurgulanmış, öncekilerin acı sonu hatırlatılarak inanmayanlara gözdağı verilmiştir. Rasulullah'a da kendisinden önceki peygamberlerin de aynı durumlarla karşı karşıya kaldıkları hatırlatılarak sabır ve sebatını kaybetmemesi için destek verilmiştir. Bu kıssalar dinin korunması için her türlü zorluğa göğüs germek gerekliliğini de, ifade etmektedir.³⁷⁷

³⁷⁴ Kamer, 54/9

³⁷⁵ Kamer, 54/9-17.

³⁷⁶ Kamer, 54/18-31.

³⁷⁷ Araf,7/66-72.

Hz. Salih'in kavmi de iman etmemiş, Kureyşliler'in iman etmemek için ileri sürdüğü bahanelerden³⁷⁸ biri olan; “İçimizden bir insana mı uyacağız?”³⁷⁹ sorusunu sormuşlardır. Yine peygambere ve getirdiklerine inanmayı reddetmişler azgınlıklarını artırmışlar ve bu nedenle helak olmuşlardır.

Hz. Salih kıssasında da dini koruma ilkesi yönünden çıkarılabilecek dersler bulunmaktadır. Kıssada geçen; “Allah'ın Devesi” ifadesiyle kastın, devenin mucizevî özellikleri değil, insanlardan bir sahibinin olmamasıdır.³⁸⁰ Fakirlerin bu deveden yararlandıklarını gören inkârcılar, çekememezlik nedeniyle onu öldürmüşlerdir. Zaten onlar, Hz. Salih'ten de mustaz'afı dinine kabul ettiği için, nefret eder olmuşlardı. Aynı mesaj, Mekke toplumuna ve tüm zamanlara ulaşmaktadır. Nitekim “Hucurat” suresinde insanların birbirinden üstün olamayacağı, üstünlüğün sadece takva ile olabileceği vurgulanır.³⁸¹ Hz. Salih'in kavmi örnek gösterilerek, Allah katında herkesin eşit olduğu ve peygamberin insanlar arasında ayırım yapmadan, tebliğini herkese ulaştırması gerektiği vurgulanmaktadır.³⁸²

Lut (a.s.)ın kavmi de ona inanmamış, ailesi hariç, hepsi helak olmuşlardı.³⁸³

Şimdiye kadar kıssası anlatılan tüm kavimlerin sonu helak, olmuştur. Ancak bu helaki sadece imansızlıkları değil, zulüm, haksızlık ve peygamberlerine hakaret etmeleri, inkârda aşırı gitmeleri ve meydan okuyarak azabı çağırmalarıdır. Kıssalar, bir yönüyle Rasulullah'a mesaj verirken, bir yönden de Kureyş'i uyarmakta ve aynı sona maruz kalmamaları için kendilerine çeki düzen vermeye çağırmaktadır. Arka arkaya gelen bu kıssaların tamamı, nübüvvet bağlamında dini koruma ilkesini içermektedir.

Peygamberlerini yalanlayan Hz. Nuh' (a.s.)un Hz. Hud' (a.s.)un Kavimleri ve Semud Kavmi'nin başına gelen felaket ve bunun nedeninin Allah'ın nebisini yalanlamak ve onu ciddiye almayarak adeta Allah'a cephe almak suretiyle

³⁷⁸ Furkan, 25/7; En'am, 6/8.

³⁷⁹ Kamer, 54/24.

³⁸⁰ Muhammed Reşit Rıza, et-Tefsiru-l Kur'an-il Hakim el Meşhur bi Tefsiri-l Menar, Daru-l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 1999/1420, c. VIII, ss. 442.

³⁸¹ bkz. Hucurat, 49/13.

³⁸² Araf, 7/73-79.

³⁸³ Kamer, 54/33, 34.

peygambere karşı gelmek ve onları engellemeye çalışmak olduğu görülür. Bu kıssalarla elçilere ilk karşı çıkanın Mekke müşrikleri olmadığı vurgulanmıştır. Kıssalar, muhataplara ibret olsun ve müminlerin imanını sağlamlaştırsın diye nübüvvetin ispatı bağlamında dini koruma ilkesi çerçevesinde nakledilmiştir.

Hz. Salih de selefleri gibi kavmini Allah'a imana davet etmiş, kendisi O'nun elçisi olduğunu söylemiş, ancak kavmi kendisine iman etmemiştir. Allah da Hz. Salih'in peygamberliğinin kanıtı olarak, dişi deve göndermiş ve onları uyarmıştır. Bilindiği üzere; "mucize, peygamberliği ispat için dini koruma ilkesi çerçevesinde" verilir. Bu kıssada, Hz. Salih'in peygamberliğini ispatlamak için, dişi deve gönderilir. Ama onlar, devenin ayaklarını keserek onu öldürürler ve sonunda da helak olurlar. Bilindiği üzere Kureyşliler de peygamberimize inanmamış ve O'ndan mucize getirmesini istemişlerdir. Bu kıssa, onların isteklerinin olumsuz neticeler doğuracağını, azabı istemekte Semud kavmi gibi aceleci olmamaları ve kendilerine gönderilen elçiye uymaları gerektiği yönünde bir hatırlatmadır.³⁸⁴

Hz. Musa'nın, velisi olan Firavun'la mücadelesi birçok kıssada anlatılmıştır. Gücüne ve malına güvenen Firavun hakir gördüğü halktan çıkmış bir peygamberi kabule yanaşmamış, ona iman edenleri acımasızca cezalandırmıştır. Hz. Musa Kur'an'ın ifadesiyle dokuz mucize ile gelmiş, "*gerçek şu ki, ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim.*"³⁸⁵ diyerek peygamberliğini ilan etmiş, ama Firavun O'nun peygamber oluşunu kabule yanaşmamış, yine de mucize istemiştir; "*Bir işaret, bir alamet getirdiysen, göster bakalım; tabi, doğru sözlü biriysen!*" dedi. Hz. Musa mucizelerini gösterince; "*Doğrusu, çok şey bilen usta bir sihirbazmış bu*" diyerek Hz. Musa'nın sihirbaz olduğunu iddiasında bulunmuştur.³⁸⁶ Burada inanmak için mucize bekleyenlere bir anlamda uyarı yapılarak, inanmak isteyenlerin mucizeye ihtiyaç duymayacağı vurgulanmıştır.

Ârâf Suresinde ise,³⁸⁷ kendilerine kitap verilmeyen bir kavimden gelen elçiye uyan Tevrat ve İncil sahipleri övülmekte, gelen elçinin onların üzerindeki

³⁸⁴ Araf, 7/73-79.

³⁸⁵ Araf, 7/103-136.

³⁸⁶ Araf, 7/103-136.

³⁸⁷ Araf, 7/148-154.

zorlukları kaldıracığından bahsedilerek, böyle bir peygambere uyanların kurtuluşa ereceğini bildirmektedir.

Yine Araf suresinde,³⁸⁸ İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerin, inanmamakta ısrar eden toplumu uyarma sebepleri şöyle anlatılır: *“Allah’ın helâk edeceği veya şiddetli bir azaba uğratacağı bir kavme ne diye (boş yere) öğüt veriyorsunuz? Onlar da, “Rabbinize bir mazeret beyan etmek için, bir de belki Allah’a karşı gelmekten sakınırlar diye (öğüt veriyoruz)”* Böylece Allah iman etmeyen toplumlara, uyarıcı gelmesinin sebebi açıklanmış, nübüvvetin gerçekliğine işaret edilmiştir.³⁸⁹

Ya-sin suresinde bahsi geçen kasaba halkı kıssasının ağırlıklı konu alanı, elçilerin gönderilişi ve onların tebliği eksiksiz gerçekleştirmesidir. Bu kasabaya önce iki elçi, sonra bir üçüncü elçi gönderilmiştir. Ancak hepsi de yalanlanmıştır. Elçiler, tebliğ görevini yaparken bir karşılık beklemedikleri halde, kimse onlara inanmamış, şehrin ucundan bir adam çıkagelmiş ve kavmine elçilere inanmalarını söylemiştir. Ancak onlar inanmak şöyle dursun, elçileri ve onlara iman eden kişiyi öldürmüşlerdir. Kıssayla Peygamber sayısının artmasının, iman eden kişi sayısını artırmayacağı beyan edilmiştir. Kıssa bir yönüyle nübüvvetin gerçekliğini açıklamış, diğer yönden de tebliğ vazifesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır.³⁹⁰

Kendisine inananların sayısının az olması nedeniyle alay edilen peygamberlerden biri de; Hz. Nuh’tur. Güçlü ve soylular Hz. Nuh’un uyarılarını dinlememiş, hatta fakirleri kovarsa kendisine inanabileceklerini söylemişlerdir. *“Sana hep aşağılık kimseler uymuş iken, biz hiç sana inanır mıyız?”* Hz. Nuh bunu kabul etmeyince ona inanmayacaklarını söylemişlerdir.³⁹¹ Bu ayetlerde imanın koşulsuz olması gerektiği ve bir peygamberin tercih yaparak, istediğini çağırma lüksüne sahip olmadığı vurgulanmıştır. İnanmış olmak için peygambere ve getirdiklerinin tamamına inanmanın gerekliliği ortaya konularak, tebliğde ayırımın söz konusu olamayacağına değinilmiştir.

³⁸⁸ Araf, 7/160-167.

³⁸⁹ Ebu’l Haccac Mücahit b. Cebr el Kuraşi el-Mahzumi, *Tefsiru Mucahid*, Daru-l Kitabu-l İlmiyye, Beyrut, 2005/1426, s.88.

³⁹⁰ Ya-sin, 36/17.

³⁹¹ Şuara, 26/105-121.

Bu olayın benzeri Mekke toplumunda da yaşanmış, ileri gelenler kölelerin dinine mi gireceğiz? diye Rasulullah ile alay etmişlerdir. Peygamberimizin amcası Ebu Leheb, “*Müslüman olursam bana ne var?*” diye sormuş, Peygamberimiz de: “*Müslümanlara ne verilirse, sana da o verilir!*” buyurmuştu. Ebu Leheb: “*Onların üzerinde, benim için bir üstünlük olmayacak mıdır?*” diye sormuş, Peygamberimiz; “*daha ne istersin?!*” buyurunca, Ebu Leheb: “*Benim şu sıradan insanlarla bir tutulacağım bu dine yuh olsun!*” demiştir.³⁹² Kıssa, peygamberlerin her inanana eşit mesafede olduğunu hatırlatmış. Aynı zamanda kıssada Allah katındaki üstünlüğün, sadece takva ile olacağı vurgulanmıştır.

Hız. Şuayb kavmini Allah’a iman’a davet etmiş ve Eyke halkı onu yalanlamıştır. Hız. Şuayb, güvenilir bir kimse olduğu hiçbir karşılık beklemediği halde çok azı ona iman etmiştir.³⁹³ Anlatılan bu kıssaların hepsinin Asr-ı Saadette bir benzerinin olması dikkat çekici bir husustur. Hız. Şuayb güvenilir bir elçi olduğunu söyleyerek, insanların kendisine güvendiğine ve doğru sözlü olduğuna dikkat çekmiş, nübüvvet konusunda da yalan söylemediğini vurgulamıştır. Rasulullah da güvenilirliği nedeniyle el-Emin lakabını almış, insanlar her tür emanetini ona teslim etmişlerdir. Bu da nübüvvetin gerçekliğinin ispatlanması yolunda önemli bir delildir.

Neml suresinde Hız. Süleyman’ın haberleşme işlerini yürüten kuşun ağzından, Allah’tan başka nesnelere tapan bir kavmin, yanlış yolda olduğu şöyle anlatılmıştır: “*Şeytan, onlara yaptıklarını süslü göstermiş ve böylece onları yoldan çıkarmış. Bu yüzden de onlar doğru yolu bulamıyorlar.*” “Hüd hüd”, kavmin tevhit ilkesinden saptığını haber vermiştir. Hız. Süleyman onları imana çağırınca, elçilerini hediyelerle göndererek ondan emin olmak istemişler, ancak Hız. Süleyman, malları iade etmiş böylece iman etmezlerse hediye göndermelerinin değersiz olduğunu ima etmiştir. Sebe melikesini ülkesine davet etmiş daha o gelmeden önce tahtını getirtmiştir. Sebe melikesi, Hız. Süleyman’ın billur sarayına gelip, ona verilen nimetlerin büyüklüğünü göründe onun peygamber olduğunu anlamış ve “*Ey Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmetmişim. Şimdi ise Süleyman ile birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah’a teslim oldum*”

³⁹² Taberî, *Camii-l Beyan*, c. XI, ss.90-93.

³⁹³ Şuara, 26/176-180.

diyerek iman etmiştir.³⁹⁴ Bu kıssada, kral da olsa bir peygamberin öncelikli görevinin tebliğ olduğunu, bunu yaparken de her türlü ikna yöntemini kullanması gerektiği, son çarenin mücadeleye girmek olduğu anlatılarak, Rasulullah'ın nübüvvetinin doğruluğuna delil getirilmiştir.

Zülkarneyn Allah'ın ilim verdiği bir hükümdardır.³⁹⁵ “*Biz onu yeryüzünde kudret sahibi kıldık ve kendisine her konuda (amacına ulaşabileceği) bir yol verdik. Her kim zulmederse, biz onu cezalandıracağız. Sonra o Rabbine döndürülür. O da kendisini görülmedik bir azaba uğrattır dedi. Her kim de iman eder ve salih amel işlerse, ona mükâfat olarak daha güzeli var. (Üstelik) ona emrimizden kolay olanı söyleyeceğiz.*” O, dünyada makam ve izzet sahibidir. O ve ona inananlar ahirette de kazananlardan olacaktır. Kısaca Zülkarneyn kendisine bahşedilen bu ilmin ve hükmetme gücünü merhametle kullanmış, fitne kapılarını kapatmış ve insanlara yardım etmiştir. Bu nimetlerin Rabbi tarafından olduğunu ve yine onun isteğiyle son bulacağını bildirmiştir.³⁹⁶

Bu kıssa Hz. Muhammed'i Zülkarneyn ile özdeşleştirir. Çünkü o da zalimler hariç, af yolunu tutan merhametli bir peygamberdir. Yaptığı işin karşılığı olarak bir ücret beklemez ve O'na inananlar kıyamet günü bu dünyadakinden daha güzel bir ödülü hak ederler.³⁹⁷ Bu kıssa da dini koruma bağlamında nübüvvet ve ahiret'e inanmaktan bahsedilmektedir. Peygamberlerin niteliklerine, salih amel işleyen kulun kıyamet günü alacağı mükâfata vurgu yapılmıştır.

İsrail oğulları savaşmaları için kendilerine bir kral gönderilmesini istemişlerdi. Ancak “Tâlut” komutan olarak gelince O'nu beğenmemiş, “bu bizi nasıl yönetir” demişlerdi. Hâlbuki Allah peygamberliği istediğine verebilirdi. “*Şüphesiz Allah, onu sizin üzerinize seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı. Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.*”³⁹⁸ Rasulullah gelinceye kadar peygamber bekleyen Yahudiler, peygamberin Araplardan gelmesi üzerine, onu reddetmişlerdi. Oysa nübüvvetin kime

³⁹⁴ Neml,27/20-44.

³⁹⁵ İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis,1-7*, trc. Mehmet Baydaş, Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, İst., 1997, c.3, ss. 520-528.

³⁹⁶ Kehf, 18/83-99.

³⁹⁷ Kehf, 18/83-99.

³⁹⁸ Bakara, 2/247.

verileceğine insanların değil, Allah karar verirdi. Bu kıssa, inananlara peygamber seçiminin Allah tarafından gerçekleştirildiği ve bu nedenle seçilmiş elçiye uymalarının kendilerine hayır getireceğini vurgulamaktadır

c. Ahiret ve Gayb Bağlamında Dini Koruma İlkesiyle İlgili Kıssalar

Kalem suresinde anlatılan bahçe sahiplerinin kıssası, bir yönüyle dini koruma ilkesine yöneliktir. Kıssa, kendilerine çok güvenerek inşallah deme zahmetine katlanmayan, Allah'ın kendilerine verdiği malı fakirlerden kaçırmaya çalışan, bahçe sahiplerinin, akıllarını başlarına toplayan bir felakete son bulur. Bahçelerini tanıyamayan sahipleri yanlış yaptıklarının farkına varırlar. Şöyle dua ederler; *“Umulur ki, Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz artık Rabbimizi arzulayanlarız.” İşte böyledir azap! Ahiret azabı ise elbette daha büyüktür; ah bir bilselerdi!*³⁹⁹

Bu kıssa, inanmak istemeyenlere verilen nimetlere nankörlük etmemeleri ve bir an önce iman etmeleri için yapılmış bir uyarıdır. Onlara içerisinde buldukları nimetlerden bir anda uzaklaştırılabilecekleri, dolaylı olarak anlatılmaktadır. Sabah kalktıklarında bahçelerini kuru otlarla dolu “ölmüş gibi” buldular, *“Umulur ki, Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz artık Rabbimizi arzulayanlarız. İşte böyledir azap! Ahiret azabı ise elbette daha büyüktür; ah bir bilselerdi!”*⁴⁰⁰ ayetleri ile bahçe sahiplerinin hatalarından döndükleri anlatılmış, ölümden sonra dirilme ve ahiret sahneleri canlandırılarak müşrikler, ahirete imana davet edilmişlerdir.

Kıssaların bir kısmında Ahiret hayatı ve gayb âleminden bahsedilerek veya bunların ispatı yapılarak dini koruma ilkesi gerçekleştirilir. Ashabu-l karye kıssası da, bunlardan biridir. Yukarıda da ifade edildiği üzere üç nebiye iman etmeyen kasaba halkından bahsedilir. Kıssanın sonunda ise halk tarafından taşlanarak öldürülen kimse, cennete girer ve “keşke halkım bilseydi” diye hayıflanır. Kıssa

³⁹⁹ Kalem, 68/17-33.

⁴⁰⁰ Kalem, 68/17-33.

bu yönüyle öldükten sonra dirilme hesap ve cezanın varlığını vurgulamaktadır. Bu yüzden ahirete iman bağlamında dini koruma ilkesi kapsamında yer alır.⁴⁰¹

İnsanların, peygamberleri inkâr sebebinin; öldükten sonra dirilip hesap vermeye yani ahirete inanmamak olduğu görülür. Bu kıssada, dini koruma ilkesinin önemli yapı taşlarından olan ahirete imandan söz edilmektedir. “*Yoksa onu görmüyorlar mıydı (ki ibret almadılar)? Hayır! (Görüyorlardı fakat) tekrar dirilmeyi ummuyorlardı.*”⁴⁰² Öldükten sonra dirilmeye inanmayanlar sadece geçmiş ümmetler değildi. Mekkeli müşrikler de öldükten sonra dirileceklerine ihtimal vermiyorlardı. Yasin suresinde bu durum açıkça ifade edilmektedir.⁴⁰³

Hz. Hud’un kavmi de ahirete inanmıyor,⁴⁰⁴ tevhide aykırı olarak heykeller yapıyor, onlara kulluk ediyorlardı. Hz. Hud’a inanmıyorlardı. Hatta azabı çağırıyorlardı. Bu da ahirete inanmadıklarının göstergesiydi. “*Çünkü ben, sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum. Onlar ise Hz. Hud’a Sen ister öğüt ver, ister öğüt verenlerden olma, bize göre birdir. Bu, öncekilerin geleneklerinden başka bir şey değildir. Biz azaba uğratılacak da değiliz.*” diyerek ahiret ve azab diye bir şeyin olmayacağını söylediler.⁴⁰⁵ Bu kıssada eskilerin masalları diye yalanladıkları helakin ve ahiretin mutlak geleceği belirtilmiş, Mekkeli müşriklerin de “*eskilerin masalları*”, “*çürümüş kemiklere kim can verecek*”⁴⁰⁶ diye inkâr ettikleri ahirete inanmaları için bir hatırlatma yapılmıştır.

Yüce Allah’ın sıfatlarından biri olan geleceği bilmekle ilgili iddiaları bulunan yaratıkların, sadece boş hayaller içerisinde oldukları, aslında; gözlerinin önündekini bile Allah istemedikçe göremeyecekleri ve dolayısıyla gayb bilgisinin sadece Allah’a ait olduğu, vurgulanmıştır. Cinlerin, gayb bilgisine sahip olmadıkları ayette şöyle ifade edilmiştir. “*Süleyman’ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun ölümünü onlara ancak değneğini yemekte olan bir kurt gösterdi. Süleyman’ın cesedi yıkılınca cinler anladılar ki, eğer gaybı bilmiş olsalardı aşağılayıcı azap içinde kalmamış olacaktı.*”⁴⁰⁷ Sebe suresinde de anlatıldığı

⁴⁰¹ Ya-sin, 36/ 13-30.

⁴⁰² Furkan, 25/35-40.

⁴⁰³ Ya-sin, 36/78.

⁴⁰⁴ Taberî, *Camiu-l Beyan*, c.XI, ss. 92-93.

⁴⁰⁵ Şuara, 26/123-139.

⁴⁰⁶ Ya-sin, 36/78.

⁴⁰⁷ Sebe, 34/13-14.

üzere; Allah'tan başka hiçbir kimsenin, gaybı bilme yetkisine sahip olmadığı açıktır. Allah'ın her şeye Kadir oluşu, gaybı yalnız, onun bilmesi,⁴⁰⁸ ele alınarak dini koruma ilkesine vurgu ön plana alınmıştır.

Mümin suresinde,⁴⁰⁹ Hz. Musa'nın peygamber olarak gönderilmesi üzerine; Firavun, Karun, Haman üçlüsü onu reddederek sihirbaz olduğunu söylerken, yine ileri gelenlerden olup, imanını gizleyen, bir saray insanından bahsedilmektedir. Bu adamın misali, Mekke döneminde de bulunmaktaydı. Firavun ve yandaşlarını Ebu Cehil, Ebu Leheb gibileri temsil ederken, iman eden saray adamını da Hz. Ebu Bekir, Hz. Hamza gibi asil zenginler temsil etmekteydi. Bu kişi, Firavun ve diğerlerinin ahirete inanmaya çağırır. Çünkü öldükten sonra dirilmeye hesap ve cezaya inanırlarsa yaptıkları bu kötülüklerden vazgeçeceklerini düşünmektedir. Onların ahirete inanmalarını sağlamak için, şöyle delil getirir: *“Eğer yalancı ise, yalanı kendi aleyhinedir. Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir.”* diyerek Müslüman olduğunu itiraf eder ve insanları ahiretin varlığına, hesap, ceza ve mükâfâtın varlığına inandırmaya çalışır. *“Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı ancak (geçici) bir yararlanmadır. Ahiret ise ebedî olarak kalınacak yerdir.”* *“Kim bir kötülük yaparsa, ancak onun kadar ceza görür. Kadın veya erkek, kim, mü'min olarak salih bir amel işlerse, işte onlar cennete girecek ve orada hesapsız olarak mızıklandırılacaklardır.”*⁴¹⁰ Bu kıssa dini koruma ilkesinin ahirete iman boyutunu vurgulamıştır.

Kıssanın devamında Firavun'un ve ona tabi olan zayıfların cehennemdeki durumlarını canlandıran bir sahne vardır. Kıssaya göre, Firavun ve ona inananlar, kıyamet günü de azabın en şiddetlisini görecektir ve cehennemde bir günlük olsun azabın kesilmesi için meleklerin dua etmelerini isteyeceklerdir. Ancak bu asla gerçekleşmeyecektir.⁴¹¹ Bu örneğin bu kadar canlı olmasının nedeni, ahiret inancını, hesap ve cezanın varlığını, kalplere yerleştirmek, bu şekilde dinin korunmasını sağlamaktır.

⁴⁰⁸ Râzi, *et Tefsiru-l Kebir*, c.XXV, ss215-216.

⁴⁰⁹ Mü'min, 40/ 23-50.

⁴¹⁰ Mü'min, 40/ 23-50.

⁴¹¹ Mü'min, 40/ 23-50.

Kasas suresinde, Hz. Musa'nın kavminden olmasına rağmen, “*Şüphesiz Kârûn, Mûsâ'nın kavmindendi.*” böbürlenene ve zenginliğinden dolayı övünen, Karun'un örneği verilmiştir. Kıssada, Ahiret'e iman edenlerin kazançlı çıkacağı, onu inkâr edenlerin yok olup gideceği ifade edilmiştir. “*Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır dediler.*” Karun'a özenenler hazinesi yerin dibine geçince şöyle söylediler: “*Allah, bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki kâfirler iflah olmayacak.*”⁴¹² Malı ve kendisi yere batırılan “Karun”, örneğinden hareketle, Allah'ın kudretinin her şeye yeteceği, böbürlenip kendini üstün görenlerin eninde sonunda ölüp hesaba çekileceği vurgulanmış, ahirete iman bağlamı üzerinden dini koruma ilkesi pekiştirilmiştir.

Duhan suresinde⁴¹³ Hz. Musa'nın Firavunla mücadelesi anlatılmıştır. Firavun'un kavmine gelen peygamber “*Ben güvenilir bir peygamberim. Allah'a karşı ululuk taslamayın. Çünkü ben size apaçık bir delil (mucize) getiriyorum.*” diyerek peygamberliğini açıklamış, insanların kendisine yapacakları eziyeti de Allah'a havale etmiştir. Kendisine inanmayanların, kendisinden uzak durmalarını, getirdiği dine saygı göstermelerini istemiştir. “*Sizin dininiz size benim dinim banadır.*”⁴¹⁴

Ashab-ı Kehf kıssasının nuzul sebebini İbn Abbâs şöyle anlatıyor: “*Kureyş müşrikleri birkaç kişiyi, Medine'de bulunan Yahudi hahamlarına gönderdiler ve onlara şöyle dediler: Yahudi hahamlarına Muhammed'i sorun; onun niteliklerini onlara söyleyin, söylediklerini nakledin. Onlar ilk kitapların sahipleridir. Bizde olmayan peygamber haberleri onlarda vardır. Dediler ki; Sizler Tevrat ehlisiniz. Bizim şu arkadaşımızdan bize haber vermeniz için; onun bu iddiasında doğru olup olmadığını biliyor musunuz diye size sormaya geldik. Yahudi hahamları şöyle akıl verdiler: Şimdi size söyleyeceğimiz üç şeyi ona sorun. Eğer onları bilirse o Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. Ona çok eski zamanlarda geçmiş gençleri sorun; durumları neydi? Ona çok dolaşan ve yeryüzünün doğularına, batılarına kadar ulaşıp dolaşan adamı sorun; haberi*

⁴¹² Kasas, 28/76, 78-82.

⁴¹³ Duhan, 44/ 17-33.

⁴¹⁴ Kafirun, 109/6.

neydi? Bir de ona ruhu sorun ki o nedir? Şayet size bunları haber verirse bilin ki o peygamberdir, ona tâbi olun. Yok, eğer haber veremezse bilin ki kendinden uyduruyor. Kureyşliler Hz. Peygamber (sa)'e geldiler ve: Ey Muhammed, bize haber ver bakalım diyerek Yahudi hahamlarının sormalarını istedikleri soruları sordular. Hz. Peygamber (sa) de "İnşaallah" demeyi unutarak: Sorduklarınızın cevabını size yarın haber vereceğim buyurdular. Bunun üzerine Kureyşliler, O'nun yanından ayrıldılar. Allah'ın Rasûlü on beş gün boyunca bekledi. Bu esnada Allah, kendisine bu konularda hiçbir vahy göndermedi. Ama sonunda Cibrîl geldi ve Kehf Sûresi'ni getirdi ki, onda sordukları o gençlerin ve o çok dolaşan adamın haberi Bir de Sana ruhtan soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir ve size ilimden çok az bir şey verilmiştir."⁴¹⁵ âyetini getirdi."⁴¹⁶ Bu kıssanın ana konusu, Ahiret'e iman ve ölümden sonra dirilmeyi, kapsamaktadır. Kehf gençleri, uykudan uyanınca birbirlerine ne kadar kaldıklarını sormuşlardır. Bu, tıpkı kabirlerinden kalkan ölülerin soruşturmasına benzemektedir.⁴¹⁷ Dirilme sahnelerini hatırlatması nedeniyle, Ahiret'e iman bağlamında zikredilmiş bir kıssadır. İlk ayette ki yerme de öldükten sonra dirilmeyi anlatan onca kevnî mucizeye karşılık hala böyle bir örnek istemelerini gereksizliği nedeniyledir.

Kehf kıssasında, gençlerin nasıl uyutulduğu anlatılmıştır. "İşte bu yolla (insanların) dikkatini onların kıssası üzerine çektik ve onların başına gelenler konusunda aralarında tartıştıkları zaman bilsinler ki, Allah'ın vaadi bütünüyle gerçektir ve Son Saat'in gelip çatacağına hiç şüphe yoktur."⁴¹⁸ Ayetlerden de anlaşılacağı üzere bu kıssa Ahireti ispat ve dini koruma bağlamında incelenmelidir.⁴¹⁹

Kehf suresinde anlatılan iki adam kıssasında,⁴²⁰ da bir önceki kıssada olduğu gibi gayb vurgusu öne çıkmaktadır. Öldükten sonra dirilme, kıyamet, bunların yaratıcısı olan Allah'a ve ahirete iman konuları dini koruma ilkesi çerçevesinde vurgulanmıştır. Kıssa üzüm bağları olan iki komşu tarla sahibinden bahsetmektedir. Bağlardan birisi diğer bağdan daha gösterişli ve güzel olduğu

⁴¹⁵ İsrâ, 17/85.

⁴¹⁶ Fahrettin Râzi, *et- Tefsiru-l Kebir*, XXI, ss70-75; Taberî, *Camiu-l Beyan*, IX, 155-157.

⁴¹⁷ Ya-sin, 36/ 52.

⁴¹⁸ Kehf,18/10-22.

⁴¹⁹ Kehf, 18/9-26.

⁴²⁰ Kehf, 18/32-43.

için, bağı sahibi kibirlenerek kendini üstün görmekte ve bahçesinin asla yok olmayacağını düşünmektedir. Bir ihtimal ölürse de iyi bir karşılık bulacağı kanaatindedir. “*Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbime döndürülsem bile andolsun bundan daha iyi bir sonuç bulurum.*”⁴²¹ Bu kıssa, iman eden fakir Müslümanları aşağılayan zengin müşriklerin durumunu temsil etmektedir. Sure Mekke’de indirilmiştir ancak, “*bize ancak sayılı günler azap dokunur.*”⁴²² veya “*Cennet yalnız bizim içindir.*”⁴²³ diyen Yahudilerin söylemlerini de hatırlatmaktadır. Sonuç olarak kıssa, dünyada kendisine nimet verildi diye yakınlarını hakir gören ve kendinin iki dünyada kazanacağını zanneden kâfirlere uyarıda bulunmaktadır. Ayrıca Allah’a ve ahiret gününe inanmayanların yaptıkları amellerin, dünyadaki kazançlarının, kendilerine fayda vermeyeceği de dini koruma ilkesi çerçevesinde vurgulamıştır.

Hızır kıssası⁴²⁴ Kur’an’daki anlaşılması en zor kıssalardan birisidir. Bu zorluk olayların anlaşılmasıyla ilgili zorluk değil olayların gerçekleşme şekliyle ilgili zorluktur. Bir Müslüman’ın masum bir çocuğun öldürülmesi, bir peygamberin bu yanlışa engel olmamasını, salih kişinin peygamberden üstün meziyetlere sahip olmasını anlamlandırabilmesi güçtür. Kıssanın anlatılış maksadıyla ilgili birkaç yorum yapılmıştır. Bunlardan biri de Kadı Beydâvi’ye aittir. O, bu kıssanın maksadını özetle şöyle açıklar: İnsan sahip olduğu ilimle övünmemelidir. Görünüşte kötü olan hadise, gerçekte hayırlı olabilir. Dolayısıyla olayların derin boyutu düşünülmeli, hocaya hürmet etmeli, hata yapanın hatası düzeltilmeli, ancak hatada ısrar ederse onunla ilişkiyi kesmelidir.⁴²⁵ Bir başka yorum ise “*bu kıssa âlim bile olsa herkesin her şeyi bilemeyeceğidir.*”⁴²⁶ Muhammed Hamidullah, bu kıssanın mitolojik olduğu imasını yapmıştır.⁴²⁷ Kıssadaki kişilerin belirsizliği, zaman, mekân açısından bilinemezlik ve olayların akışında bulunan çok da doğru görülmeyen hususlar kıssanın temsili olabileceğini düşündürmektedir. Müfessirlerin görüşlerine ilave olarak kıssanın maksadı,

⁴²¹ Kehf, 18/35-36.

⁴²² Bakara, 2/80.

⁴²³ Bakara, 2/94.

⁴²⁴ Kehf, 18/60-82.

⁴²⁵ Ebu Said Nasıruddin Abdullah b. Ömer el-Beydavi, *Envaru’t Tenzil ve Esraru’t Te’vil*, Tahk. Kadı Nasıruddin Ebi Said, Dersaadet, İst, trs. c.III, s.17-18.

⁴²⁶ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İst. 2003, c.I, s.568.

⁴²⁷ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s.568.

anlaşılamayan olayların iç yüzünün ahirette bilinebileceği ve bazı hakikatlerin bu dünyada görülmesinin güçlüğü konusunda mesajlar içermektedir.

Harut ve Marut⁴²⁸ isimindeki melek ya da meliklerden (Hz. Süleyman ve Davud) büyü ve sihir öğrenen insanlar onu kötü yolda kullandılar. Fakat Onlar, Allah istemedikten sonra kimseye zarar veremediler. *“Hâlbuki onlar, Allah’ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı.”* Bu ilmi öğrenenler kötülük maksadıyla kullandığından, küfredenlerden oluyordu. *“Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Ahiret’e inandıkları halde eğer onlar iman edip Allah’ın emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı, Allah katında kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı. Keşke bilselerdi.”*⁴²⁹ Bu kişiler Allah’a ve ahiret gününe iman ettiklerini söylüyorlar ancak, ufak bir dünya menfaati karşılığı kötülük yapıyorlardı. Bu işi yapmayı iman edip salih ameller işleselerdi, Allah katındaki mükâfatları büyük olacaktı. Bu kıssa, Allah’ın kuvvet ve kudretinin her şeyin üstünde olduğu ve o istemedikten sonra sihir ya da büyüyle insanların iradesinin engellenemeyeceğini hatırlatmaktadır. Büyü ve sihre olan ilginin insan için bir imtihan olduğu, bu yüzden bu konularda şeytana uymamak gerektiği, dinin koruması için insanların zihnini karıştıran bu tür şeylerden uzak durmak gerekliliği vurgulanmaktadır.

Rasulullah zamanında da sihirle uğraşan ve O’na zarar vermeye çalışan Yahudi büyücüler bulunmaktaydı. Kıssada Allah’ın izni olmadıkça öğrendikleri büyüünün hiçbir gücü olmayacağı ortaya konmuştur. Sonuç olarak kıssa, Allah’ın ilminin sonsuzluğu ve büyücülük yapanların, ahirette kaybedenlerden olacağı vurgusu yapılarak dini koruma ilkesinin temelleri sağlamlaştırılmıştır. Ayrıca kıssa gayb haberlerini, Allah’ın izni olmadıkça kimsenin bilemeyeceği belirtilmiştir. Kıssa bu yönüyle, ahiret ve gayb haberleri bağlamında dini koruma ilkesinin kapsamına giren bir kıssadır.

⁴²⁸ Bakara, 2/102-103.

⁴²⁹ Bakara, 2/102-103.

Helak olmuş kasabaya uğrayan adam,⁴³⁰kendi kendine öldükten sonra dirilme nasıl olur diye sormuş, Allah da ona bunu bizzat yaşatarak öğretmiş ve bu kıssayı da anlatarak öldükten sonra dirilmenin bir hakikat olduğunu ortaya koymuştur.⁴³¹ Kıssa ahirete iman bağlamında dini koruma ilkesine yönelik olarak anlatılmıştır.

Hız. İbrahim'in ölümü nasıl dirilttiğini anlamak istediğinden bahseden kıssada⁴³² da, öldükten sonra dirilmeye ve ahirete imanı desteklemeye yönelik deliller yer almaktadır. Kıssada, Allah'ın kudretinin sonsuz olduğuna vurgu yapılmıştır.

d. Kullukla İlgili Dini Koruma ile İlgili Kıssalar

Hız. Musa'nın mücadelesi en büyük düşmanı Firavun'u alt etmesiyle sona ermemiş, denizden sağ salım geçen İsrail oğulları *"kendilerine ait putlara tapan bir kavme rastladılar. İsrail oğulları, "Ey Mûsâ! Onların kendilerine ait ilâhları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilâh yapsana"* dediler. Allah'tan başkasına ibadet edilmeyeceğini bildikleri halde Mısırlıların tanrılarını beğendiler ve böylece ibadetlerini yanlış yere yönlendirdiler. Devamında gelen ayetlerde ise; iman ettiğini iddia edenlerin, imanlarına şirk ve batıl inanışlar karıştırmaması gerektiği vurgulanarak kulluğun yalnız Allah'a yapılması gerektiği beyan edilmiştir. Dinin, hurafe ve batıl inançlarla boşa çıkarılmaması gerektiği vurgulanmıştır.⁴³³ Bu kıssa imandan sonra batıl inançlara geri dönerek, dini bozacak düşüncelere karşı dikkatli olmak gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu olayın benzeri Rasulullah zamanında yaşanmıştır. Ebu Vâkid el-Leysî diyor ki; *"Biz, Rasulullah (s.a.v.) ile beraber Mekke fethinden sonra oradan çıkıp Huneyn'e giderken yolda kâfirlerin, saygı gösterdikleri ve silahlarını üzerine astıkları bir sedir ağacına rastladık. Bu ağaca onlar, "Askılı ağaç" diyorlardı. Daha ilerde biz de yeşil ve büyük bir sedir ağacına rastladık. Dedik ki: Ey Allah'ın Resulü, kâfirlerin o askılı ağacı gibi bize de bir ağaç edin. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.): Allahu ekber, hiç böyle şey olur mu? Bu söz, İsrail oğullarının, Hız.*

⁴³⁰ Bakara, 2/259.

⁴³¹ Esed, Kur'an Mesajı, c.I, s. 79.

⁴³² Bakara, 2/260.

⁴³³ Araf,7/138-145.

Musa'ya; Ey Musa, bunların nasıl ilahları varsa bize de öyle ilah yap! demelerine benzer. Şüphesiz ki sizler, sizden Öncekilerin izini takip ediyorsunuz.”⁴³⁴ buyurdu. Görüldüğü gibi, Allah'tan başkasına ibadet etmeme hususunda gerçek bir teslimiyet göstermek gerekmektedir.

Araf suresinin devamındaki ayetlerde Hz. Musa'nın Tur'a gidişinin hemen ardından, Sâmirî adlı kişinin, böğüren buzağı yapması İsrail oğullarının kafasını karıştırmış ve bazıları şirke düşmüş bazıları da tereddütte kalmıştır. İmanlarına şirk karıştırmışlar, böylece ibadetin yalnız Allah için olacağını unutmuşlardır. Peygamberlerin bir şekilde uzaklaşması sonucu topukları üzerinde geri dönmüşlerdir.⁴³⁵ Bu da Al-i İmran suresindeki şu ayeti hatırlatılmaktadır. *“Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.*”⁴³⁶ Bu ayetlerden de anlaşıldığı üzere Hz. Musa'nın kavmi Allah'a inanmakla birlikte içlerindeki put sevgisini ve bağlılığını atamamışlardır. Bu nedenle kıssa, Müslümanların bunu başarması gerektiğine, ibadetin yalnız Allah'a has kılınarak yapılmasının önemine vurgu yapmaktadır. Gücü put olarak kabul etmeye karşı dikkatli olmak gerektiği, içerisine şirk bulaştırmaksızın iman etmek gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Kıssa Allah'ın rahmet sıfatının büyüklüğünden ve tövbeleri kabul edeceğinden ve Peygamberlere iman gerekliliğinden bahsetmektedir.

Ayetlerin devamında gelen *“aşağılık maymunlar olun”*⁴³⁷ ifadesi hakkında tabiin Müfessirlerinden Mücahid; onların *“kalpleri maymunlaştırıldı”*⁴³⁸ diyerek onların düşmanlarının tanrılarını bile ilah edinerek ruhen maymunlaştıklarını vurgular. Ragıp el İsfahani⁴³⁹ ise aynı ifade için *“iştah ve arzularına gem vuramayan taşkın insanlar manasında kullanılmaktadır”* der.⁴⁴⁰ Haramlardan uzak

⁴³⁴ Taberî, *Camii-l Beyan c.XIII*, s.81.

⁴³⁵ Al-i İmran, 3/144.

⁴³⁶ Al-i İmran, 3/144.

⁴³⁷ Araf, 7/166.

⁴³⁸ Mücahit, *Tefsiru Mucahid*, s.88.

⁴³⁹ Ragıp el İsfahani, *el- Müfredat*, s. 666

⁴⁴⁰ Mücahit, *Tefsiru Mucahid*, s. 88.

durmamak ve hangi ilaha ibadet edeceğini bilememek, Allah'ın yasaklarını ufacık bir menfaat karşılığında değiştirmek "maymunlaşmanın" göstergesidir.

Meryem Suresinde henüz beşikte olan Hz. İsa kendisine emredilenleri sayarken "*Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti.*"⁴⁴¹ Hz. İsa, Namaz kılmanın ve zekât vermenin kendisi için de emredilen bir ibadet olduğunu ifade ediyor. Demek ki ibadetler dinin kemal bulmasını sağlamaktadır.

Meryem suresinde Hz. İbrahim'in Allah'ın varlığını ve birliğini kavraması sonucunda hiç itibar etmediği putlara tapması hususunda babasıyla tartışır. İbadetin putlara yönlendirilmesinin manasızlığını ifade etmek için babasına şöyle söyler "*Sizi ve Allah'tan başka taptıklarınızı terk ediyor ve Rabb'ime ibadet ediyorum. Rabbime ibadet etmekle de mutsuz olmayacağımı umuyorum.*" Elbette ki dinin Allah'a has kılınması için, Ona ortak olabilecek her aşırı sevgiden kalbi temizlemek ve yalnız Allah'a yönelmek gerekmektedir. Bu da ibadetleri Allah için yapıp, dini şirk kirinden temizleyerek gerçekleşecektir.⁴⁴² Hz. İbrahim'in babasının put sevgisi, onun gerçek Allah'a ibadet etmesinin önünde perde olmuştur. İlk etapta iyi niyetlerle yapılmış olan putlar,⁴⁴³ bir süre sonra Allah'la aralarında aracı kabul edilmişler, hatta onlar için kurbanlar sunarak itaatlerini göstermişlerdir. Bu da ibadetlerin bozulmasının, dinin bozulması sonucunu doğuracağına işaret etmektedir.

Firavun ve ona tabi olanlar, cehennemde bir gün olsun azap görmemek için cehennem bekçisi olan meleklerin Allah'a yalvarmalarını isterler. Ancak melekler bunu kabul etmez ve "*size dünyadayken onca delil gelmedi mi*" diye sorarlar onlar evet deyince de "*Öyleyse kendiniz yalvarın*" derler. *Şüphesiz kâfirlerin duası boşunadır.*"⁴⁴⁴ diyerek kâfirlerin duasının ve Müslüman olanların kâfirler için yaptıkları duaların kabul edilmeyeceğini, ancak inananların ibadetinin makbul olacağını vurgularlar.

⁴⁴¹ Meryem, 19/31.

⁴⁴² Meryem, 19/48.

⁴⁴³ Nuh, 71/23

⁴⁴⁴ Mü'min, 40/ 23-50.

Rasulullah, amcası Ebu Talip vefat edince onun kendisi için yaptığı iyilikleri düşünerek bağışlanmasını dilemiş, dua ve niyazda bulunmuş ve “*yasaklanmadığım müddetçe senin için istiğfarda bulunacağım*” demiştir.⁴⁴⁵ Bunun üzerine “*Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar, puta tapanlar için mağfiret dilemek, Peygamber'e ve mü'minlere yaraşmaz.*”⁴⁴⁶ ayeti nazil olmuş ve müminlerin kâfirler için dua etmesi yasaklanmıştır.

Kehf suresinde mağara gençleri “*Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir*”, demişlerdi “*Biz asla O'ndan başkasına yalvarıp yakarmayacağız, (çünkü böyle bir şey yaparsak) çok çirkin bir şey dile getirmiş oluruz!*”⁴⁴⁷ diyerek Allah'tan başkasına asla ibadet etmeyeceklerine böylece gerçek ibadetin ancak Allah'a yapılacağına dikkat çekilmiş, putlara ve Allah'tan başka ilah kabul edilenlere yapılan ibadetin fayda vermeyeceğini vurgulanmıştır. İbadetin yalnız Allah'a has kılınarak yapılması da dini koruma ilkesine yöneliktir.

Hz. Musa Tur'a gidince⁴⁴⁸ kavmi altından buzağı yaparak ona tapmaya başlamıştı. Buzağıyı kendi elleriyle yaptıklarını unutmuşlar, onlara doğru yolu gösteremeyeceğini anlayamamışlardı. Allah'tan başkasına ibadet ederek kendilerine zulmetmişlerdi. Bir kısmı bu günden dolayı tövbe etti Allah da onların tövbesini kabul etti. Hz. Musa belirlenen yere gitmek için yetmiş kişi seçti. Deprem olunca Hz. Musa; “*helak edecek olsan daha önce yapardın bize merhamet et dedi. Allah'ın rahmeti çok geniştir. Ancak İtaatkâr olanlara, zekâti verenlere olacaktır.*” Görüldüğü üzere Hz. Musa'nın kavmi günden sonra tövbe etmiş Allah da onların tövbelerini kabul etmiştir. Bu kıssada insanların Allah'a itaati ibadetleri duaları ve tövbelerine vurgu yapılmıştır. Bunların tamamı ibadet çatısı altında değerlendirilen dini koruma ilkesi kapsamında incelenebilir.

Kehf suresinde anlatılan iki bahçe sahibi⁴⁴⁹ kıssasında da, bahçesi ve serveti ile övünen adam bahçesinin helak olduğunu görünce pişman olmuş ve “*Keşke Rabbime hiçbir kimseyi ortak koşmasaydım*” diyerek Allah'tan başka

⁴⁴⁵ Ebu'l Fidâ İbn Kesîr ed- Dimeşkî, *El Bidâye ve'n-Nihaye*, Daru'l Fikr, Tahk., Seyyid Ahmet Sakar, Beyrut, 1992/ 1412, c., II ss.120-125.

⁴⁴⁶ Tevbe, 9/113.

⁴⁴⁷ Kehf, 18/14.

⁴⁴⁸ Kehf, 18/88.

⁴⁴⁹ Kehf, 18/32-43

ilahlara yapılan ibadetlerin büyük bir yanlgı ve pişmanlık olduğunu belirtmiştir. Bu yönüyle bu kıssa da ibadet bağlamında dini koruma ilkesine yöneliktir.

Yine aynı sure içerisinde bulunan Zülkarneyn kıssasında iman ettikten sonra salih ameller işleyenlerin güzel bir karşılık bulacağından bahsedilmektedir.⁴⁵⁰ Rasulullah da ibadetler hususunda aynı şekilde davranmış, ibadetlerini özenle yapanların karşılığının verileceğini belirtmiş ve ibadetler kolaylaştırılmıştır. İbadetlerin kolaylaştırılmış ve az ibadet karşılığı çok mükâfat verilmiş olması, insanları ibadete teşvik etmiş bu yönüyle dinin korunması sağlanmıştır.

Hz. Lokman'ın nasihatleri⁴⁵¹ kıssasında, Lokman oğluna namazı dosdoğru kılması, iyiliği emretmesi, kötülükten alikoyması, musibetlere karşı sabırlı olması, tavsiyesinde bulunmaktadır. O, bunların kesin olarak emredildiğini söyler. O halde yapılması gerekli olan bu ibadetler, dinin korunmasına katkı sağlamaktadır. Hz. Lokman'ın tavsiye ettiği bu ibadetler, tüm ilahi dinlerde de bulunan ritüellerdir. *“Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir.”*⁴⁵²

2. Canı Koruma Açısından Kıssalar

Nuzul sırasına göre taradığımızda canı koruma ilkesiyle ilgili ilk kıssa, Neml kıssasıdır. Kıssa bir karıncanın Hz. Süleyman'ın ordusunun *“farkına varmadan kendilerine zarar verebileceği uyarısıyla”* başlamaktadır ki bu bir tesadüf olmasa gerektir. Bu kıssanın dikkat çekici yönü ise, savaşmak ve dolayısıyla öldürmek üzere yola çıkan müminler ordusunun, eğer savaş halinde değilse karıncayı bile incitmemekle yükümlü olmasıdır. Dolayısıyla *“hukuki bir gerekçe olmadıkça Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymazlar”*⁴⁵³ ayetinin ulaşmak istediği noktadır. Bu kıssa Rasulullah'ın Mekke'yi fethederken yolun

⁴⁵⁰ el-Kehf, 18/88

⁴⁵¹ Lokman, 31/ 13-19

⁴⁵² Lokman, 31/ 13-19.

⁴⁵³ Furkan, 25/68.

ortasındaki köpek yavrularının “ordunun fark etmeden ezmemesi” için nöbetçi bırakması hadisesine benzemektedir.⁴⁵⁴

Hız. Süleyman ordusuyla ilerlerken bir karınca arkadaşlarına “*Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesinler*”⁴⁵⁵ Hitabında bulunmuş ve bunu duyan Hız. Süleyman gülümsemiş bundan dolayı şükretmiş bu merhameti kendinden bilmemiş ve salih kullardan olmak için dua etmiştir. Bu kıssa Hız. Süleyman’ın, kuşlardan, cinlerden ve insanlardan oluşan muazzam ordusunun küçük bir karıncanın halini anlayarak, yanlışlıkla bile olsa öldürmekten çekindiğinin göstergesidir. Dolayısıyla bu kıssa canı koruma ilkesinin ahlaki sınırını hatırlatmaktadır.

Hız. Salih’i hatırladığımızda aklımıza mucizevî devesi gelir. Ancak Neml suresinde anlatılan Hız. Salih kıssasında, ilginç bir bölüm vardır. Hız. Salih halkını uyarır ve Allah’a kulluğa çağırır. Ancak onlardan çok azı iman eder. Hız. Salih’e meydan okurlar ve başlarına gelen sıkıntıların O’nun uğursuzluğu nedeniyle olduğunu söylerler. “*Şehirde dokuz kişilik bir çete vardı... Aralarında Allah adına and içerek şöyle dediler: “Mutlaka onu ve ailesini geceleyin öldüreceğiz, sonra da velisine; ‘Biz onun ailesinin öldürülüşüne şahit olmadık. Biz kesinlikle doğru söyleyenleriz’, diyeceğiz.*”⁴⁵⁶

Bu kıssa, Dâr-un Nedvede Rasulullah a.s. için kurulan ölüm tuzağını hatırlatmaktadır.⁴⁵⁷ Kıssada Semud kavminin de aynı planı yapıp başarısız oldukları hatırlatılarak, Mekkelilere geç olmadan bu işten vazgeçmeleri ihtar edilmektedir. Kan davasından kurtulmak için başvurdukları hile de aynen örtüşmektedir. Aynı surede yer alan karınca kıssasında Hız. Süleyman yanlışlıkla bile olsa karıncayı incitmekten çekinirken, Bu kıssada bir peygamberi öldürmeye cür’et edenlerin acı sonu anlatılmaktadır. Her canın kutsal olması biryana Allah’ın elçisini ortadan kaldırmaya çalışmak için kurulan tuzakların tuzak kuranın başına geçeceği ve elim cezasının olacağı haberi verilmiştir. Bu kıssa Allah’ın elçisinin canının kutsal olduğu ve O’nun, Allah tarafından korunacağını bildirilmesi ve

⁴⁵⁴ İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammet ve Evrensel Mesajı*, s. 333.

⁴⁵⁵ Neml,27/15-18.

⁴⁵⁶ Neml, 27/45-50.

⁴⁵⁷ İbn Sa’d, Ebû Abdillâh, Muhammed, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ Libni Sa’d*, Dâr Sâdır Beyrut ts., c. I, s.227-238; Sarıçam, *Hız. Muhammet ve Evrensel Mesajı*, s.118 .

Peygamberin de gerekli tedbirleri alması için ifade edilmiş canı koruma ilkesine yönelik kıssadır.

Hız. Musa, yanlışlıkla da olsa bir cana kıymış olmasından dolayı içtenlikle tövbe ederek bağışlanma dilemiştir. *“Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Mûsâ da ona bir yumruk indirip onu öldürdü... Mûsâ, Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmettim. Beni affet dedi. Allah da onu affetti”*⁴⁵⁸

Hız. Musa kendi kavminden birini savunmak amacıyla, kasıtsız da olsa da bir insan öldürmüştür.⁴⁵⁹ Öldürme kastı olmaksızın bir kâfiri öldüren Hız. Musa, yaptığı bu işten dolayı tövbe etmiştir. Nitekim Kur'an'da da bir “Müslüman'ı kasıtsız olarak öldürene çeşitli cezalar” yüklenmiştir.⁴⁶⁰ Hataen adam öldürmenin bile bir karşılığı varken, kasten öldürmenin kötülüğü ortadadır. Kıssa bu yönüyle canı koruma ilkesinin kapsamının ne kadar geniş olduğunu ortaya koymaktadır.

Hız. Âdem kıssasında da canı koruma ilkesine vurgu vardır. Allah Hız. Âdem'i yaratmaya karar verir ve *“Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım der.”* Meleklerin itirazı ise çok ilginçtir. *“Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökcek birini mi yaratacaksın.”*⁴⁶¹ Melekler, Âdem'in yaratılışının önündeki engel olarak kan dökme özelliğini görmüşlerdir. İnsanoğlunun yapabileceği başka kötülükler de varken, kan dökmesini yaratılışına itiraz olarak öne sürülmesi kan dökmenin ne kadar büyük bir kötülük olduğuna dikkat çekmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, insan iyiliğe de kötülüğe de eğilimli yaratılmıştır. Kalp yönden yöne çevrilebilir. İnsanın içerisinde bulunan kan dökme ve iyiliğe yönelme duygusu birlikte bulunabilmektedir. Bu kıssanın anlatılış gâyesi buna karşı dikkatli olup, kan dökmenin kötülüğünü anlayarak, ondan uzak durmaktır. Dolayısıyla insan iyiliği seçerse kurtuluşa erecektir. Bu kıssa, Rasulullah'ı ve mü'minleri ortadan kaldırmak isteyen kan dökücü insanlara uyarı niteliği taşımaktadır.

Bakara kıssasının da, canı koruma ilkesiyle ilgili olduğunu görmekteyiz. Hız. Musa'nın sığır kesme emriyle başlayan kıssa, Yahudilerin işi yokuşa sürmeleriyle devam eder ve sonunda belirtilen nitelikte sığır bulunup kesilir. O

⁴⁵⁸ Kasas,28/15-21.

⁴⁵⁹ Bkz. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, c.II, s.784; İbn Sa'd, Ebû Abdillâh, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ Libni Sa'd*, s. 227-238.

⁴⁶⁰ Nisa, 4/92

⁴⁶¹ Bakara,2/30.

mahalde bir kişi öldürülmüş⁴⁶² ve katili bulunamamıştır. Hz. Musa haksız yere kan dökülmesini engellemek için, Allah'ın emriyle bu çareye başvurmuş, böylece kan davası güdülerek haksız yere cana kıyılmasının önüne geçilmiştir.

Görüldüğü gibi bu kıssada, canı koruma ilkesi ön plana çıkarılmıştır.⁴⁶³ Suçlu tam tespit edilmeden şüpheli durumlarda kısas uygulanmayarak haksız yere bir insanın canına kıyılması, engellenmiştir. Sonuç olarak sığır kesme ve ölünün dirilmesi hadisesinin, katilin bulunması amacına yönelik oluşu da dikkat çekicidir.

Allah, Hz. Âdem'in oğullarından kurban sunmaları istemiş, ancak sunulan kurbanlardan yalnız biri kabul olmuştur. Kurbanı kabul edilmeyen bunun sorumlusu olarak kardeşini görür ve onu öldürmeye karar verir. Ancak kardeşi *“sen beni öldürmeye çalışsan da ben seni öldürmek için elimi kaldırmayacağım,”*⁴⁶⁴ diyerek öldürme suçunun günahını üstlenmez. Sonunda kardeşini öldürür ve bundan pişmanlık duyanlardan olur.

Kıssanın, Medine Yahudilerinin Hz. Peygamber veya bazı sahabeleri öldürme gayreti içerisindeyken indiği rivayet edilir.⁴⁶⁵ Ayetin sonundaki *“İsrailoğullarına şunu yazdık”*⁴⁶⁶ ifadesi bu rivayeti doğrulamaktadır. Yine aynı ayetlere bakarak canı koruma ilkesinin evrensel bir ilke olduğu sadece İslamiyet için değil bütün ilahi dinlerde haram olduğu ortaya çıkmaktadır. Öldürme, insanın temel haklarından yaşama hakkına saldırıdır. Dolayısıyla sadece vicdani ve uhrevi cezalarıyla yetinilmeyerek, kısas cezası uygulanmıştır. Ayrıca öldürmek yerine kurtarmayı tercih edenlerin bütün insanlığı kurtarmış sevabı kazanacağı söylenerek bu ilkenin önemi gözler önüne serilmiştir.

Kehf ashabı içlerinden birini alışveriş için göndermişler, ondan yiyeceklerin temiz ve helal olanlarını almasını istemişlerdir. *“Şimdi içinizden birini şu gümüş paralarla şehre gönderin de, baksın yiyeceklerden en temiz hangisi ise size ondan azık olarak alıp getirsin. Ama çok dikkatli davransın, sakın*

⁴⁶² Bakara, 2/67-74.

⁴⁶³ Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, Düşün, İst. 2008, c.I,s.27.

⁴⁶⁴ Maide, 5/27-32.

⁴⁶⁵ Fahreddin Râzi, *et- Tefsiru-l Kebîr*, c.XI, ss.165-167.

⁴⁶⁶ Maide, 5/32.

*kimseye sizden bahsetmesin.*⁴⁶⁷ Görüldüğü üzere, yiyeceklerin temizini ve helalini tercih etmek, canı koruma ilkesi kapsamındadır.

3. Nesli Koruma Açısından Kıssalar

Nesli korunmasıyla ilgili ayetleri iki kısımda inceleyebiliriz; temiz nesil yetiştirmek için yapılması gerekenler. İkinci kısımda ise temiz neslin bozulmaması için uzak durulması gerekenler. Zinanın cezalandırılmasındaki hikmetin aslında temiz nesli korumak olduğu hatta bu yola götüren her şeyden uzak durma gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Hz. Lut'un içerisinde bulunduğu kavim⁴⁶⁸ cinsel arzularını sapık yollarla tatmin etmeye başlamışlardı. Homoseksüellik yaygın hale gelmiş bu nedenle hem ahlâk bozulmuş hem de neslin devamını sağlayacak olan çocukların dünyaya gelişinin yolu kapatılmıştı. Hz. Lut, kavmini sayısız defa uyarmıştır. Ancak onlar her defasında azgınlıklarını artırdılar sonunda helak emri gelmiştir. Ama onlar, helak için gelen meleklerle bile sarkıntılık edecek kadar azgılaşmışlardır. Hz. Lut'un ailesi –karısı- hariç “*Karısı ise azab içinde kalanlardan oldu. Onların üstüne bir azap yağmuru yağdırdık.*” *Bak, suçluların akıbeti nasıl oldu.*⁴⁶⁹ helak edildiler.

Rasulullah zamanında da Mekke toplumunda her türlü sapık ilişkiler bulunmaktaydı. Çocukların tespitini anneler tahmine dayalı olarak yapar, hür kadınlar gizli dost tutar,⁴⁷⁰ üvey anne veya gelinlerle evlenilir, mut'a nikâhı yapılırdı. Soylu bir adamdan çocuk sahibi olmak isteyen baba, hanımını soylu bir kimseye gönderir, hamile olduğu anlaşılıncaya kadar ona dokunmazdı. İki arkadaş hanımlarını birbirlerine göndererek, sapık ilişkiler kurarlardı.⁴⁷¹ Cahiliye çağında da Hz. Lut kavminde olduğu gibi yaygın sapık ilişkiler görülmektedir Bunların düzeltilebilmesi ve neslin korunması için Hz. Lut'un kavminin helak olayı anlatılmış, insanların kendilerini düzeltme gerekliliği ortaya konulmuştur.

⁴⁶⁷ Kehf, 18/19.

⁴⁶⁸ Kamer, 54/33-41.

⁴⁶⁹ Araf, 7/80-84.

⁴⁷⁰ bkz.Haden.

⁴⁷¹ Ateş, İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri, s. 331-345.

Hız. Zekerıyya, varıslerının samımı olduğundan emın olamadığı için rabbinden temiz bir nesil talebinde bulunmuştur. Kendisi yaşlı, eşi kısır, olsa da, Rabbinin sonsuz kudretine güvenmiş ve rabbi de ona istediğini vermiştir. Bu kıssada hayırlı bir nesil yetiştirmek için çalışmak ve bu yolda fiili ve kavli dua etmek gerekliliği vurgulanmıştır. Bunların tamamı temiz bir nesil yetiştirmek için gerekli olan durumlardır⁴⁷²

Zekerıyya a.s. kıssasının hemen ardından Hz. Meryem'e Hz. İsa'nın verilmesi anlatılmaktadır.⁴⁷³ Elbette ki Hz. İsa'nın doğumu Hz. Yahya'nın doğumundan çok daha şaşılacak şekilde gerçekleşmiştir. Hz. Meryem'e temiz bir nesil müjdesini Cebrail a.s. vermiştir. *"Cebrail, "Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir ocuk bağışlamak için gönderildim" dedi.* Hz. İsa da, "kendisinin asla bir zorba değil, annesine saygılı bir kimse olduğunu" söylemiştir. *"Beni anama saygılı kıldı. Beni azgın bir zorba kılmadı."* Buradan da anlaşılacağı üzere temiz neslin özelliklerinden biri de ebeveyne karşı saygılı olmaktır.

Lokman suresindeki ayetlerle⁴⁷⁴ de, nesli korumanın en önemli unsurlarından birinin dindar ve öğüt veren bir baba olduğu vurgulanmıştır. Müslüman'ın anne babasına iyi davranarak haklarını gözetmesi gerektiği ancak insan üzerinde en büyük hak sahibi olanın Allah, olduğu da hatırlatılmıştır. Dolayısıyla Allah'a itaatın birinci planda olması gerektiği ve ondan sonra da Ana babaya iyilik yapmanın emredildiği vurgulanmıştır. *"Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır."*⁴⁷⁵ Kısaca burada temiz neslin korunması için gereklilikler müşfik bir babanın ağzından nasihat olarak verilmiştir. Temiz neslin devamı için evlatlarla ilişkilerin iyi olması gerektiğine ve onlara nasihat edilmesinin önemine, dikkat çekilmiştir.

Hız. Yusuf da kadının davetine karřı⁴⁷⁶ kendisini korumuş, hatta bu çirkin işi yapmamak için zindana girmeyi göze almıştır. Bu da neslin korunması için erkek veya kadın arasında bir fark olmadığına işaret etmektedir.

⁴⁷² Meryem,19/2-15.

⁴⁷³ Meryem, 19/16-34.

⁴⁷⁴ Lokman, 31/ 13-19.

⁴⁷⁵ Lokman, 31/ 13-19.

⁴⁷⁶ Yusuf, 12/23,32,33.

Temiz nesil oluşturmanın önemli unsurlarından biri de emanet olarak verilen yavruları en güzel şekilde yetiştirmeye çalışmak ve bu konuda kız veya erkek arasında ayırım yapmamaktır. İmran'ın karısı mabede adadığı çocuğun kız olduğunu görünce şaşırımış ama söz verdiği üzere O'nu Allah'a emanet etmiş ve Zekeriya'nın gözetimine vermiştir. şeytanın şerrinden uzak olması için de dua etmiştir. Hz. Meryem Allah'ın seçkin kullarından olmayı başarmış, iyi bir nesil olmuştur.⁴⁷⁷ Kadın olması onun iyi bir kul olmasını ve neslini korumasını engellememiştir.

Rasulullah zamanında da kız çocuklar ve erkek çocuklar arasında yapılan ayırım had safhaya ulaşmış hatta kız çocukları diri diri gömülür olmuştu.⁴⁷⁸ İslamiyet, kadına haklarını iade etmiştir. Bu sayede kadın; “bir erkek ve bir dişiden”⁴⁷⁹ olduğu kabul edilen,“birbirleri üzerinde hakları olan”,⁴⁸⁰ o günün sosyal koşullarına göre “mirastan payı olan”,⁴⁸¹ ibadet etmek için “mescidde bulunması yadırganmayan” bir duruma gelmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere temiz nesil yetiştirirken kız ya da erkek çocuklar arasında fark gözetmemek, onlar için dua etmek ve eğitimlerini engellemek aksine teşvik etmek gereklidir. Rızık endişesi taşıyarak bunları ihmal etmemek gerekir. “Zira Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.”⁴⁸²

Temiz neslin babadan oğula, kocadan karıya, karıdan kocaya geçmeyeceği ancak gayret gösterip de Allah'ın hidayete erdirdiklerinin temiz nesil oluşturacağı belirtilmiştir.⁴⁸³ Tahrim suresinde iman edenlere yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden kendilerini ve nesillerini korumaları tavsiye edilmiş, sonra da bunun bir seçim ve hidayet meselesi olduğunun ortaya konulması için dört önemli kadın, örnek verilmiştir. Bunlarda ikisi peygamber hanımıdır ama iman etmemişlerdir. Diğerleri ise Allah'a imanı kendileri seçmiş, kendilerini düzeltilmiş, Allah'a dua ve ibadet eden hanımlar, olmuşlardır. İman eden neslin oluşturulması

⁴⁷⁷ Al-i İmran, 3/35-37.

⁴⁷⁸ Tekvır, 81/8.

⁴⁷⁹ Hucurat, 49/13.

⁴⁸⁰ Bakara, 2/228.

⁴⁸¹ Nisa, 4/11.

⁴⁸² Al-i İmran, 3/ 37.

⁴⁸³ Tahrim, 66/10-12.

için elbette gayret gösterilmelidir ancak Allah'a kul olmayı seçip seçmemek kişinin iradesiyle olacaktır.

Rasulullah'ın amcası Ebu Leheb, azılı bir kâfir olmayı seçerken, Ebu Cehil'in oğlu İkrime İslamiyet'i tercih etmiştir. Peygamberimizin kendisinin iman etmesi için çokça dua ettiği amcası Ebu Talip de iman etmemiştir. Öyle anlaşılıyor ki temiz nesil yetiştirmek için gayret gösterilmesi gereklidir ama sonucu kişinin iradesi belirleyecektir. Kıssa bu yönüyle neslin korunması için kişinin elinde olan ve olmayan durumları içermektedir. Aynı durum Allah'a inanmayanlarla arasında nefret ve düşmanlıktan başka bir şey bulunamayacağını belirten Hz. İbrahim için de geçerlidir.⁴⁸⁴ O, kavmini ve babasını imana davet etmiş onlar onu yalanlayıp asla inanmayacakları ortaya çıkınca onlardan uzaklaşmış ve artık düşman olduklarını belirtmiştir. Ancak O, Allah'a inanmayanlarla dost olamayacaklarını belirtse de üzerinde emeği olan babası için dua etmeyi ihmal etmemiştir. Böylece iyi bir evladın babası ve diğer yakınlarının iman etmesi için dua etmeyi bırakmaması gerekliliğini ortaya koymuş, nesli korumanın gerekliliklerinden birinin de imanın kalplere yerleşmesi için dua etmek gerekliliği bildirilmiştir.

İman etmeyen akrabaların nesil sayılmayacağını da ve onların affı için dua edilmemesi gerektiğini vurgulanan kıssada ise, Hz. Nuh'un evlat sevgisiyle imtihanı anlatılır. Hz. Nuh, oğlu iman etmeden ölünce üzülür ve onun affedilmesi için dua eder. Allah tarafından şöyle uyarılır; *"Ey Nuh!" dedi, "O senin ailenden sayılmazdı; çünkü iyi ve doğru olmayan bir şey yaptı o. Ayrıca hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şey isteme Benden: böylece, sana cahillerden olmamanı öğütliyorum."*⁴⁸⁵ Rasulullah da kendisine onca iyiliği dokunan, amcası için çok üzülüyor ve iman etmesi veya cehenneme gitmemesi için dua ediyordu. Ancak bu konuda Hz. Nuh'un uyarıldığı gibi uyarıldı. Kıssa iman eden neslin gerçek sevgiyi hak ettiğini iman etmeyenlerin ise nesil sayılmayacağını vurgular.

İblis âdemoğulları nedeniyle huzurdan kovulunca; *"Benden üstün tuttuğun (şu aptal) şeye bak! Eğer bana Kıyamet Günü'ne kadar zaman verirsen, çok azı*

⁴⁸⁴ Mümtetine, 60/4.

⁴⁸⁵ Hud, 11/46.

*dışında, onun soyundan gelenleri mutlaka peşime takacağım*⁴⁸⁶ diyerek, nasıl ki Hz. Âdem'in düşmanı olmuş ve onu cennetten çıkarmışsa iman eden nesli de imanından çevirmeye çalışacaktır. Nesli korumak için bu tuzaklara karşı dikkatli olmak lazımdır.

Hz. İbrahim'e verilen nimetlerden bahsedilen ayetlerde Yine kendisi gibi peygamber olacak olan İshak müjdelenmiş ve soyundan iyi kimselerin de kötü kimselerin de olabileceği, verilen temiz neslin Allah'ın lütfuyla olacağı vurgulanmıştır. Bu yüzden bu *“O'na, (kendisi de) bir peygamber (olan) dürüst ve erdemli birini, İshak'ı müjdeledik; onu ve İshak'ı kutsadık ama onların soyundan iyi işler yapan da çıkacak, kendisine açıkça zulmeden de.*⁴⁸⁷

Hz. Meryem'in iffeti Kur'an'da da övülmüş ve tasdik edilmiştir. O mescidde insanlardan uzak durmuş ve Hz. Zekeriyya'dan başka kimseyle görüşmemiştir. Meleği görünce iffetinden dolayı Allah'a sığınmıştır.⁴⁸⁸ O, çocuğunun olacağını duyunca; insanların dedikodularından çekinerek üzüntüyle *“benim nasıl çocuğum olabilir”* demiştir.⁴⁸⁹ Zaten tahmin ettiği gibi kendisine iftira atılmış, iffetini Allah tarafından tasdik etmiştir.

Rasulullah'a da türlü iftiralar atmışlar, soyunun kesik olduğunu,⁴⁹⁰ mecnun⁴⁹¹ olduğunu, söylemişlerdir. Ailesine de iftira atılmış, onlar, bu zor imtihanı Allah'ın izniyle başarmışlardı. Gösterdikleri sabır nedeniyle de övgüyü hak etmişlerdi.

4. Malı Koruma Açısından Kıssalar

Kur'an'da yine insanların yaşamlarını idare ettirebilmesi için elzem olan insan haklarından ve zaruriyyattan olan malı koruma ilkesi çeşitli ayetlerle ortaya konulmuştur. Faizin yasaklanması, borçların yazılması ve şahit tutulması, rüşvetin yasak oluşu miras paylaşımındaki adalet, vb. ayetlerde malın korunma ilkesi

⁴⁸⁶ İsrâ, 17/62.

⁴⁸⁷ Saffat, 37/112-113.

⁴⁸⁸ Meryem, 18/19.

⁴⁸⁹ Meryem, 18/20.

⁴⁹⁰ Bkz. Kevser, 108/3.

⁴⁹¹ Kalem, 68/2.

açıkça vurgulanmıştır. Kur'an kıssalarında da, malı koruma ilkesiyle ilgili olanları vardır. Bunlardan biri de Hz. Davud Kıssasıdır.

Allah, Hz. Davud'a hüküm çıkarma yeteneği vermişti. Bir gün mescide iki grup insan gelmiş,⁴⁹² Hz. Davud'tan aralarında hükmetmesini istemişlerdir. Hz. Davud, hüküm verdikten sonra, iki tarafı ve şahitleri dinlemeden acele karar verdiğini düşünmüş ve tövbe etmiştir. Bu konuyla ilgili tefsir kitaplarında farklı yorumlar da yer almaktadır, ancak biz, onları burada zikretmeyi uygun görmüyoruz. Burada önemli olan, bir kimsenin malını "bilmeyerek de olsa" haksız yere bir başkasına vermekten kaçınmanın gerekliliğidir. Elbette ki hâkimin bunu bilmesi mümkün olmayabilir. Ancak onun da delilleri usulüne uygun toplaması gerekmektedir.

Kişilerin özel mülkiyetlerinin korunması için, adil yargı gereklidir. Hakkı olmayan malı kendi malına dâhil etmek büyük bir haksızlık olup, ancak ahireti inkâr eden kâfirlerin işi olabilir. Kıssa bu yönüyle malın korunmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Nitekim Rasulullah'tan nakledilen şu hadisi şerif de bunu destekler niteliktedir. *"Sizler davalarınızın halledilmesi için Bana geliyorsunuz. Şüphesiz Ben de bir insanım olur ki bir kısmınız haksız da olsa daha güzel ve tesirli konuşarak durumu diğerinden daha iyi müdafaa edebilir. Ben de dinlediğime göre hüküm veririm. Dolayısıyla hakkı olmadığı halde birinize kardeşinin hakkını aktarmış olabilirim ve böylece de ona ateşten bir parça ayırmış olurum."*⁴⁹³

Mal sevgisi, Allah sevgisinin önüne geçmemeli, O'nun rızasını kazanmak için araç olduğu unutulmamalıdır. İnsan ne kadar güçlü olsa da Allah karşısında büyüklenmekten uzak durmalı, onun emirlerini tereddütsüz yerine getirebilmelidir. Sorumluluğunun bilincinde olanlar için, mal sevgisi kötü değildir. Sa'd suresinde⁴⁹⁴ Hz. Süleyman'ın bu konuda imtihan edildiği anlatılmaktadır. Hz. Süleyman'a güzel bir at hediye edilince; *"O, ben malı ancak Allah'ı hatırlattığı için severim dedi."* Kıssa bu yönüyle malı korumanın ancak malın gerçek sahibi olanın Allah, olduğunu akıldan çıkarmamakla olacağını vurgulamıştır. Nitekim

⁴⁹² Sa'd, 38/17-26.

⁴⁹³ Müslim, Akdıye/ 3

⁴⁹⁴ Sa'd, 38/ 31-40.

ayetlerin devamında Hz. Süleyman kendisine verilen nimetler için yeterince şükredemediğini düşünmüş ve bundan dolayı tövbe etmiştir. Allah'ın verdiği malla Allah'ı daha çok anabilmek için kimseye nasip olmayacak mülk istemiştir. Bu mülkü isteme nedeni ise ondan tasadduk ederek şükürünü eda etmektir. Bu kıssa, malın ilk sahibinin Allah olduğunu unutmamak ve onun üzerinde hakkı olanların hakkını verilmenin gerekliliğini hatırlatarak malın gerçek manada korunmuş olması için, üzerinde hakkı olanların hakkının verilmesi ve şükürünün eda edilmesini vurgular. Bu hakikat ayetlerin devamından da anlaşılmaktadır; *“Artık sen de hesapsızca ver yahut verme” dedik.*

Hz. Şuayb'ın kavmini helake götüren öğeler ticaret ahlâkının bozulmasıydı. Ayetlerde de görüldüğü üzere Hz. Şuayb, kavminden ölçü tartıyı adaletle tutmalarını, hem satıcının hem de alıcının haklarını korumalarını istemiştir.”⁴⁹⁵ Kısaca bu ve devamında gelen ayetler malı koruma ilkesi ile ilgili gözükmektedir.

Hz. Şuayb'ın kavmi, O'na iman etmek isteyenleri, kendileriyle ticaret yapmamak ve memleketlerinden kovup çıkarmakla tehdit ediyorlardı. Bu da bir anlamda mali yaptırımdı. Rasulullah zamanında gerçekleşen boykot kararı da bunu hatırlatmaktadır. Medyen ileri gelenleri, Mekkeli müşrikler gibi halkı şöyle tehdit ediyorlardı: *“Şu'ayb'ın kavminden inkâr eden ileri gelenler dediler ki: Andolsun ki eğer Şu'ayb'a uyarmanız, o takdirde mutlaka siz zarar edenler olursunuz.”*⁴⁹⁶

Hz. Musa, Firavun'un kendisinin öldürülmesi için emir verdiğini duymuş, Medyen'e kaçmış, çaresiz bir şekilde dolaşırken hayvanlarını sulamak için bekleyen kızlar görmüş, ve onların hayvanlarını sulamıştır. Kızlar da babalarına onun iyi bir çoban olduğunu söylemişler, bunun üzerine Hz. Şuayb onu yanına çağırmış ve dinledikten sonra işe almıştır. Onu kızlarından biriyle de evlendirmiştir. Böylece Hz. Musa, kalacak bir yere de kavuşmuştur. Hz. Şuayb onun bu zor durumundan yararlanmamış, Onunla bir iş anlaşması yapmıştır.⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ Muhammed et Tâhir İbn-i Aşur, *et -Tahrîr ve-t Tenvîr*, V, (VIII), s.241-244.

⁴⁹⁶ Araf,7/85-92.

⁴⁹⁷ İbn-i Aşur, c. X, (XX), s. 111; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser, İst., 1979, V, s.3728.

Onların bu tutumu işçi ve işveren ahlâkına dair malî koruma ilkesi çerçevesinde örnek olabilir.⁴⁹⁸

Kur'an Karun'u Hz. Musa'nın kavminden, çok zengin ama aynı derecede kibirli bir insan olarak tanıtır. Bu kimse, kendini müstağni görerek ve yoksullara yardım etmemektedir. Zenginliği şükrünü değil kibrini artırmıştır. Hâlbuki Allah'ın verdiği malın şükrünü eda etmek için malî ibadetleri yerine getirmeli fakirleri gözetmek gerekmektedir. Sonunda çok güvendiği malî ona fayda sağlamamıştır. Bu kıssa, malî ihtiyacı olanlarla paylaşmak gerektiğine vurgu yaparak, zengin ahlâkının nasıl olması gerektiğinden bahsetmektedir.⁴⁹⁹

Devletin malını en iyi şekilde koruyacaklarını ve bunu nasıl yapacaklarını bilen kişilerin geri planda kalmayıp öne çıkmaları gerekmektedir. Zira atılacak doğru adımlar birçok insanı kurtarabilir veya tersi de olabilir. Devlet malının korunabilmesi için işten anlayan yöneticilerin iş başına gelmeleri şarttır. Ve yöneticiler merhametli ve cömert olmalıdır ki böylece insanlar sıkıntıya düşüp yanlış yollara başvurmasınlar. Bilindiği üzere Hz. Yusuf Kralın rüyasını yorumladıktan sonra kral onu saraya almıştı. Hz. Yusuf "*beni hazine bakanı yap*" dedi. Böylece gelecek kıtlığa yönelik önlemler alarak, insanların mal güvenliğini sağlamaya çalıştı.⁵⁰⁰ Bu kıssa yöneticinin insanların mal güvenliğini korumak yolundaki gayretini anlatarak malî koruma ilkesinin önemine vurgu yaparken bu ilkenin dolaylı yoldan canî koruma ilkesiyle ortak yönünü de açığa çıkarmaktadır.

Hz. Âdem'e secde etmeyen şeytan kıyamete kadar mühlet isteyince Allah: "*Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol. Onlara vaadlerde bulun.*" Hâlbuki şeytan onlara aldatmadan başka bir şey va'detmez."⁵⁰¹ diyerek mühlet vermiştir. "*Mallarına ortak ol*" ayetiyle de helal olmayan, içerisinde başkalarının hakkı olan ve Allah'ın haram kıldığı her tür işten kazanılan paralar kastedilmiştir. Bu kıssa, helal dairesinin dışında kalan ve hakkı verilmemiş malların insana fayda sağlamayacağı üzerinde durmuştur.⁵⁰²

⁴⁹⁸ Kasas, 28/22-28.

⁴⁹⁹ Kasas, 28/76,78-82.

⁵⁰⁰ Yusuf, 12/54-55,88.

⁵⁰¹ İsrâ,17/61-64.

⁵⁰² İsrâ,17/61-64.

Hz.Davud ve Hz. Süleyman'a⁵⁰³ bir tarla sahibi ve bir sürü sahibi gelerek birbirlerinden şikâyetçi olurlar. Çiftçinin tarlasına koyun sürüsü girmiş ve ekinini yok etmiştir. Hz. Davud ekinlerin zararını hesap ederek koyunlarla, ekinlerin zararının, birbirine denk olduğunu görünce, sürüyü çiftçiye verir. Ancak sürünün sahibi tek geçim kaynağının bu hayvanlar olduğunu söyleyince, Hz. Süleyman çiftçinin tarladaki ekinler eski haline gelinceye kadar koyunların sütünden ve yününden yararlanabileceği, ekinler büyüyünce de hayvanların sahibine iade edilmesi kararını vermiştir.⁵⁰⁴ “*Biz onların hükmünü görüp bilmekteydik.*”⁵⁰⁵ ayeti malı korumanın önemine işaret eder. Allah, Hz. Süleyman'ın verdiği hükmü onaylamıştır. Kıssa toplumdaki herkesin, zarardan uzak tutulması için yapılması gerekenleri, malı koruma çerçevesinde açıklamaktadır.

5. Akli Koruma Açısından Kıssalar

Allah, insanı, akli ve iradesi olması nedeniyle muhatap almış, dine talip olmanın ilk şartının akıllı olmak olduğuna vurgu yapılmıştır. Eğer yaratıcının muhatabı akıllı insansa, elbette ki bu aklın bozulmadan kalabilmesi için gerekli önlemlerin alınması gerekecektir.

Akıl sağlığını bozan yiyecek, içecek falcılık, vs. uygulamalar yasaklanmıştır. Bunun yanında düşünme teşvik edilmiş, ayetler insanın düşünmesine katkı sağlayacak şekilde ifade edilmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen, akla uygun dini getiren peygamberler, akılsızlıkla suçlanmıştır.

Tüm peygamberler, akla hitap etmelerine, batıl inançlarla savaşmalarına rağmen, akılsızlık, delilik ve mecnunlukla⁵⁰⁶ suçlanmışlardır. Hz. Hud da, onlardan biridir. O, doğru yolu göstermesine rağmen insanlar, hurafelerinden dolayı gerçeği göremez hale gelmiş ve bu nedenle de hidayete ermeleri mümkün olmamıştır.

Allah'ın elçisi olarak insanlara gönderilen peygamberler türlü iftiralara ve hakaretlere maruz kalmışlar böylece tebliğ görevini ifa etmekten vazgeçirilmeye

⁵⁰³ Enbiya, 21/79.

⁵⁰⁴ Taberî, c. XVII. s. 542.

⁵⁰⁵ Enbiya, 21/78.

⁵⁰⁶ Hicr, 15/6; İsrâ, 17/48; Sebe, 34/46.

çalışılmışlardır. Hz. Hud da Allah'ın mesajını iletmek için kavmine gittiğinde, ileri gelenler, O'nun akılsız ya da yalancılardan olduğu iftirasında bulunmuşlardır. O ise, kendisinin güvenilir ve akli başında bir peygamber olduğunu söylemeye devam etmiştir.⁵⁰⁷

Tüm peygamberlere atılan iftiralar Hz. Hud'a da atılmıştır. İleri gelenler, onun büyülenmiş, delirmiş veya yalancı olduğunu söylemiş gerçeği görmek istememişlerdir. Bu yalanlamalarının nedeni; salim aklın önünü kapatan batıl inançları ve hamiyetperverlikleri olmuştur. Kur'an, önce doğru düşünmenin ve aklın önündeki kirlerin temizlenmesi için çalışmıştır. İnanmayanları ikna edebilmek için nice deliller sunmuştur. Mekke dönemine bakıldığında Rasulullah için de aynı iftiralar atılmıştır. O'na bu iftiraları atanlarsa O'nu çok iyi tanıyan ve O'na el-Emin diyen insanlardır. İşte bu kıssa imanın önündeki en büyük engelin, akli doğru kullanmamak olduğu hatırlatılmaktadır.

Kamer suresinde Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih ve Hz. Lut'un mücadeleleri anlatılmış ve *“Andolsun, biz Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?”*⁵⁰⁸ ayeti sıkça tekrarlanmış böylece akli koruma ilkesine vurgu yapılmıştır.

Firavun, kendisine tebliğ için mucizelerle giden Hz. Musa'nın büyülenmiş olduğunu söylemiştir. Hz. Musa delil ve mucize getirse de Firavun ve yandaşlarını ikna edememiştir. Sonuçta Firavun, Hz. Musa'nın kavmini yok etmeye karar vermiştir. Bu kıssada da dinin ancak aklını doğru şekilde kullananlar tarafından kabul göreceği, inanmak istemeyen insanın bütün delilleri apaçık görse yine de inanmayacağı vurgusu yapılmıştır. Dolayısıyla ancak aklını kullananların iman etmiş olacağı vurgulanarak aklın ancak imanla korunmuş olacağı hatırlatılmıştır.⁵⁰⁹

Hz. Nuh oğlunun kâfir olarak ölmesinden büyük üzüntü duymuş bu yüzden Allah'tan onu bağışlaması için yakarmıştır. O, oğlunun ailesinden olması dolayısıyla onun neden kurtulmadığını sorgulamıştır. Allah ise, kâfir olan akrabanın nesil olamayacağını dolayısıyla oğlunun onun neslinden olmadığını

⁵⁰⁷ Araf, 7/66,67,70.

⁵⁰⁸ Kamer, 54/15, 17, 22, 32, 40, 51.

⁵⁰⁹ İsrâ, 17/101-103.

söylemiştir. Dolayısıyla aklın Allah hakkında olumsuz düşünülerek kirletilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Hz. Nuh aklına gelen bu yanlış düşünceden dolayı tövbe etmiş, bilgisi olmayan bir şeyi istemekten Allah'a sığınmıştır. Böylece Allah hakkında sui zanda bulunmaktan aklını kurtarmış ve aklına gelen bu düşüncelerden dolayı tövbe etmiştir. Akıllı insan hakkında bilgisi olmayan konuda ısrarcı olmamalıdır. Böylece yanlışla düşmekten kendini korumuş olur. Nitekim *“Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur”*.⁵¹⁰ ayeti de aynı amacı gerçekleştirmeye yönelik ayetlerdendir. *“Nûh, “Rabbim! Şüphesiz ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana acımazsan, şüphesiz ziyana uğrayanlardan olurum” dedi.”*

Hz. İbrahim kıssası da aklını doğru kullananlara bir öğüttür. O babasına ve kavmine giderek putlara neden taptıklarını bir türlü anlayamadığını, söyler. Babası ve halkı ise, “biz atalarımızı böyle yaparken bulduk” şeklinde çok da mantıklı olmayan bir cevap verirler. Hz. İbrahim “atalarınız da siz de sapıklık içindesiniz” dedikten sonra peygamber olduğunu açıklar. Onlar bunu kabullenmek istemez ve ona iman etmezler.⁵¹¹

Hz.İbrahim, aklını kullanarak Allah'ı bulmuş arkasından babası ve kavmini aklî izahlarla doğru yola yöneltmeye çalışmış ve onlara doğru düşünmediklerini söylemiştir. Ancak boş inançları yine akıllarının üstünde perde olmuş ve gerçeği görememişlerdir. Bu kıssa aklın sadece imanla doğru yolda tutulabileceğini vurgulamaktadır. Boş inançların ise, akli örteceği bu nedenle doğrunun bulunamayacağı belirtilmiştir. *“Yazıklar olsun, size de; Allah'ı bırakıp tapmakta olduğlarınıza da! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?”*⁵¹²

Kehf suresinde mağaraya sığınan gençler içinde yaşadıkları toplumun inandıkları tanrılar için mantıklı bir sebep bulamazlar. Akıllarındaki bu soruyu şöyle dile getirirler. *“Oysa bu bizim soydaşlarımız, inançlarını destekleyen açık ve akla uygun bir delil getiremedikleri halde O'ndan başka varlıkları tanrı ediniyorlar: Allah hakkında yalan uyduran kimseden daha zalim kim*

⁵¹⁰ İsrâ, 17/36.

⁵¹¹ Enbiya, 21/51-56.

⁵¹² Enbiya, 21/67.

olabilir?”⁵¹³Bu kıssa da dinin ancak doğru düşünen akılla anlaşılabilceğini ve doğru Allah inancının akli koruyacağını bildirmektedir.

Hz. İbrahim ve kralın⁵¹⁴ tartışmasının anlatıldığı kıssada Hz. İbrahim kralı ikna için akli deliller getirmiş, Kral hiçbir şeye gücünün yetmeyeceğini görmesine rağmen inkârını devam ettirmiştir. “İbrahim, “Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir” deyince, kâfir şaşırıp kaldı. Zaten Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”⁵¹⁵ Hz. İbrahim akli deliller getirerek kralı Allah’a imana davet etmiştir. Ancak o, aklını doğru kullanmamış bu nedenle Allah’ı inkâra devam etmiştir. Kıssa bu yönüyle akli korumak için iman etmek gerektiğini, iman etmeyen kimsenin apaçık delilleri görse de küfründe ısrar edeceğini vurgulamıştır.

Öyle görünmektedir ki ilahi vahiy olan Kur’an, insanların ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir. Öyleyse Kur’an’ın gönderilişinin gayeleri olmalıdır. Bu gayelere ulaşmanın en etkili yolu olan kıssalar da, bir maksat doğrultusunda anlatılmıştır. Biz kıssaların genel maksatları gerçekleştirmek amacıyla ifade edilmiş olduğu kanaatine vardık. Buradan Kur’an’ın tamamında zaruri maksatların hedeflendiğini sonucunu çıkardık. Bu maksatları kıssalar üzerinden tespit etmeye çalıştık. Bunu yaparken de çıkardığımız ilkelerin, evrensel doğrular olduğu iddiasından geri durduk. Yaptığımız her yorumun altında Allah’u Âlem cümlesini hazır bulundurduk.

⁵¹³ Kehf, 18/15.

⁵¹⁴ Bakara, 2/258.

⁵¹⁵ Bakara, 2/258.

SONUÇ

Kur'an kendine ait bir üslubu olan sözlü bir metindir. O'nun birimlerinden olan kıssanın da elbette kendine ait tekniği vardır. Kur'an kıssalarıyla hikâye, masal, öykü vb. gibi kavramların birbirinden farklı olmasının nedeni Kur'an'ın kendine özgü farklı üslubunun kıssalar için de geçerli olmasıdır. Kıssa tekniğini farklı kılan özellikleri genel olarak sıralayacak olursak; Kıssaların ibret vermek için anlatılmış olması, kronolojik sıralamaya dikkat edilmemesi, zaman, mekân unsurlarında ayrıntıya girilmemesi, kişi adlarının kullanılıp kullanılmamasındaki farklılıklar ve tekrar edilen kıssaların bulunması şeklinde sıralayabiliriz.

Makasıd-ı Şeria, fikhın ve genel anlamda dinin maksatları demektir. Allah bir peygamber seçerken ve bir din gönderirken maksatların korunmasını teminini ön plana almış, uygulanan yaptırımlarda farklılıklar olmakla birlikte ilkelerin esasını Hz. Âdemden beri değiştirmemiştir. Bu ilkeler zaruriyyat diye de isimlendirebileceğimiz canı koruma, akli koruma, dini koruma, nesli koruma ve malı koruma olmak üzere beş esastan müteşekkildir. Aslında bu ilkeleri korumak salim fitratın da kabul edeceği bir iştir. Dolayısıyla bu ilkeler Hz. Âdem'in nübüvvetinden beri yürürlükte dir. Kur'an'da da bu ilkeleri açık olarak görebiliriz. Bu ilkelere uymak bizi iyiliğe ve saadete erdirecektir. Burada pragmatik anlamda bir faydadan bahsedilmediği açıktır.

Sonuç olarak Kur'an'ın genel maksatları vardır. Kıssalar da Kur'an'a dâhil olduğuna göre anlatılmalarının bir tümel amaçla ilişkisi vardır. Bazen de bir kıssanın birkaç tümel amacı kapsadığı görülebilir. Kıssaların temel ilkelerle ilişkisinin yanında başka tali hedefleri de vardır. Ancak bizim konumuz tümel ilkeler ve onların tespitiyle sınırlandırılmıştır.

Çalışmamızın sonunda vardığımız sonuçları maddeler halinde sıralamamız mümkündür.

1. Kur'an'ın insanlar arasında maslahatı celp, mefsedeti def için

gönderilmiş ilahi bir kitap olduğundan yola çıkarak, ayetler bağlamında Kur'an'ın maksatları olduğu ortaya çıkmıştır.

2. Kur'an kıssaları, Kur'an'ın bölümlerinden olup, diğer edebi türlerden farklılık arz eden tekniğinin, kıssayı anlatanla (Cenab-ı Hak), üslubuyla, zaman ve mekânı kullanmasındaki farklılıkla ve kıssada ismi geçen şahıslarla ilgili olduğunu söylenebilir.
3. Makasidın bölümlerinden olan, zaruriyyatın, hacciyyatın ve tahsiniyyatın aynı zamanda maslahatın da bölümlerinden olduğu görülmüş, bu nedenle tüm dini ilkelerin maslahat ve maksatlara uygun olacağı sonucuna varılmıştır.
4. Kıssalar Kur'an'ın maksatlarını özel bir teknikle ifade eden anlatılardır.
5. Kur'an kıssalarına makasid-ı şeria çerçevesinde yaklaşmak, kıssaları Kur'an'ın hedeflediği amaçlara en uygun şekilde anlamak ve yorumlamak demektir. Kıssaların makasidla anlaşılmasına çalışılması, onlardan, İsrâliyatı ve gereksiz ayrıntıların çıkarılmasını sağlayacaktır.
6. Fil olayı, Hz. Âdem'in yaratılışı ve "Cennetten çıkışı", Hz. Hud ve Hz. Salih'in halkını tevhide çağırışı, Ashabu-l Karye, Hz. İsa'nın yaratılışı, Hz. Yusuf ve zindan arkadaşları, bağ komşuları kıssası, Hz. Nuh'un tebliği ve helak, Hz. Salih'in, Hz. Hud'un, Hz. Lut, Hz. Şuayb'ın kavimlerinin helâki, Hz. Musa'nın Firavun'a mucizelerle gitmesi, Firavun ve askerlerinin helaki, Hz. Süleyman'a ve Zülkarneyn'e verilen mülk, Firavun'un kavminden imanını gizleyen adam, Ashab-ı Kehf kıssası, Hızır kıssası, Harut- Marut kıssası, helak olmuş kasabaya uğrayan adam, Hz. İbrahim'in ölümlerinin nasıl dirildiği hakkında sorusu, Hz. Musa'nın Tûr'a çıkışının ardından Samirinin buzağı yapması, Hz. İbrahim'in babasını tebliği ve Lokmanın oğluna ibadet konusundaki tavsiyeleri, makasid bağlamında, Allah'a iman, nebilere iman, ahiret hayatına iman kulluk ve ibadetlerle ilgili kıssalar olduğu görülmüştür.
7. Hz. Süleyman ve ordusunun karınca vadisinden geçişi, Hz. Salih'e kurulan ölüm tuzağı, Hz. Âdem yaratılırken meleklerin sorduğu soru, Bakara kıssası, Hz. Âdem'in iki oğlunun kıssası, makasid bağlamında

canı korumayla ilgili kıssalardır.

8. Lut kavmi ve yanlış eğilimleri, Hz. Zekeriyya'nın evlat duası, Lokman a.s.'in oğluna nasihati, Hz. Yusuf'un iffetini koruması, Meryem'in adanışı, Hz. Nuh, Hz.Lut'un kâfir hanımları ve Hz. Meryem ve Firavun'un iman eden hanımının anlatıldığı kıssalar, makasid bağlamında nesli korumayla ilgili görülmüştür.
9. Hz. Davud ve hüküm vermesi, Hz. Süleyman'a hediye edilen at, Hz. Şuayb'ın ölçü ve tartıyı eksik tartan kavmi, Hz. Musa'nın Hz. Şuayb'ın yanında çalışması, Karun kıssası, Hz. Yusuf'un maliye bakanı olması, Hz. Davud ve Süleyman'a gelen tarla sahibi davacı kıssaları, makasid bağlamında malı koruma ilkesiyle ilgili görülmüştür.
10. Hz. Hud'a kavminin, Hz. Musa'ya Firavun'un ve hemen bütün peygamberlere "deli" yakıştırması yapılması, Hz. İbrahim'in Allah'ı tanıması, babasına ve kavmine akılcı izahlarla onu tanıtmaya çalışması, Hz. İbrahim ve kralın tartışması, makasid bağlamında akli korumayla ilgili kıssalar olduğu görülmüştür.
11. Kıssaların bu şekilde tasnifi, DKAB. kitaplarında ve diğer dini eğitim kitaplarında kullanılabilir. Bu şekilde, kıssalar, bağlamından koparılmadan, konulara uygun şekilde sunulabilecektir.
12. Kıssalara makasid penceresinden bakmanın mümkün olduğu anlaşılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulkaki, Muhammed, Fuad, *el-Mu'cemu-l-Müfehres li-Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerim, (el Mu'cem)*, Tahkik, Muhammed Özdemir, Mektebetü-l İslamiyye, İstanbul, 1982.
- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975.
- Akseki, Ahmet Hamdi, *Ahlâk İlmi İslam Ahlâkı*, Nur Yayınları, Ankara, 1991.
- Ateş, Ali, Osman, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, Beyan, İst. 1996
- Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usulü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İst., 1992.
- Atay, Hüseyin, *Kur'ân'a Göre İman Esasları*, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1961.
- Başaran, İbrahim, Ethem, *Eğitime Giriş*, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1994
- el-Beydavi, Ebu Said, Nasıruddin, Abdullah, b. Ömer, *Envaru't Tenzil ve Esraru't Te'vil*, I-II, Tahk. Kadı Nasıruddin Ebi Said, Dersaadet, İst, ts.
- Borgeaud, Philippe, *Karşılaşma Karşılaştırma Dinler Tarihi Araştırmaları, Çeviren, Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi Yay, Ankara 1999.*
- Buharî, Muhammed, İsmail, *el Camiu-s Sahih, Şerh Kirmanî, Daru-l İhyai-l Turasi-l Arab, Beyrut,1981/1401.*
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008.
- Cüveyni, İmam Haremeyn, Ebu-l Meali, Abdul Melik, *el-Burhan fi Usuli-l Fıkıh,*

- I-II, Tahkik, Abdul Azim Mahmud, Vefa Mensura, Mısır, 1418.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1996.
- Ebu Zehra, Muhammed, *İslam Hukuku Metodolojisi*, Tercüme, Abdulkadir Şener, Fecr, Ankara, 1986.
- Dönmez, İbrahim, Kâfi, “İllet” DİA, XXII, 117-120.
- Eliade, Mircea, *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rıfat, Om Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (MÜİF) Yayınları, İst. 1994.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal Tefsir, (Kur'an Mesajı)*, Çeviren, Cahid Koçak, I-II, İşaret Yay. İst., 1996.
- Farabi, Ebu Nasr, İsmail bin Hammad, *Lugat-i Vankulu, Terceme-i sıhâh-ı Cevherî*, trc. Mehmet Efendi Vankulu, İstanbul, ts.
- Fazlur Rahman, “Müslüman Toplumunda Gayri Müslim Azınlıklar”, *İslami Yenilenme Makaleler II*, trc. Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1999.
- Fîrûzâbâdî Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed, *el-Kamûsu'l-Muhît, ve'l-Kabesü'l-Vasitu el-Cami (el-Kâmus-ul Muhit)*, Daru'l Marife, Beyrut 1986.
- Gazali, Ebu Hamid Muhammed, b.Muhammed, *el- Mustasfa min İlmi-l Usul, (Mustasfa)*, I-II, tahkik, Muhammed Selim Aşkar, Müessesetür Risale, Beyrut, 1997/1417.
- Gölcük, Şerafettin, “Esâtîr”, DİA, XI, 359-360.
- Haçkalı Abdurrahman, *İslam Hukuk Tarihinde Gâyeci Metodun Gelişimi*, Etüt yay., Samsun, 2004.
- , Şâtîbî 'de Makasid ve Fıkıh Usulü, Rağbet Yay. İst., 2010.
- Halefullah, Muhammed Ahmed, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, trc. Şaban Karataş Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.

- Hamidullah, Muhammed, *Aziz Kur'an*, çev. Abdulaziz Hatip- Mahmut Kanık, Beyan, İst. 2000.
- , *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İmaj yay, Ankara, 2003.
- Hatip Abdulkerim, *el-Kasasu'l-Kur'ânî fi Mantûkîhi ve Mefhûmihi*, Kahire, 1964.
- Ignaz Goldziher, *İslam Tefsir Ekolleri*, Çev. Mustafa İslamoğlu, Denge Yayınları, İstanbul, 1997.
- İbn Aşur, Muhammed et-Tahir, *İslam Hukuk Felsefesi*, Trc. Mehmet Erdoğan, Vecdi Akyüz, Rağbet, İst.2006.
- , *et- Tahrir ve-t Tenvir*, I-XV, Daru Sahnun, Tunus, 1997.
- İbn Kesîr, Ebu-l Fidâ ed- Dîmeşkî, *El Bıdaye Ve'n-Nihaye*, I-VIII, Daru-l Fikr, Tahk., Ahmed Hâkim v.d. Beyrut,1992/1412.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed, Abdullah b.Müslim, *Te'vilu muşkili'l-Kur'an*, Tahk. Seyyid Ahmed Sakar, Daru-l İhyail Kutubil Arabiyye, Kahire, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ Libni Sa'd*, I-IX, Dâr Sâdır Beyrut ts.
- İbni Manzûr, Ebul Fadl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l Arab (Lisan)*, I-XIV, Daru-s Sadr, Beyrut 1990-1410.
- İbn-i Rüşd, Ebu-l Velid, Muhammed bin Ahmed, bin Muhammed bin Ahmed,-el Kurtubi, *Bidayetul Müctehit ve Nihayetü-l Muktesid*, I-II, Tahkik; Ali Muhammed Muavviz, Dar-el Kutub el İlmiyeh, Beyrut, 1971.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ Libni Sa'd*, I-IX, Dâr Sâdır Beyrut ts.
- İbnu Fâris Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ, *Mu'cemu Mekayîsi'l-Luga (Mu'cem)*, I-VI, nşr. Abdusselam Muhammed Harun, Daru-l Ceyl, Beyrut, 1972-1392.
- İsfehânî, Ragıp, Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredat Elfazi'l Kur'an (el- Müfredat)*, tahkik Safvan Adnan Dâvûdî, Dâu-l Kalem, Dîmeşk, Daruş Şamiyye, Beyrut,1992/1412.

- İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an*, I-II, Düşün Yay., İst. 2008.
- Karaman, Hayrettin- Mustafa Çağrııcı- İbrahim Kâfi Dönmez- Sadrettin Gümüş,
Kur'an Yolu Meal Tefsir, I-V, D.İ.B: Yayınları, Ankara 2006.
- Kılıç, Sadık, "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar", *I. Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfi Yay., Ankara 1994.
- , *Mitoloji Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim*, Nil Yayıncılık, İzmir, 1993.
- Koca Ferhat, "Kur'an-ı Kerim'deki Fıkhî Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliğini Tespit Konusunda Bir Deneme, *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar*, Rağbet Yayınları, İst., ts.
- , "İllet", *DİA*, XVII, 517
- Koç, Zafer, *Kur'an Tefsirinde Yöntem Arayışları*, (basılmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (AÜSBE), Ankara, 2007.
- Koç, Turan, *Din Dili*, Rey Yayınları, Kayseri, 1995.
- Kuşçu, Emir, *Rudolf Bultman'ın Mitolojiden Arındırma Yöntemi*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Samsun 2003.
- Kutluer, İlhan, "Hikmet", *DİA*, XVII, .503.
- Kutup, Seyyid, *Kur'an'da Edebi Tasvirler*, trc. Kamil Çetiner, Arslan Yayınları, İstanbul, 1997.
- Mücahit, Ebu'l Haccac, Mücahit b. Cebr- el Kuraşi, el-Mahzumi, *Tefsir-u Mucahid*, Daru-l Kitabu-l İlmiyye, Beyrut,2005/1426.
- Müslim, Ebu'l Hüseyin Müslim b. Haccac, *Sahihu Müslim*, thk. Haşim Muhammed Salim, I-IX, Daru'l- Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 1994.
- Nesefi, Ebu'l-Muin, Meymun b. Muhammed, *Tabşiratü'l Edille fi Usuli'd-Din* tahk. Hüseyin Atay-Ş.Ali Düzgün, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.
- Özsoy, Ömer, "Kur'an Hitabının Tarihselliği ve Tarihsel Hitabın Özgün Anlamı Sorunu", *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Kitâbiyât, Ankara 2004.
- Öztürk, Mustafa, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yayınları Ankara 2010.
- Paçacı, Mehmet, *Kur'ân'a Giriş*, İsam Yayınları, İstanbul 2006.
- , *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002

- Râzi, Fahrettin Muhammed b.Ömer b.Huseyin, et-Temimi, *El Mahsul Fi Ulumi Usuli-l Fıkh, I-VI*, Tahkik, Taha Cabir Feyyaz el-Albâni, Müessesetü-r Risale, Beyrut, 1992-1412
- , *et-Tefsiru-l Kebir, I-XXXII*, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 2000/1421.
- Rıza, Reşid, Muhammed, *et Tefsiru-l Kur'ani-l Hakim el- Meşhur bi Tefsiri-l Menar, I-XII*, Daru-l Kutubi'l ilmiye, Beyrut, 1999/1420.
- Sağlam, Bahaeddin, *İlmi ve Edebi Yönleriyle Kur'an Kıssaları*, Tebliğ Yay. İstanbul, 1985.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammet ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Bşk. Yay, Ankara, 2004
- Seyidoğlu Bilge, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar -Metinler ve Tahliller-*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi. Yay., Erzurum 1992.
- Sikâl, Deyzere, *el- Arab-u fi-l Cahiliye*, Dâru-s Sadakati-l Arabiyyeti, Beyrut, 1995.
- Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İst., 1996.
- , *Kur'an İlimleri*, tercüme: Said Şimşek, Esra Yay., Konya, 1994.
- Şaban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Tdv. Yayınları, Ankara 1996.
- Şâtıbî, Ebi ishak İbrahim bin Musa, bin Muhammed el Lahmi, *el-İ'tisam*, Daru-l Marife, Lübnan, 2000/1420.
- , *el-Muvafakat fi Usuli-ş Şeria (el- Muvafakat)*, Daru-l İbni Affan, yersiz, 1461.
- Şengül, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994.
- , "Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi", *I. Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1994.
- Şevkani, Muhammed Al ibnu Muhammed, *İrşadu-l Fuhul İla Tahkiki-l Hakkı min İlmi Usul*, tahkik, Şaban Muhammed İsmaili, Daru-s Selam, Kahire, 1998/1418.
- Taberî, Ebû Câfer Muhammed, İbn-i Cerir, *Câmiu-l Beyân, an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân, I-XV*, Daru-l Fikr, Beyrut, 1988.

- Tillich Paul, *İmanın Dinamikleri*, trc.Fehrullah Terkan, Ankara Okulu Yay., Ankara 2000.
- Tokat, Latif, *Dinde Sembolizm*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2004.
- Tural, Sadık, *Zamanın Elinden Tutmak*, Ecdâd Yay., Ankara, 1991.
- Uğur, Mücteba, "Vaa'z, Kıssacılık ve Hadis'te Kussas", *Ankara Üniversitesi İlahiyât Fak. Dergisi*, Ankara, 1986, sayı; 28.
- Yavuz, Ömer, Faruk, *Kur'an'da Sembolik Dil*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006.
- , *Varlık ve Yorum Açısından Kur'an Tasavvuru*, Karadeniz Yayınları, Rize 2007.
- , "Kur'an'ın Temel Amaçlarının İfade Edilmesinde Kıssaların Rolü" *Milel ve Nihal*, c.VI, sayı: I.
- Yazıcı, Hüseyin, "Hikâye", *DİA*, XVII, 480.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yay, I-IX, İst., 1979.
- Yıldırım, Suat, "*Kur'an-ı Kerimde Kıssalar*", Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Erzurum, 1979/3.
- Zemahşeri, Ebu-l Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. Ez-Zemahşerî, *El Keşşaf an Hakaiki Ğıvamizi-t Tenzil Uyuni-l Ekavil fi Vucuhit Te'vil*, Darul kutubu-l İlmiyye, Beyrut, 2003/1424.
- Zeyveli, Hikmet, "Kur'an Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mucizeler", *II. Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1996.

ÖZET

Kur'an Kıssalarında Makasıd-ı Şeria

Kur'an maksadını açık ve anlaşılır şekilde anlatır. Bunu yaparken çeşitli yöntem ve teknikleri kullanır. Bu yöntemlerden biri de kıssa tekniğidir. Tamamen kendine özgü bir tarzı olan bu teknik Kur'an'ın üçte birini oluşturmaktadır. İlahi kelamın bu kadar büyük bir bölümünü kapsayan kıssalar elbette bir maksatla anlatılmıştır.

Kur'an'ın gönderiliş gâyesi insanların dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamaktır. Bu saadetin gerçekleşebilmesi için maksatları anlamak gereklidir. Biz de bu maksatları anlayabilmek için, öncelikle kıssanın ne olduğunu araştırdık ve özel bir tekniği olduğunu gördük. Kıssaların amacının Kur'an'ın amacından farklı olamayacağını anladık. Kıssalardaki maksatların tümel olanlarını yani zaruriyatı tespit ettik. Bunu en doğru şekilde yapabilmek için maksad-ı şeria'nın ve maslahat'ın ne olduğunu anlamaya çalıştık.

Sonuç olarak Kur'an'ın ve kıssaların genel maksatlarının olabileceği ve bu maksatlarla usulüne uygun hükümler çıkarılabileceği görüşüne vardık.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kıssa, Makasıd-ı Şeria, Zaruriyyat, Maslahat, Hikmet, Sebep

ABSTRACT

Makasid-ı Şeria (The Aims of Islamic Law) in Qur'an Stories

Qur'an express its aim in a clear and comprehensible/apparent way. In doing so, it uses different methods and techniques, one of which is story/tale. This method with completely special characteristic constitutes one third of Seemingly these stories which constitute a large part of Holly Qur'an are doubtlessly narrated with an obvious goal.

God sent Qur'an so as to provide humans with happiness both in this and other world. It is necessary for us to understand goals in question so that these happiness can come true. To understand those goals, we have primarily researched what is story/kissa and noticed that it has a peculiar technique. We have also understood that the aims of stories can not be different from those of Qur'an. Finally we have determined the universal aims in stories, namely *zaruriyyat* (necessities). In order to carry out this properly, we have tried to comprehend *makasid-ı şeria* (the aims of Islamic Law) and *maslahat*.

Consequently, we concluded that Quran and its stories may have general aims (makasid), and that appropriate judgments can be derived/inferred with these aims.

Key Words: Qur'an, Story, The aims of Islamic Law, affair/business matter; Maslahat, necesseties; Zaruriyyat Wisdom, Cause.

ÖZGEÇMİŞ

Yazar, 1977 yılında Tokatta doğdu. İlk ve orta öğrenimini; Sivas ili Şarkışla ilçesinde tamamladı. 1999 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Bazı ilköğretim okullarında, D.K ve Ah. Bil. öğretmenliği yaptı. Halen Diyanet İşleri Başkanlığında; vaiz olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk annesidir.